

Türkiye'de
öteki olmak

Erkam Tufan AYTAV

Demokratikleşme Sürecinde
Türkiye'de Öteki Olmak

Sevgili Eşime

Demokratikleşme Sürecinde
Türkiye'de Öteki Olmak

Erkam Tufan AYTAV

TÜRKİYE'DE ÖTEKİ OLMAK

Copyright © Mavi Ufuklar Yayınları, 2011

Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'ye aittir.

Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'nin önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekânîk, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

Editör

Onur ATALAY

Görsel Yönetmen

Engin ÇİFTÇİ

Kapak

Ali KARATAY

Sayfa Düzeni

Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN

978-605-4351-15-2

Yayın Numarası

15

Basım Yeri ve Yılı

Çağlayan Matbaası

Sarıncı Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir/İZMİR

Tel: (0232) 274 22 15

Şubat 2011

Genel Dağıtım

Gökkuşluğu Pazarlama ve Dağıtım

Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi

Mahmutbey/İSTANBUL

Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Mavi Ufuklar Yayınları

Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No: 1

34696 Üsküdar/İSTANBUL

Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78

www.mavi-ufuklar.com

İçindekiler

Sunuş	7
Giriş	13
Birinci Bölüm	
Yahudi Olmak	21
Türkiye’de Yahudi Olmak: Mario Levi ile Söyleşi	23
İkinci Bölüm	
Rum Olmak	43
Türkiye’de Rum Olmak: Yorgo Stefanopulos ile Söyleşi.....	44
Üçüncü Bölüm	
Başörtülü Olmak	67
Türkiye’de Başörtülü Olmak: Hilal Kaplan ile Söyleşi	69
Dördüncü Bölüm	
Ermeni Olmak	95
Türkiye’de Ermeni Olmak: Arus Yumul ile Söyleşi.....	97
Beşinci Bölüm	
Süryani Olmak	119
Türkiye’de Süryani Olmak: Zeki Basatemir ile Söyleşi	120

Altıncı Bölüm

Kürt Olmak	139
Türkiye’de Kürt Olmak:	
Altan Tan ile Söyleşi.....	140

Yedinci Bölüm

Alevi Olmak	167
Türkiye de Alevi Olmak:	
Reha Çamuroğlu ile Söyleşi.....	168

Sekizinci Bölüm

Çingene Olmak.....	197
Türkiye’de Çingene Olmak:	
Aydın Elbasan ile Söyleşi.....	199
Sonuç	221

Sunuş

Toplumlar, topluluklar da tıpkı bireyler gibi kendilerinden farklı olanı ne ölçüde tanıyor, bu tanıma ne denli gerçek bilgiye, samimi ilgiye dayanıyorsa, kendilerini de o ölçüde tanıyor, biliyor demektir. Bir başka deyişle; kendimizden farklı olana gösterdiğimiz ilgi, anlama çabası, kendimize dair kavrayışımızın, kimlik/kişilik bilincimizin derinliği ve gelişkinliğinin göstergesidir.

Ancak, bilhassa belirtmek gerekir ki; toplumların -onu oluşturan toplulukların- diğer toplum ve toplulukları tanınması, tanımlaması konusu manipülasyona açık bir alan olagelmiştir. Bu, en azından içinde yer aldığımız Ön Asya ve Batı Avrupa kültür-tarih dünyasında tek tanrılı dinlerin -ve aralarındaki rekabetin- hegemonik hale gelmesinden beri böyledir. Ve modern çağda ulus devletler ile onların kurucu ideolojisi olan milliyetçilikler bu “geleneği” devralmakla kalmayıp söz konusu manipülasyonu sistematik, temel bir öge haline getirmişlerdir.

Bu manipülasyonların en belirgin özelliği farklılıkların bir olumsuzluk, kötülük ve sonuçta bir ötekileşme/düşmanlaştırma nedeni olarak sunulmasıdır. Bunun benimsetilmesi oranında öteki/düşmandan farklılıklar, birer olumluluk, üstünlük veya erdem düzeyine yükseltilir. Böylece kendimizi iyi- üstün ve “haklı” pozisyonuna yerleştirebiliriz. Ayrıca bir de güçlü ve çoğunluk halinde isek avantajlarımızı doğal imtiyaz sayıp kurumlaştırmanın kapılarını ardına kadar açmış oluruz. Bu kapıdan girildiğinde ise “öteki”ne yükleyeceğimiz olumsuzlukların sınır çizgisi de sürekli geriletecek ve sonunda onun varlık nedeninin bile

kabul edilmediği bir noktaya varılacak demektir. İçinden geçtiğimiz Milliyetçilikler ve milli devletler çağında ordu-devletlerarası savaşların giderek milletler arası topyekun savaşlara dönüşmesinin, millet içi farklılıkların kolayca iç savaşlara yol açmasının ve bunların geçmişte görülmedik çapta katliamlara varmasının ve bu çatışma ve savaşların sınır, kural tanımaz bir kin, nefret yüküyle cereyan edebilmesinin kaynağı da burasıdır.

Bu bakımdan, bunca tarihsel tecrübeden sonra bugün “dini/mezhebi veya etnik/milli kimlik ve kişilik bilincimizi korumak/pekiştirmek” ten bahsederken fazlasıyla dikkatli olmak zorundayız. Çünkü söz konusu koruma/pekiştirme çabasının yakıtı, ötekini/farklı olanı olumsuzlamaktan, onun insani vasıflarını görmezden gelmekten temin edilir. Böylece, farklı olanın “iyi” demek zorunda olduğumuz özelliklerine, “bizim”le ortak acı, keder, dert ve sevinçlerine duyarsızlaşmamız, en azından “mesafeli” durmamız kolaylaşır. Özellikle yanı başımızda olan “farklı” ile karşılıklı olarak -ve kaçınılmaz biçimde sürtüşüp çatışarak koruyup pekiştirdiğimiz kimlik bilinçleri böyle teşekkül eder.

O nedenle insani hayat biçimlerinin ne denli zengin, çeşitli olabileceğinin göstergesi, kanıtı olan “farklılıklarımızı” birer dışlama ötekileştirme ve hele düşmanlaştırma nedeni değil, kendi insanı-toplumsal varlığımızı geliştirme, yeni sentezlere varabilme imkânı olarak ele alan içten bir yaklaşıma geçmek zorundayız. Bu zorunluluğu, şu son yüzyılların milletler, etnik/dini topluluklar arası çatışmalarının tüyler ürpertici bilançosuna, korkunç tahribatlarına bakarak dahi anlayabiliriz. Kaldı ki; içine girdiğimiz 21. yüzyılın geri döndürülemez bir zorunluluk ve giderek çoğalan bir imkânlar seli olarak önümüze koyduğu ilişki; iletişim ve dolayısıyla tanıma-anlama kanallarının “çağrı”sı da bu ufka doğrudur.

Bu olgu, “farklılıklarımızın” çoğunun ne denli yüzeysel, öyle olmayanların ise pekâlâ kabul edilebilir, birlikte olunabilir

olduğunu gösterdiği gibi; duygu, acı, dert ve sevinçlerimizin ne denli ortak ve paylaşılabılır, dolayısıyla birlikte çözüm aranabilir olduğunu da giderek daha iyi görebileceğimiz kapıların açılmasına tekabül ediyor.

Bu kapıları görme ve onları hepimizi aydınlatacak, yüceltecek biçimde aşabilme yeteneğimiz ve gayretimiz, “kendimizi” de “farklı olanlar ile eşit sayabildiğimiz ölçüde artacak, sonuç verebilecektir. Bu tutum, kendisini “biz”den üstün saymaya “alışmış” olanların o kendilerinden menkul imtiyazlarının fiilen ve ahlaken temelsizliğini gösterecek çabaların yanı sıra; kendimizi karşılarında” üstün ve imtiyazlı saydığımız -öncelikle yanı başımızdaki- toplulukların acı, keder ve dertlerini gerçekten anlamak ve paylaşmayı da gerektirir.

Bu paylaşma isteği, yani kendimizden farklı olana gösterdiğimiz, ilgi ve anlama çabası, ortak yönlerimizi, değer, sorun, dert, keder ve sevinçlerimizi keşfe yöneldiği ölçüde, farklılıkların önümüze diktiği engelleri aşmamızı, “yakınlaşmayı” sağlayacaktır. Burada dil ve kültürümüzün dahiyane bir sezgiyle yakınlaşmayı (ünsiyeti) “insan” kavramının jenerik vasfı addettiğini özellikle hatırlatmamız gerekiyor. Bu noktanın bilincine, anlamına vakıf olanlar, yakınlaşmaların bizi “daha fazla”, olgun, kâmil insan haline getireceğini de biliyor demektir.

Bu “bilgi”, 19. yüzyıla, modernleşme ve milliyetçiliğin zorlayıcı dalgaları üzerine gelinceye kadar, Kafkas, Balkan, Anadolu ve Ortadoğu’yu kapsayan ve pek çok dini/mezhebi ve etnik topluluğu içeren tarihi-kültür dünyasının tüm bileşenlerinde -pek yazıya dökülmemiş olmakla birlikte- fiilen vardı. Ama elbette, asırlardır bu dünyanın sosyopolitik/hukuki egemeni olan Müslüman/Sünni Türklerin üst-imtiyazlı konumunun kabullenildiği bir hiyerarşi dâhilinde geçerli bir “bilgi” idi bu. Modernleşmenin bu hiyerarşiyi eşitlik yönünde değişime zorlamasının etki ve tepki dalgalarıyla güçlenen milliyetçiliklerin çatışması altında

o bilgi eridi. Böylece birlikte, iç içe, yan yana yaşamının harcı da dökülmeye yüz tuttu.. Ve sonuçta, söz konusu kültür-tarih dünyası, her biri çevresindekileri düşman addeden milli devletlere parçalanmış, her devletin kendi içindeki azınlıklara “yabancı” hatta iç düşman muamelesini reva gördüğü, dolayısıyla da savaşların, iç savaşların sürekli gündemde olduğu bir “barut fıçısı”na dönüştü.

Türkiye Cumhuriyeti bu yıkım ve parçalanma sürecinde, sözünü ettiğimiz o birlikte yaşama kültürü, bilgisi ölümcül yaralar alırken, unutulmaya terk edilirken kuruldu. Dolayısıyla devletlerarası antlaşmalarla mecburen “azınlık” statüsü verdiği gayrimüslim toplulukları en küçük bir bahane ile “iç düşman” addeden, Müslüman çoğunluğu oluşturan mezhebi ve etnik farklılıkları yok sayan, dile getirilmesini yasaklayan bir millet tanımına oturtuldu.

Bu millet tanımında çoğunluğu oluşturan dindar veya laik Sünni Müslüman Türklerin devletçe empoze edilen bu algı ve uygulamaya karşı çıktıkları söylenemez. Tam aksine söz konusu dindar ve laik Sünni Türk kitle, örneğin devletçe dayatılan yaşam tarzı veya iktisadi politika gibi konularda kendi aralarında çatışmış, hatta cepheleşmiş olmakla birlikte; gayrimüslimlere yabancı-iç düşman muamelesinin reva görülmesine, Aleviliğin gizlenmesine, Türk’ten farklı Müslüman etnik toplulukların dillerinin yasaklanmasına, zorla asimilasyonuna yönelik politika ve uygulamalara fiilen destek vermiştir. Bu destek, o politika ve uygulamalar nedeniyle gayrimüslimlerin ve başta Kürtler ve Aleviler olmak üzere Müslüman etnik mezhebi toplulukların maruz kaldığı yıkım, acı, şiddet ve aşağılamalara duyarsızlık, ilgisizlik ve örtme çabaları ile birlikte olagelmıştır.

En azından son yirmi yılın acı ve kanla yüklü olayları, o politika ve tutumun artık sürdürülemez olduğunu gösterdiği gibi; bunlarla korunmasına çalışılan “milli birliğin” ne denli tehlikeye

atıldığını da gösterdi. Dolayısıyla eğer bu tehlike önlenmek isteniyorsa sadece devlet ve “yüksek siyaset” düzeyinde gerekli düzenlemelere değil, belki de bundan çok daha önemli ve ağırlıklı olarak, Müslüman Türk çoğunluğunun, Türkiye toplumunu oluşturan dini, mezhebi, etnik topluluklara yaklaşım ve tutumunda da kökten bir değişime yönelmesine ihtiyaç vardır.

Az önce özellikle hatırlattığımız üzere bu değişim, aslında asırlardır sahip olduğumuz ama son yüzyıllık “parantez” içinde unutmaya zorlandığımız bir vasfı, bir kültür mirasını keşfetmek, onu yenileyerek çağın ve geleceğin koşullarına uyarlamaktan başka bir şey değildir.

Erkam Tufan’ın okuyacağınız kitabı bu “hatırlama”nın ışığında, doğrudan doğruya Müslüman Türk çoğunluğa seslenen -benim bildiğim- ilk kitap olarak önemli, her şeyden önce. Yazarın tam bir içtenlikle Türkiye toplumunun “azınlıklar”ının, kendini azınlık olarak gören etnik mezhebi toplulukların temsili kişilikleri ile yaptığı söyleşilerde dile gelen acılar ve kırgınlıkları ilk kez işitmiyoruzdur belki. Ama bu toplu ifşa ve dertleşme, onları yürekten hissetmenin kapılarını açabilir. Bunu yapabildiğimizde, onları dertleri ile ortaklaşarak tanıdığımızda, bütün bir Türkiye toplumu olarak kendimizi çok daha büyük ve yetkin bir toplum haline getirecek yetenek ve özelliklerimizi de tanımış, “kendimizi” böylece keşfetmiş de olacağız. Bu keşfe sadece Türkiye’nin değil -ilk planda ve acilen- onu çevreleyen Balkanlardan Basra körfezine bütün bir kültür- tarih dünyasının da ihtiyacı olduğunu bilerek.

Ömer Laçiner

Giriş

C umhuriyet ile birlikte tek tip ve içinde farklılıkları barındırmayan bir ulus oluşturulmaya girişildi.

Tarihsel ve toplumsal gerçeklerimizle bağdaşmayan bu ulus devlet anlayışında sadece Türkler vardı. Her ne kadar Türk'üm demek yeterli kabul edilecek dendi ise de Orta Asya'dan göç etmiş olmak, yani ırka dayalı bir ulus anlayışı, sistem içerisinde egemen oldu. Ne mutlu Türk'ümün yerini ne mutlu Türk olana aldı.

Türk demek aynı zamanda Müslüman ve Hanefi olmak demektir. Anadolu'nun 'gayri Türklerden' arındırılması projesi aslında bir çeşit Müslümanlaştırma projesi anlamını da taşıdı.

Çünkü tarihin hiçbir döneminde Anadolu nüfus yoğunluğu açısından bu kadar Müslüman olmamıştı.

'Arındırma' projesi ya göçe zorlama ya da asimilasyon üzerinden yapıldı.

Müslüman olmayan halklar göçe zorlandı. Çünkü asimile edilmesi mümkün değildi. Onlara içimizdeki yabancılar olarak bakıldı. Yahudiler, Rumlar, Ermeniler, Süryaniler vb. bu kategorideydi.

Müslüman olup da Türk ırkından olmayan halklar ise asimilasyona tâbi tutuldular. Kimlikleri inkâr edildi. Buna en büyük itiraz Kürtlerden geldi. Bu itirazın sonuçlarını hep birlikte çok acı bir şekilde yaşadık, yaşamaya da devam ediyoruz. Sisteme göre Kürtler kendilerini Kürt sanan Türklerdi. Ama Kürtler buna bir türlü ikna olmadılar. Kürtlerin dışında diğer Müslüman

halklardan bu asimilasyona itiraz eden pek çıkmadı. Ama onlar da kamusal alanda olmasa da kendi içlerinde dillerini, kültürlerini yaşamaya devam ettiler. Çerkezler, Boşnaklar, Abhazlar vb. gibi.

Türklük üst kimliğine itiraz sadece Kürtlerden geldi. Hele gayrimüslimler Türklük kimliğine sınımsız tutundular. Her fırsatta Türk olduklarını ifade ettiler. Bunu kitapta çok net göreceksiniz. Bu da gayrimüslim öteki psikolojisi açısından anlaşılabilir bir durumdur. Hiç olmazsa sistemle Türklük kavramı üzerinden buluşacaklar ve kendilerine yer edinebileceklerdir.

Cumhuriyetin kurucularının devletin ve toplumun yeniden tasarlanmasında dönemin ciddi tesiri altında kaldığını söylemek yanlış olmaz. Avrupa’dan esen ulus devlet rüzgârları, bunun sonucunda Osmanlının çok trajik bir şekilde dağılması, içerideki bazı gayrimüslim unsurların yer yer işgalcilerle birlik olmaları zihinlerde büyük tesir meydana getirmişti.

Bu tesirin varlığı kurulan sistemin gayrimüslimlere bakışınımeşrulaştırmamakla birlikte Cumhuriyetin kurucularını anlamak için önemlidir.

Kurulmak istenen yeni toplum yapısında kültürel anlamda Batılı yaşam tarzı halka dayatıldı, tek tercih olarak sunuldu. Üç büyük şehrin dışına pek çıkamayan bu yaşam tarzı makbul vatandaş olmadıkça önemli bir kriter olarak kabul edildi.

Bütün bu olan bitenden sonra sistemin makbul vatandaşları kimlerdi?

Batılı yaşam tarzını benimsemiş ama Batı karşıtı olanlar, aynı zamanda Sünni ama Alevi gibi yaşayanlar, bununla da birlikte Orta Asya’dan göç etmiş olan Türkoğlu Türk olanlar.

Ama istenilen kararda Türk milliyetçisi olma, gene istenilen kararda Müslüman olma zorunluluğu vardı.

Bu standartları tutturmak her zaman kolay olmuyordu tabii ki. Tutturamayınca da itilip kakılmak yani ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmek kaçınılmaz oluyordu.

İşte bunun adı Türkiye’de öteki olmaktı.

Ama bu makbul vatandaş olarak tanımlanan parantezin dışında kalan o kadar çok insan yaşıyordu ki bu ülkede. Önlerine iki şık konmuştu; ya kimliklerini inkâr edecekler, topluma ve sisteme uyum sağlayacaklardı ya da bu topraklardan gideceklerdi. Bu iki yolun dışında üçüncü bir yolu tercih edenler de oldu. Onlar kimliklerini gizleyerek bu ülkede yaşamaya devam ettiler.

Toplumda hızla kripto Ermeniler, kripto Çingenler, kripto dindarlar, kripto Yahudiler, kripto Aleviler türedi. Her türlü ‘sistem ötekisi’ kriptolaşmak zorunda kaldı. Toplumda farkında olmadan birlikte yaşadığımız bu kitleye kısaca ‘kripto ötekiler’ demek mümkün.

İşin en problemlisi yanı ise sistemin milli eğitim ve medya üzerinden tek tip toplum projesini halkın önemli bir kısmına kabul ettirmesi oldu.

Artık toplumda karşılığı ve yılmaz savunuları olan bir anlayışla karşı karşıya kalınmıştır.

Bu açıdan ilgili kanunların değişmesi, sistemin daha demokratik hale gelmesi ‘öteki’ye bakışta çözüm için yeterli olamayacaktır.

Henüz toplum olarak eşit vatandaşlığa hazır olduğumuzu maalesef söyleyemiyorum. Bir ‘ötekinin’ diğer bir ‘ötekiye’ bakışında bile problemin olduğu bir toplumda yaşıyoruz çünkü.

Bu kitabı hazırlarken aklıma takılan sorular şunlardı;

T.C. vatandaşı olup da ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmek, öteki olmak nasıl bir şeydi? Neler hissederlerdi? Toplum ve devlete nasıl bakıyorlardı? Kendi devletiniz tarafından ötekileştirilmek nasıl bir duyguydu? Bu sorular beni bu kitabı

hazırlamaya sevk etti. Maalesef bu soruların cevabı toplumun genelinde yoktu.

Çünkü makbul vatandaşlar ve her bir ‘öteki’ kendi fanusunda yaşıyorlardı. Acılarıyla, kültürleriyle, problemleriyle. Aynı toplumda yaşıyorduk ama hayatı bütün yönleri ile paylaşmıyorduk. Acılar hep ‘içeride’ kalıyordu.

Belki aynı mahallede hatta aynı apartmanda yaşıyorduk bu ötekilerle. Maalesef onlar içimizdeki yabancı gibiydiler. Yeterince tanımıyor, yaşamlarını, çektikleri sıkıntıları pek bilmiyorduk. Her biri kendi fanusları içinde yaşıyorlardı. Ama aynı zamanda her bir öteki bir başka ötekinin de ötekisiydi.

‘Onların’ gözü ile Türkiye’ye bakmak, duygularını anlamaya çalışmak benim için de oldukça öğretici olacaktı.

İlk planda bu kitap için 8 kategori belirledim. Bunlar; Yahudiler, Rumlar, Başörtülüler, Ermeniler, Süryaniler, Kürtler, Aleviler ve Çingenelerdi.

Her bir kesimden birer kişi tespit edip yola koyuldum. Elbette bu seçtiğim isimlerin bütün yönleri ile kendi gruplarını temsil ettiğini iddia etmiyorum. Ancak bu örneklemeler bizlere ‘**içimizdeki öteki dünyalar**’ için bir fikir verecektir.

Her birisi ile ‘derinlemesine mülakat’ yaptım. Her şeyi açık açık sordum, onlar da duygu ve düşüncelerini açık açık bu kitap için paylaştılar.

Bu kitap ile toplumumuzdaki bütün ötekilerin duygu ve düşüncelerini bir arada, iki kapak arasında bulabileceksiniz.

Türkiye’de Yahudi olmayı edebiyatçı yazar **Mario Levi** ile, Rum olmayı Işık Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dekanı **Yorgo Stefanopoulos** ile, başörtülü olmayı *Taraf* gazetesi yazarı ve sosyolog **Hilal Kaplan** ile, Ermeni olmayı Prof. Dr. **Arus Yummul** ile, Süryani olmayı İstanbul Süryani Katolik Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı **Zeki Basatemir** ile, Kürt olmayı yazar **Altan**

Tan ile, Alevi olmayı yazar ve milletvekili **Reha Çamuroğlu** ile, Çingene olmayı ise Roman Kùltür ve Geliştirme ve Dayanışma Derneği'nin başkanı **Aydın Elbasan** ile konuştum.

Tùrkiye'de demokratikleşme sancıları devam ediyor. Elbette bu kolay bir sùreç değil. Devletin vatandaşına bakışında, hele hele toplumun kendi gibi olmayanlara bakışında dònüřüm kolay olmayacaktır.

Ama bu dònüřümde empati yapabilmenin rolünün büyük olacağını düşünüyorum.

Bu da diyalog kurmaktan, anlamaya çalışmaktan geçiyor.

Umarım bu kitabın devlet ve toplumumuzun demokratikleşme sürecine bir nebze olsun katkısı olur.

Yaptığım bütün mülakatlarda ortak olarak şunu gördüm; 'bütün ötekiler' sistemin ve toplumun kendilerine bakışlarında bir gelişme olup olmayacağı konusunda ümit ve ümitsizlik için de gidip gelmekte.

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

Yahudi Olmak

Yahudi Olmak

Her nedense ilk aklıma gelen öteki Yahudiler oldu. Ben de mülakat maratonuna Yahudiler ile başladım. Peki, kiminle bu mülakatı yapacaktım? Türkiye Yahudilerinin ne kadar içine kapamık yaşadıklarını çok iyi biliyordum. Açık açık cevap verecek birini bulmam gerekiyordu.

İsrail'in yapmış olduğu her zulmün bir şekilde kendilerine fatura edildiği bir kesimdi Türkiye Yahudileri. Pek çoklarımız itibarı ile 'pis Yahudi', 'korkak Yahudi', 'kurnaz Yahudi' gibi kelimelerle zihinlerimizde yerlerini buluyorlardı.

Bu topraklara Endülüs İspanyasından gelmişlerdi. Endülüs'ün dağılması ile birlikte yönetimi ele geçiren Katolikler kendileri için öteki saydıklarına ülkede yaşam hakkı tanımamışlardı. Müslümanların güven altında yaşayabilecekleri, gidecekleri topraklar vardı, ama Yahudilerin gidecek yerleri yoktu.

Osmanlı her zaman için gurur duyabileceğimiz bir karar verdi. Bu mazlum Yahudilerin Osmanlı topraklarına yerleşebileceklerini ifade etti ve onları koruması altına aldı.

Amerika kıtasının keşfedildiği tarih olan 1492 yılında İspanya Yahudileri Padişah 2. Beyazıt'ın gönderdiği donanma gemilerine hayatlarına yeni bir sayfa açmak için biniyorlardı.

Bir İslam ülkesi olan Endülüs'ten sonra yine bir İslam ülkesi olan Osmanlı'da yaşamak üzere. Bu sebeple Türkiye Yahudilerinin İslam toplulukları ile bir arada yaşama tecrübesi dünyadaki

diğer Yahudilerden daha fazladır. 1000 yıla yakın bir tecrübedir bu.

Türkiye Yahudileri bu insanlığı hiç unutmadı. Bunun için de İstanbul’da 500. Yıl Vakfı ve müzesini açtı.

Kendilerini hep bu topraklara ait hissettiler. Ama sistem öyle hissetmedi. Trakya olayları, 20 kurra askerlik, Varlık Vergisi, 6/7 Eylül olayları gibi olaylar hep ‘siz buraya ait değilsiniz’ yaklaşımlarıydı.

İsrail ile yaşanan her gerginlikte tarihte yapılan, bu insanlığı başlarına kakarcasına ifade etmeler haklı olarak onları hep rahatsız etti. Yahudi oldukları için İsrail’i hep yüksek sesle kınamaları beklendi.

Bir terör eylemi sonucu Neve Şalom Sinagogları bombalanmıştı. Bu durum onların iyice kabuklarına çekilmesine yol açmıştı.

Türkiye Yahudileri çok dilli bir toplumdan içine kapanıp dilsiz bir topluma dönüşmüşlerdi.

Güvenlik endişeleri yüzünden her an taşınabilmek için kiralık evlerde oturmak artık adet haline gelmişti.

Yahudi dostlarım vardı ama konuşurlar mıydı emin değilim. Aklıma romancı yazar Mario Levi geldi. Teklif ettim kabul etti. Mülakat için evine davet etti. Bu davet vesilesi ile bir şeyin de farkına varmış oldum. Bu güne kadar hiçbir Yahudi’nin evine gitmemiştim.

Mario Levi’nin evinin kapısından içeri girdiğimden itibaren benim için ‘**çimizdeki ötekileştirilen dünyalara**’ yolculuk başlamıştı.

Türkiye’de Yahudi Olmak: Mario Levi ile Söyleşi

Mario Levi Kimdir? Mario Levi, 1957 yılında dünyaya geldi. 1975 yılında Saint Michel Lisesi’nden, 1980 yılında, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu. İlk yazıları *Şalom* Gazetesi’nde yayınlandı. Bu yazılarını daha sonra *Cumhuriyet*, *Stüdyo İmge*, *Milliyet Sanat*, *Gösteri*, *Argos*, *Gergedan*, *Varlık* gibi yayın organlarındaki yazıları izledi. Eserleri *Jacques Brel: Bir Yalnız Adam*, *Bir Şehre Gidememek*, *Madam Floridis Dönmeyebilir*, *En Güzel Aşk Hikâyemiz*, *İstanbul Bir Masaldı*, *Lunapark Kapandı*, *Bir Yaz Yağmuruydu*, *Karanlık Çökerken Neredeydiniz*. Halen Yeditepe Üniversitesi’nde ders vermeye devam etmektedir. Ayrıca yazı atölyelerinde, bu yola gönül vermiş insanlara Yazı Yaratımı dersleri de vermektedir.

Bu topraklar farklı kültürleri hep içinde barındırdı. Ama iç içe, ama yan yana. Ermeni’si, Rum’u Kürt’ü Türk’ü Alevi’si Yahudi’siyle birlikte. Bugün ulus devletin yapısı içerisinde bir mono blok, tek tipleştirme bir sisteme gidildi. Sancılı bir süreç yaşandı. Günümüz itibarı ile kimlikler, üzerlerine örtülen şalın altından çıkmaya başladı. Bütün bunları o süreci konuşacağız ama önce Mario Levi, Mario ne demek? Kelime anlamı nedir? Önce onu sorayım.

Bunu ben İtalyanlara da sordum İspanyollara da sordum. Aslında hiçbir anlamı yok. Tahminim Roma’dan yani Maryüs’ten kalma olduğu fakat özel olarak bir anlamı olduğunu sanmıyorum.

Türkiye’de Yahudilerin içlerine kapalı bir yapıları var. Ne yaparlar, hangi olayda ne düşünürler, nasıl yaşarlar pek bilmiyoruz. Müslüman çoğunluk ile azınlık Yahudiler arasında sağlam bir diyalog olduğunu söyleyemeyiz. En azından Cumhuriyet dönemi için. Soru sormaya önce isimden başlamanız bu diyalogun neresinde olduğumuzun da göstergesi oluyor.

Tabii kesinlikle.

Daha diyalogun, anlama sürecinin başındayız. Ama bu başında olmak bugün için söz konusu değil mi? Geçmişte, Osmanlı döneminde bu kadar geri değildik bu diyaloglarda?

Sanmıyorum. Gerçi her şeyi bilmiyoruz, elimizde tanıklıklar, belgeler var ama yine de her şeyi tam bilmediğimiz düşüncesindeyim. Az önce sunuşunuzu yaparken şöyle bir cümle kullandınız “birlikte yaşamak veya yan yana yaşamak”... Ben Osmanlıda aslında yan yana yaşamının daha doğru olduğuna inanıyorum...

Çarşı pazarı birlikte ama yaşam alanları itibariyle ayrı ayrı mekânlarda.

Aslında bunun tersini de istememiştir Osmanlı. Yani ne Türk Müslüman kesim bunu istemiştir ne Yahudiler ne de Ermeniler. Kız alıp vermeler, karışık evlilikler olmamıştır. Söylediğiniz doğru. Daha çok çarşı pazarda beraber olunuyor. Bazı ekalliyetler özellikle bazı iş kollarında öne çıkıyorlar, loncalarda beraberler fakat onun dışında toplumsal hayat birbirine çok karışmıyor.

Mario Levi bu konuya söyleşimizin sonlarına doğru gireceğiz. Bunu birlikte yaşamının formülleri arasında konuşmamız gerekiyor. Yani günümüzde modern zamanlarda da aslında, bugün işte mesela Amerika’ya baktığımızda Çinlilerin mahallesi ayrı Korelilerin mahallesi ayrı falan. Çarşı pazar New York’ta beraber ama akşam kendi mahallesinde yaşıyor insanlar.

Evet.

Mario Levi kendinizi kimlik olarak nasıl tanımlıyorsunuz?

Aslında birçok kimliğim var ve birçok kimliğimi kendimde barındırdığımı düşünüyorum.

Neler bu kimlikler?

Türk'üm, İstanbulluyum, Yahudi'yim, Kadıköylüyüm, Fenerbahçeliyim.

Bunu hiyerarşik sıraya göre mi söylediniz yoksa karışık olarak mı?

Muhtemelen hiyerarşik sıraya koymuşumdur.

Fenerbahçeliliği niye arkaya attınız.

Çok ayıp oldu değil mi Fenerbahçelilere...

Yok, ben bir Galatasaraylı olarak Fenerbahçeliliği arkaya atmanızdan mutluluk da duydum diyebilirim. Ama önce Türk'üm dediniz, neden?

Evet, aslında yaşanan psikolojiyi çok kolay açıklayabilir bir durum var. Oradan başlayalım. Şimdi ben elli iki yaşındayım. Yakında elli üç olacağım aslında ve hayatımın neredeyse tamamını İstanbul'da yaşadım. Belki arada birkaç kesinti oldu. İşte biraz İspanya'da, biraz İngiltere'de, biraz Almanya'da biraz Fransa'da kaldım ama hayatımın neredeyse tamamını İstanbul'da geçirdim. Şimdi burada yaşarken zaman zaman şununla karşılaşyorsunuz; işte aslında Türksün tamam yani Türkiye Cumhuriyeti kimliği taşıyorsun ama tam Türk değilsin psikolojisini yaşıyorsun. Neden diyeceksin?

Evet, neden?

Bir kere adın Mario, adım Hikmet değil.

Kafadan kaybediyorsunuz bir kere, isminiz farklı

Mesela hala bu soruyla çok sık karşılaşırım. "Mario Levi siz turist misiniz?" diyorlar. "Adınız neden Mario" sorusuyla karşılaşıyorum. Yani bir şey var tamam, bir farklılık var ve artık eğer ayaküstü bir diyalog olacaksa o, ben artık bıktım açıklamaktan, çok basit yani yalan da söylemiyorum, atalarımız İspanya'dan geldi diyorum geçiyorum.

Peki direkt Yahudi'yim ben deseniz ne o olur?

Yahudi’yim ben de diyorum bazen. O zaman “öyle mi a peki” falan diyorlar ama bu herkes için geçerli değil. Çok sık karşılaştığım için farklı tavırlarla da karşılaşıyorum. Buraya geleceğim, tamam yani Türk’üm ama aslında tam Türk değilim birçok kişinin gözünde ‘farklı adamcağız’ şeklinde yaklaşıyor. Şimdi böyle olunca tam Türk olarak hissedemiyorsunuz kendinizi. Çünkü bir yerde durduruluyorsunuz.

Nereelerde hissediyorsunuz bunu?

Aslında bunu hissetmek istemiyorsunuz ama o konuda birileri, bir el dur diyor. Dur diyen bir el var. Aksini yaşatan da çok kişi var benim hayatımda. Yani hiçbir farkımız yok diyen de var. ‘Ama hiçbir farkımız yok aslında’ cümlesinin kurulması bile bir ayrımcılıktır. Örneğin size hiç kimse bunu söylemez.

Tabii.

Bu cümleyi yani ‘Erkam hepimiz aynıyız’ demez. Bana söyler ama. Bir defa burada tüm iyi niyete rağmen, bakın iyi niyetten zerre kuşku duymuyorum, ama bunu bana söyler. Nerede Türk olduğunuzu hissediyorsunuz, sapına kadar, onu da söyleyeyim, yurtdışında!

Nasıl yani?

O zaman yurtdışında Türk kimliği öne çıkıyor.

Biraz açar mısınız? İngiltere’de yaşadım dediniz mesela orada...

Kesinlikle orada Yahudi kimliğim önemli değildi artık benim için.

Hâlbuki orada da Yahudiler var.

Var, ama hiç önemli değildi benim için. Orada Türk kimliği önemliydi artık.

Peki, Yahudiler size daha yakın gelmedi mi?

Hayır, ben size çok rahatlıkla söyleyebilirim, Fransa’dan

tanıdığım Yahudiler var, Amerika'dan tanıdığım Yahudiler var, size ne kadar inandırıcı gelir bilmiyorum ama hayat serüvenim bana şunu gösterdi. Ben bir Türk Müslüman'a bir Fransız veya bir İngiliz Yahudi'ye olduğumdan çok daha yakınım. Çünkü bu coğrafyanın insanıyım. Ben aslında coğrafyalara inanırım ve coğrafyaların duygusuna inanırım asıl önemli olan odur.

Kimliklerden daha ziyade aidiyet değil midir asıl önemli olan?

Ama coğrafyaya aidiyet. Çünkü duygusu var, İstanbul'un duygusu var, bu toprakların duygusu var ama daha da önemlisi bu dilin duygusu var. Yani dilin duygusu. Yani kendimi ifade ettiğim veya kendimi var ettiğim alanın duygusu var.

Bir dostum var, dindar da bir Yahudi, diyor ki "Ben Avrupa'ya gittiğimde bir sinagogda ayine katıldığında çok haz almıyorum. Oradaki okunan ilahilerden, makamıyla farklı bir şey ama Türkiye'de İstanbul'daki bir sinagogdaki okunan işte, Tevrat'tan ayetler okunduğunda daha fazla haz alıyorum." Geçenlerde Neve Şalom Sinagogu'nda bir ilahiyi dinlemiştim. İbranice olmasa nerdeyse mevlit mi okunuyor diyecektim. Makam ve okuyuş tarzı çok benziyordu.

İşte aynı şeyi söylüyoruz. O beyefendiyle aslında aynı şeyi söylüyoruz.

Türkiye'de haz alıyorum diyor.

Tabii, duygu önemli ama aslında bunun açıklaması da var. Özellikle Türkiye'nin ve İstanbul'un büyük Yahudi nüfusunu teşkil edenler bildiğiniz gibi İspanya'dan gelen Yahudiler ve 500 yılı aşkın bir süredir İstanbul'da yaşıyorlar. Bu açıdan ben pek çok İstanbulludan daha fazla İstanbulluyum. Çünkü 500 yıllık bir geçmişim var benim bu şehirde.

Babanız, babanızın babası, babanızın babasının babası hep İstanbul'da mı yaşamışlar?

Daha fazlası olan varsa beri gelsin benimle konuşsun. Böyle bir iddiam var. Ama sizin o sözünü ettiğiniz o dindar Yahudi beyefendinin sözünü ettiği o ilahilere kendimi daha yakın hissediyorum demesi aslında biraz da Doğu coğrafyasına, Doğu duygusuna ait olmaktan kaynaklanıyor ki, İstanbul Yahudileri Doğuludur. Ama sadece 500 yıldır burada yaşadıkları için değil. Zaten o kültürle geldiler İspanya’dan. 600 yıl da Emeviler ile birlikte yaşadılar.

Bir de o yanı var değil mi onu hiç düşünmemiştim ben.

Dolayısıyla o Doğululuk hep var ve İspanya bu yüzden dikkat ederseniz özellikle Endülüs bölgesi, eğer İspanya’ya gittiyeniz; ben gittim, orda bunu çok yoğun bir şekilde hissettim, Avrupalı değildir. Özellikle Endülüs bölgesi.

Yani Mario Levi, İstanbul Yahudileri yaklaşık 1100 seneden beri Müslümanlarla birlikte yaşıyor diyebilir miyiz?

Evet 1100 seneden beri Müslümanlarla birlikte yaşıyor.

Mario Levi siz Yahudi bir anne ve Yahudi bir babanın çocuğusunuz değil mi?

Evet.

Ve kendi kimliğiniz içerisinde Yahudilik doğal olarak önemli bir yer tutuyor. Aynı zamanda Musevi misiniz? Özel bir soru ama...

Pek sayılmam.

Sayılmazsınız?

Pek sayılmam, yani ben az önce o tarif ettiğiniz dindar beyefendi gibi değilim.

Daha seküler bir Yahudisiniz?

Seküler bir Yahudi olarak tanımlanmam daha doğru olur. Kimlik olarak benim hayatımda çok önemli bir yer tutar Yahudilik. Kuşkusuz dini referansları vardır. Onu soyutlamak çok

zordur. Ama daha çok meselenin kültür kısmı öne çıkar, beni ilgilendirir.

Mario Levi bir söyleşinizde diyorsunuz ki, ben İstanbulsuz olamıyorum. Çünkü beni ben yapan İstanbul.

Evet. İstanbul benim çocukluk şehrim, gençlik dünyam. İstanbul suyunu içtiğim yer.

İstanbul'a olan aşkınızı ilan ediyorsunuz?

Aynen öyle.

Şimdi çocukluk dünyanıza bir gidelim. O zaman İstanbul sokaklarında Mario Levi adında bir çocuk geziyordu.

Evet.

Kısa pantolonlu, biraz belki haşarı.

Tabii tabii.

Arka cebinizde sapan var mıydı bilmiyorum ama böyle bir çocuk profili.

Sapanım yoktu ama masketlerim vardı..

İstanbul sokaklarında Mario Levi adında küçük çocuğun gözüyle "Türkiye'de Yahudi olmak nasıl bir şeydi?"

Şimdi ben size şunu söyleyeyim hakikaten bu soruya yanıt vermek isterseniz eğer, gerektiğince yanıt vermek istersek. Söyleyişimizin sınırlarına sığmaz yani o kadar anlamlı bir soru sordunuz ve bir o kadar da anlamlı ve uzun bir cevabı var.

O zaman bir projeksiyon tutsak o döneme?

Bir projeksiyon tutabiliriz. Şöyle bir durum var; size birazcık anlatmaya çalışacağım ama şunu da gayet iyi biliyorum ki bu anlatacağım Türkiye'de İstanbul'da ya da sadece Yahudilere ait değil. Sizin tarif etmeye çalıştığınız ötekilerin tümüne ait. Bir ev var, bir de sokak var, onlar aslında farklı dünyalar. Çünkü evin

içinde farklı diller konuşuluyor bir kere. Şimdi ben 3 anadilli bir yazarım.

3 anadil Türkçe, başka?

Türkçe, anne babamla Türkçe konuştum. Anneannemle Fransızca konuştum. Babaannemle Yahudi İspanyolcasını konuştum. Ve bu 3 dili de aynı anda öğrendim. Ne oluyor?.. Bir duygu yaşıyorsunuz. Yani evin içinde dedelerle, anneannelerle, babaannelerle birlikte yaşadığınızda farklı bir dünya var. Ve farklı bir tarih var. Bu tarihin içinde duygular var gelenekler var din var her şey var.

Uzun bir zaman diliminin birikimi de var.

Tabii canım. Anneannemden babaannemden aktarmalar var.

Bu birikim size aktarıyor.

Bu birikim aslında yine bu topraklarda yaşanmıştır ama yine farklı bir birikim. Çok önemli bir şey var onu size anlatmak istiyorum. “Dışarı” farklı... Hatta zaman zaman temkinli olma konusunda telkinlerle karşılaşılıyorsunuz.

Ne yapmamak veya ne yapmak üzerine bu telkin?

Mesela işte dinini fazla ortaya koyma gibi. Yahudi olduğunu çok ifade etme gibi. Ya da işte hükümeti çok eleştirme gibi. Anlatabiliyor muyum?

Siyasi konulara çok girme.

Siyasi konulara girme. Yani “kötü insan” olma.

Temkinli ol.

Temkinli ol. Hatta bunun birazcık kaba bir tabiri, sonradan yerleşmiştir Türkçeye “akıllı ol”. Fakat ilerleyen yıllarda ben bunu duygu olarak yaşadım. Bu hiçbir şekilde kitabi bir bilgi değil.

O çocuk ruhunuzla ne ifade etti? Yani anne babanız

Yahudi, bir Yahudi evindesiniz sokağa çıktığınızda telkin var size.

Hemen o farklılığı yaşıyorsunuz. Her yerde yaşıyorsunuz. İlkokulu bir devlet okulunda okudum orada da bir şekilde yani 'fazla konuşmama'yı yaşıyorsunuz.

Peki, çocuklar biraz daha gaddar ve zalimdir. Filtresiz konuşurlar.

Evet, doğrudur.

Demek, cemaat okulunda okumadınız. Yahudi okulunda okumadınız.

Evet okumadım.

Orada da adınız Mario kaçışı yok.

Tabii canım.

Çünkü Türkçe isim koyan da pek çok Yahudi var. Bahsettiğimiz sebeplerden dolayı.

Doğru aynen öyle.

Sizin hiç kaçartınız yok ama. Söylemeseniz bile ben Yahudi'yim diye...

Hayır hayır, zaten kaçartın yok. Bu söylediğiniz çok önemli ama ilerleyen yıllarda şunu da gördüm: Aynı duygunun örneğin aslında Müslüman ötekiler tarafından da yaşandığını gördüm. Yani evin içinde, sadece Yahudi, Rum, Ermeni ya da Süryani olanlar için geçerli değil bu gerçek. Çerkez olursan da bunu yaşıyorsun.

Aman Aleviliğin belli olmasın gibi mi?

Aleviliğin belli olmasın, Çerkezliğin belli olmasın, Abhazlığın belli olmasın.

Mesela bir cemaate mensup olduğunuzu aman söyleme.

Ve bunu ilerleyen yıllarda birçok ötekide gördüm. Mesela benim bir öğrencim Abhaz. Kıza Abhazca biliyor musun diye sordum. Bilmiyorum, babam bana özellikle öğretmedi dedi. Babam bana Türkçeyi çok iyi öğrenmem gerektiğini telkin etti... Nedenini öğrenmek istedim. Şu cevabı aldım: İleride bir sorun yaşamayayım diye... Babam da bana aynısını yaptı. Türkçeyi çok iyi öğren, ileride problem olmasın. Şimdi bu psikoloji zaten beraberinde bir yarılmayı getiriyor. Bu madalyonun bir tarafı. Bir başka tarafı daha var ama. O bence iyi tarafı.

Nedir o?

Bazı ortak noktalar var ki, bu şehirde yaşanan, bütünüyle farklı kimlikleri siliyor. Size çok tuhaf gelecek ama. Futbol taraftarlığı örneğin.

Futbol Yahudi Rum dinlemiyor.

Hiç dinlemiyor. Çok güçlü bir duygu o. Hiç de küçümsenmeyecek bir duygu açıkçası. Bambaşka bir şey o. Orada tamamıyla siliniyor. Ben örneğin Fenerbahçe stadında benimkine çok aykırı siyasi görüşleri olanlar olduğunu biliyorum.

Omuz omuza “Fener Fener” diye bağırıyorsunuz ama.

Asla onlarla bir araya gelemem ben. O kadar farklı siyasi görüşlerimiz var. Fener bir araya getiriyor. Eminim Galatasaray için de aynı şey geçerlidir. Sonuçta ben ifade yolum olarak, ifade dilim olarak Türkçeyi seçtim ve onu seçtikten sonra zaten bir yola giriyorsunuz. Neden Türkçeyi seçtiğimi isterseniz açıklayayım.

Şimdi özellikle dikkat ettiğim bir şey oldu. Dediniz ki; ‘bir de fark ettim ki sadece ben değilim sakınan başkaları da sakınıyor, kendi kimliğini saklıyor’. Bu sizde Yahudi olarak bir rahatlama, ‘ya sadece ben değilmişim bu ülkede sakınan’, şeklinde bir rahatlama duygusu getirdi mi?

Hem bir rahatlama hem bir hüznü getirdi. Rahatlama getirdi o doğru. Neden? Yani kendisi gibi sorunlar yaşayanları insanlar sever. Aslında sevmek de değil belki bu, güç alır diyelim. Hüznü ise şu ‘ya demek ki bu yaşadığım coğrafyada çok insan acı çekti’ gerçeğiyle karşı karşıya kalmanın verdiği hüznü bu.

Çocukluk gözünüzle Türkiye’de Yahudi olmayı konuştuk. Türkiye’de Yahudi çocuk olmayı biraz konuştuk, mahalleye çıkarken, okuldaki varlığımız, aman evden çıkarken temkinli ol telkinleriyle birlikte büyüdünüz ve gençlik yıllarınız geldi. Bir hayat bir meslek seçmek istediniz. Hani Orhan Veli’nin dediği var ya, ‘girdim insan içine insanı gördüm, uçurtma yaptım kendime gökyüzünü gördüm, olta attım denize denizi gördüm girdim insan içine insanı gördüm’. İnsanı gördüğünüzde neler gördünüz Yahudi kimliğinizle.

Aslında şunu gördüm yazar olma hayalleri taşımaya başladığım günlerde, bu günler de üniversitenin ilk iki yılına karşılık gelir, yazarlığı gerçekten bir meslek olarak seçmek istiyordum. Ama yazarlığın ilerleyen yıllarda bir hayat tarzı, daha doğrusu hayatın kendisi olacağının henüz daha bilincinde ve farkında değildim. Şunu gördüm evet. Bir farklılığın bir çatışmanın sancılarını yaşandı. Ama burada müthiş bir enerji var. Müthiş bir güç var yazı için. Yazılacak konular için müthiş bir güç var. İlerleyen yıllarda bu nedenle bellek ve çatışma kavramları benim için çok önemli olmuştur. Hatırlamak, acıtır aslında. Ama aynı zamanda da yazmak özgürleştirir. Neden? Yazdıkça kendinizi daha çok ifade edebildiğinizi görüyorsunuz ve bir güç kazanıyorsunuz. Bu anlamda Türk okuru beni gerçekten güç kazanmam için çok desteklemiştir onu söyleyeyim.

Yahudi olmanın getirdiği dezavantaj diye bir şey yaşamadınız mı edebiyat hayatınızda?

Edebiyat hayatımda bunu yaşadım diyemem. Yani eskilerin

değişiyse tek tük münferit hadiseler bütünü bozamaz. Hatta tam aksine daha çok ilgi görmemin de yolunu açtı diyebilirim.

Türkiye'de Yahudi cemaati içine kapanık bir görüntü arz ediyor, doğru mu algılıyorum?

Aslında doğru algılıyorsunuz.

Neredeler, ne yaparlar, ne ederler?

Aslında doğru algılıyorsunuz ama ben bunun son derece doğal olduğunu da düşünüyorum çünkü olası tehlikeler karşısında cemaatler içlerine kapanır. Kendilerini savunmaya adarlar. Çünkü yok olmak tehdidiyle karşı karşıyadırlar. Aslında bu tehdit biraz da cemaatin kendisi tarafından üretilir.

Nasıl yani?

Hayaletini yaratmak gibi yani, bizi yok edecekler gibi. Anlatabiliyor muyum? Neden? Çünkü büyük bir çoğunluğun içindedir. Benzeri bir durum, çok ince farklarla, diyelim bugün Almanya'da yaşayan Türkler tarafından da yaşanıyor. Şimdi orada aslında farklılıklar var. İşte üçüncü kuşak var, biraz daha Almanlara karışmış. Ama ilk kuşağa baktığımızda ilk Almanya'ya gidenlere baktığımızda en azından yirmi beş, otuz yıl Türkler çok kapalı bir toplum olarak yaşadılar.

İlk neslin muazzam bir doku uyumsuzluğu vardı tabii.

Elbette doku uyumsuzluğu da vardı. Sonuçta fazla eğitilmiş olmayan bir kitle gitti genelde. Hıristiyan ve yabancı bir toplum içindedir, diliniz, dininiz, gelenekleriniz farklı...

Ama Türkiye'deki Yahudilerde o paralelde bir doku uyumsuzluğu olmasa gerek.

Hayır, doku uyumsuzluğu yok.

Çünkü 1100 yıl birliktelik dedik aşağı yukarı.

Ama işte özellikle 1940'lı yıllarda ciddi bir şekilde yok edilme değilse de zarar görme tehdidinin birçok yerde gerçekleştiğini gördük. Tabii bu cemaati daha çok içine kapattı.

Türkiye’de?

Elbette. Yani işte Trakya Olayları, 20 kurra askerlik günleri yaşandı, Varlık Vergisi yaşandı. 6-7 Eylül doğrudan doğruya Yahudilere yönelik değildi ama Yahudiler de nasiplerini aldılar bundan vs. Çünkü haliyle ister istemez içine kapanıyor toplum. Peki, ben bunu savunuyor muyum? Hayır. Ben bu içe kapanmanın her zaman karşısında oldum. Sadece anlayabiliyorum ve hissedebiliyorum bunu. Ama savunuyor muyum diye sorsanız, kesinlikle savunmadığım gibi ben mümkün olduğu kadar çok karışmaktan yanayım.

Genelde şöyle bir şey de söylenir yani Türkiye’de yaşayan Yahudilerin oturdukları evleri satın almadıkları, güvenlik açısından.

Çok doğru bu söylediğiniz.

Yani fark edilirse kiradayım başka bir eve çıkabilirim düşüncesi?

Evet, çok doğrudur bu söylediğiniz. Bu aslında sadece Türkiye’ye özgü bir durum değildir. Birçok dünya Yahudisine özgü bir durumdur. Yani bavulunu hazır tutmak. Çünkü yaşadığın topraklardan kovulmak, gönderilmek gibi bir endişesi her zaman vardır. Ama şunu unutmayın. Yani bunlar kolay kolay yok edilecek duygular değil.

Peki yaşananlar toplumda neden böyle duygular hasıl ediyor. Yani Yahudilere karşı bakışta bu olumsuzluk neden kaynaklanıyor?

Şimdi bakın, zaman zaman bunu hissediyorsunuz. Birincisi şu, farklılık nerede hissediliyor? Örneğin Türkiye’de herkes yasar karşısında eşit iken Yahudiler öteki dini azınlıklarla birlikte bazı meslekleri icra edemezler.

Hukuken hakkı olduğu halde değil mi?

Hukuken hakkı olmakla birlikte. Birkaç örnek vereyim isterseniz. Örneğin subay olamazlar, örneğin emniyet görevlisi olamazlar, hâkim savcı olamazlar, yüksek devlet görevlerinde yer alamazlar, müsteşar olamazlar.

Osmanlıda vardı bunlar.

Osmanlıda nazır, bugünkü adıyla bakan bile vardı.

Yani siz bugün Yahudi kimliğinizle veya sizin çocuğunuz diyelim ki polis akademisine veya harp okuluna müracaat etse ne olur? Hukuken müracaat edebilir.

Hukuken müracaat edebilir.

Ama...

Şimdi bir şey daha var. Herhangi bir ortamda özel bir sohbet olsun, televizyonda açık oturumda olsun bir üst rütbeli subaya sorabilmek isterim. Harp okuluna bir Yahudi başvurursa alınır mı? Cevap hele bir başvursun olacak mıdır?..

Bu güne kadar başvuran oldu mu hiç?

Hiç bilmiyorum. Daha doğrusu sanmıyorum.

İlginç bir tecrübe olur.

Çok ilginç bir tecrübe olur. Ama neden başvurulmadığı da çok önemli bir sorudur.

Evet, meselenin bu boyutu da var tabii.

Yani bir yerde o durumu hissediyorsun çünkü. Örneğin ben şunu söylerim: Subay olmak benim için hiçbir zaman cazip olmamıştır. Öyle bir hakkım olsaydı bile ben hiçbir zaman subay olmak istemezdim. Polis olmak da istemezdim. Ama ben büyükelçi olmak isterdim. Onu da olamayacağımı biliyorum.

Bir kere siz Yahudi olarak birçok meslek dalını otomatik olarak diskalifiye etmek durumdasınız.

Evet, elbette. Çok yakın bir zamana kadar, yani 50 yıl öncesinde üniversitede hoca olmak bile mümkün değildi.

Mario Levi bu biraz da şeyden mi kaynaklanıyor yani İsrail meselesi var. Şimdi İsrail'in Ortadoğu'da yaşanan zulümleri eziyetleri, işte Gazze'de yaşananlar ortada görüyoruz. O olayları gören vatandaş ekranda ertesi sabah komşusu Yahudi'ye şöyle bir bakıp ilişkilendiriyor mu?

Hem de nasıl ilişkilendiriyor. Yani aslında yanlış anlaşılana da bu.

Siz kendinizi ilişkilendiriyor musunuz İsrail ile?

İsrail ile ilişkim şudur, her zaman söylerim: Benim İsrail devletinin varlığına karşı büyük bir sempatim vardır. İsrail devletinin kuruluş ruhuna karşı da sempatim vardır.

Çünkü İsrail'in devleti o anlamda mı?

Evet, büyük bir sempatim var. Bunu rahatlıkla söyleyebilirim. Ama bu İsrail devletinin bugünkü siyasetini savunduğum anlamına gelmez. Ben eğer İsrail vatandaşı olsaydım veya İsrail'de yaşasaydım, bugünlerde "Şimdi Barış" hareketinin en etkin üyelerinden biri olurum. Tıpkı birçok İsraili yazar gibi...

Türkiye'deki Yahudi cemaatinden İsrail'in yaptığı zulümlere karşı yüksek sesle çok fazla kınama gelmiyor ya da gelemiyor. Yoksa 'son hesapta benim sığınacağım yer İsrail, ben bu ülkeyle durup dururken kötü olmayayım' gibi hesaplar mı yapıyor?

Hayır. Ama bakın ben size bir şey söyleyeyim, bu sorunun kendisi de yanlış. Sizin sorduğunuz bu sorunun kendisi de yanlış. Yani bir Yahudi'den İsrail'i kınamasını beklemek de yanlış.

Neden yanlış?

Neden yanlış biliyor musunuz? Çünkü ben İsraili değilim. Ben Türk'üm öncelikle. Aynı öze dönüyoruz. Ben Türk'üm. Ben olsa olsa bir Türk olarak İsrail'i kınarım. Türk kimliğimle kınarım. Yani Yahudi olduğum için ben ne diye İsrail'i kınamaya mecbur tutulayım ki. Ben öncelikle bırakın Türk kimliğimi, ben

bir yazar olarak İsrail’i kınarım. Bir yazar olarak. Çünkü hiçbir yazar, hiçbir vicdan sahibi insan, çocukların veya savunmasız insanların ölümü karşısında kayıtsız kalmaz. Ama yanlış burada onu anlatmaya çalışıyorum. Yahudi olduğu için İsrail’i kınamasını beklemek... Neden?.. Türk olarak benden böyle bir beklenti içine girerseniz zaten yapıyorum. Yahudi olduğum için bu beklenti içine girmeyin.

Bu bir ötekileştirme bakış açısı mı?

Evet, ötekileştirme bakış açısı bu.

Şimdi Mario Levi bir röportajınızda diyorsunuz ki ‘Benim için azınlıkta olmak durumu sadece kültürel, dini, etnik bir kimlikle açıklanamaz. Bunların hepsi vardır ama sorunların bir de duygusal boyutu var. Kendini duygusal olarak azınlıkta hissetme durumu var.’ Bu dikkatimi çekti. Biraz açar mısınız?

Elbette, bunun da birçok katmanı ve birçok boyutu var. Birincisi şu. Ben İstanbul’da kendimi azınlıkta hissediyorum. Altını çizerek bunu söyleyebilirim.

Hangi kimliğinizle kendinizi azınlıkta hissediyorsunuz?

Ben İstanbulluyum da ondan. Yani İstanbullu olduğum için kendimi İstanbul’da azınlıkta hissediyorum. Çünkü artık İstanbullu kalmadı İstanbul’da. Yani bugün 16 milyon kişi yaşıyorsa İstanbul’da, bunların 1 milyonu İstanbullu değildir.

Ama 500 yıl önce göçtünüz siz, o da 10 yıl önce göçtü İstanbul’a.

Evet, tamam kabul ediyorum. Ama ben kendimi İstanbullu olarak deklare ediyorum, o kendini İstanbullu olarak kabul etmiyor. Çünkü Türkiye’de memleketçilik vardır. Örneğin ‘Memleket neresi?’ Bana soruluyor. İstanbul! ‘Yok yok aslen nerelisin?’ İlla ki ya Rizeliyim diyeceğim ya Yozgatlıyım diyeceğim. Ne alakası var. Ben İstanbulluyum dolayısıyla İstanbul’da yaşayan 15 milyon kişinin memleketi başka. Bu yüzden azınlıktaım. Bu bir.

İkincisi ben dünyadaki ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu bu sistemin içinde azınlıktayım. Tüketim toplumunun içinde azınlıktayım. Tüketim toplumunu gayri ahlaki buluyorum. Manevi değerlerden bütünüyle uzaklaşmış buluyorum, bu yüzden azınlıktayım. Bu yüzden yalnızım ben ve bu yüzden de yazıyorum. Şimdi bütün bunları düşündüğümde azınlıkta olma durumum, kimliklerim ne dersiniz deyin Yahudilik sadece ve sadece onlardan biri. Bunun üzerine ben yazımı romanlarımı hikâyelerimi kuramam. Bu nedenle bu alıntıladığınız cümlem çok önemlidir. Ve bu nedenle de ben böyle bakıldığında örneğin toplum dışına itilmiş olan insanlara bakın. Marjinallere bakın, farklı nedenler yüzünden itilmiş olanlara bakın. Ve ben onlarla bir duygudaşlık kurabilirim. Belki sizinle de kurabilirim. Siz “çoğunluktansınız” ben “azınlıktanım” ama ortak bir yerde belki ikimiz de azınlıkta olabiliriz.

Peki, Mario Levi, bütün bunlar tabii ki Türkiye’de Yahudi olmanın getirdiği şeyler. Tabii Yahudi olmaya dönüyoruz tekrar. Gerçi hani kimlikler de nereye kadar günümüzde var. Yani çünkü tüketim toplumu birçok kimliği ortadan kaldırdı. Yani bugün bir Yahudi olarak İstanbul’da yaşayanla bir Müslüman Türk olarak yaşayan tüketim toplumu kültürü içerisinde dışarıdan baktığınızda çok fazla ayırt edilmiyor.

Ben size bir şey söyleyeyim tüketim toplumu dediniz. Kapitalist düzen dediniz. Bugün Amerika’da Arap sermayesiyle Yahudi sermayesi ortak. Birçok konuda ortaklığa gidiyorlar. Ne oldu, savaş nerede kaldı?

İşte kapitalizmin tüketim kültürü böyle bir şey, her şeyi harman etti. Şimdi yine sizin bir ifadeniz var Mario Levi. Diyorsunuz ki ‘Biz farklı kültürlerle İstanbul’da yaşayacağız. Türkiye’de de yaşayacağız tabii. İstanbul belki Türkiye’nin bir özeti. Birbirimizi daha yakından tanıyacağız, birbirimizle yaşamayı öğreneceğiz.’ Peki öğrenebildik mi?

Vallahi kısmen de olsa, evet. “Kısmen” den kastım şu, kimileri biliyor bunu. Örneğin yani uzunca bir süre bir Yahudi komşusu olan bir Müslüman Türk, uzunca bir süre bir Rum komşusuyla birlikte yaşamış olan biliyor bunu. Bu birlikte yaşama, yan yana yaşama adabını biliyor. Çünkü o birlikteliklerde o komşuluklarda örneğin işte karşılıklı bayram ziyaretleri, işte paskalyada Müslüman Türkün Rum evini ziyaret etmesi veya kurban bayramında işte Ermeni’nin Müslüman evini ziyaret etmesi gibi gelenekler aslında tamamıyla bir efsane değil. Bunlar yaşandı. Bu kesim biliyor birlikte yaşamayı.

Geçmişte bireysel tecrübesi olan.

Evet, ama bütün olarak bakıldığında, yanıtlım hayır. Çünkü şimdi ne kadar bilimseldir bilmiyorum ama şu çok önemli: Bundan birkaç ay önce yapılmış olan bir araştırmada Yahudi komşunuz olsun ister misiniz sorusuna nüfusun yüzde 64’ü hayır diyor. Şimdi ben buradan sormak istiyorum. Kendinize bu soruyu sorun ve yanıtlım verin. Kendinize verin bu yanıtı yeter. Yahudi komşunuz olsun ister misiniz? Benim için hiç fark etmez. Hiç fark etmez kim olursa olsun. Yeter ki insan olsun. Anlatabiliyor muyum? Bu anlamda birlikte yaşamayla ilgili ciddi sorunlarımız olduğuna inanıyorum ama konuşmadan bir yere gidemeyiz. Ben şunu söylerim, nereye aitsiniz sorusuna verdiğim cevap şuydu. Türkçeye aidim. Benim vatanım Türkçedir. Neden?.. Çünkü kendimi bu dilde var ediyorum. Kitaplarım beni var etmiştir. Burası benim için çok büyük bir değer taşıyor. Ben bunu söylüyorum ama ne kadar kabul ediliyorum onu bilmiyorum.

İKİNCİ BÖLÜM

Rum Olmak

Rum Olmak

Rum cemaati önde gelenlerinden Prof. Dr. Yorgo Stefanapulos'un mülakat esnasında 'Kendimi bu ülkede Kızılderili gibi hissediyorum.' ifadesi bana çok çarpıcı geldi. Şöyle bir düşündüm de Türklerin Anadolu'ya göç etmesinden önce bu toprakların adı Diyar-ı Rum'du. Bu topraklara Rumlar Türklerden çok önce yerleşmişlerdi. Hatta Anadolu adının Yunanca olduğunu söylersem de şaşırmayın. Anatolê eski Yunanca da doğu anlamındadır. Güneşin doğduğu yeri ifade eder.

Rum kimliği ile Türkiye'de var olmak Sayın Stefanapulos'un ifadesi ile Kızılderili olmak anlamına geliyor. Türkiye'de nüfusları gittikçe azalan bir topluluk Rumlar. Sayıları beş bin civarında olan Rum Cemaatinin çoğunluğunu yaşlılar oluşturuyor. Yani bu toprakları 'terk edemeyenlerden' müteşekkil bir cemaat. Bu ülkede çok mutlu oldukları söylenemez. Onlar da diğer ötekiler gibi yazılı olmayan hukuktan şikâyetçi.

Bir önceki mülakatta Mario Levi'ye 'İsrail sizin için ne ifade ediyor.' diye sormuş ve 'Benim İsrail devletinin varlığına karşı büyük bir sempati vardır.' şeklinde cevap almıştım. Bununla birlikte İsrail'in yaptığı zulümlerden Türkiye Yahudileri olarak kendilerinin sorumlu olamayacağını ifade etmişti. Aynı soruyu Sayın Stefanapulos'a Yunanistan için sordum; 'Benim için komşu ülke..' dedi. Ancak bununla birlikte aynı dili konuşuyor olmak ve pek çok akrabasının Yunanistan'da yaşıyor olması elbette o ülkeyi nazarında ayrıcalıklı yapıyordu.

Aynı İsrail, Türkiye Yahudileri ilişkisinde olduğu gibi, Yunanistan ile yaşanan krizlerde de benzer sıkıntılar çekmişlerdi. Özellikle Kıbrıs savaşında.

Sayın Stefanopulos 6/7 Eylül olayları üzerinden devlet-Rum cemaati ilişkisini çok güzel özetliyor; ‘Türkiye’de çok ilginç bir şey; azınlıklar tanınmak istiyor, devlet başka türlü tanıyor. Onları hedef alsın diye tanımıştı o zamanlar. Yani tanınmışlığı farklı algılıyor’.

Türkiye’de Rum Olmak: Yorgo Stefanopulos ile Söyleşi

Yorgo İstefanopulos (Stefanopulos) Kimdir? Lisans derecesini (B.S.1967) Robert Kolej Mühendislik Yüksek Okulu Elektrik Mühendisliği bölümünden, Yüksek Lisans (M.S.1969) ve Doktora derecesini (Ph.D.1972) Massachusetts Institute of Technology (M.I.T.)’den aldıktan sonra Boğaziçi Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, Elektrik-Elektronik Mühendisliği bölümünde öğretim üyesi olmuş, 1988 yılında profesör unvanını almıştır. Boğaziçi Üniversitesinde uzun yıllar Elektrik-Elektronik Mühendisliği bölümünün başkan yardımcısı ve daha sonra iki dönem bölüm başkanı olarak yönetiminde bulunmuş, Biyo-Medikal Mühendisliği Enstitüsünde on iki yıl müdür yardımcısı ve on bir yıl süre ile müdür olarak görev yapmıştır. 1985 yılında Boğaziçi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsüne bağlı disiplinlerarası Sistem ve Kontrol Mühendisliği Anabilim dalını kurmuş ve yirmi yıl boyunca başkanlığını yapmıştır. Ulusal ve uluslararası bilimsel toplantılar düzenlemiş, araştırma projeleri yönetmiş, çok sayıda yüksek lisans ve doktora tezlerinin danışmanı olmuş, çok sayıda bilimsel makalesi SCI tarafından taranan uluslararası hakemli dergilerde yayımlanmıştır. 1 Nisan 2005 tarihinden itibaren Işık Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dekanı olarak atanmış bulunmaktadır.

Yorgo Bey size öncelikle şunu sorayım; kimlik olarak kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?

Doğduğumdan bu yana ben kendimi kimlik olarak iki kültürün, iki değer siteminin üyesi olarak bildim.

İki derken?

İki derken; ilk olarak vatanım Türkiye'nin Türk kimliğini, ikinci olarak da cemiyet veya cemaat olarak bağlı olduğum Rum Ortodoks Cemaatinin bir ferdi olarak kendimi bildim. İki ana dilim var, gururla söylüyorum. İki anadili de baştan, ilk günden ikisini de konuşuruz. Evde de konuşuluyordu mahallede de konuşuluyordu.

-'du' mu?

'du'. Hala konuşulmuyor. Çünkü Rumca konuşulacak kişi ya da kurum artık kolay bulamıyorum ben Türkiye'de.

Şimdi bu duruma değineceğiz ama önce Rum ne demek?

Rum aslında; İslam Dünyası'nın Romalılara yakıştırdığı bir isimdi. Doğu Roma İmparatorluğu'ydu Fatih'in zapt ettiği. Fethettiği İstanbul, Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkentiydi. Tek farkı Rum Ortodoks veyahut da o zamanın Ortodoks Hıristiyanlık mezhebini kabullenmiş ve dili de Yunanca veya sonradan Rumca olarak bahsettiğimiz dildi. Ama Doğu Roma İmparatorluğu... Hatta Fatih'in o zamanlar kendisinin, aynı zamanda Osmanlı Padişahı olmasının yanı sıra, unvanlarından bir tanesi de Doğu Roma İmparatoruydu. Ve topraklar diyar-ı Rum olarak biliniyordu. Evet demek ki Rum Romalıdan geliyor. Belki Yunanlılarla hiçbir kan bağım yok.

Evet, ben onu merak ediyordum.

Belki Frigya kökenimdir, belki Hitit belki Lidyadır, belki de Latindir

Bu size has bir durum mu? Yoksa Rum ile Yunan ırk açt-sından aynı değil midir?

İrk açısından ben bilmiyorum herhangi bir yakınlığının olup olmadığını, bizim aile İstanbul ailesiydi. Ama köken Latin

miydi, başka bir köken miydi onu kimse bilemiyor. Bugün aynı şey Türkiye’de yaşayan herkes için söylenebilir. Kökenini tam olarak kim bilebiliyor ki?

Şimdi her İstanbulluyum diyene otomatik olarak şu soru soruluyor; aslen nerelisin?

Ben aslen buralıyım, yerlisiyim. Eğer tabir ya da benzetme uygunsuzsa belki de İstanbul’un Kızılderilisiyim.

Ne demek Kızılderili?

Yani Osmanlılar gelmeden önce, herhalde bizimkiler buradaydı. Ötekiler dediğiniz bizimkiler.

Evet, Rumlar Türklerden daha önce buradaydı.

Evet, ama Anadolu topraklarında herkes vardı. Ermeni’si de vardı, Frigyalı’sı da vardı Fenikeli’si de vardı, herkes vardı.

Yorgo Stefanopulos. İsminizin telaffuzu zor.

Evet, ama o Türk soyadı yasasına göre kaydolmuş Türkçe bir ad oluyor.

Nasıl Türkçe?

Aslında kimliğim “İstefanopulos” yazıyor. Baştaki “i” harfi olmaması lazımdı. Biliyorsun Türkçede 2 tane kalın harfle kelime başlamıyor. Mesela “Station” diyemiyoruz biz ona istasyon diyoruz. Stefanopulos diyemedikleri için nüfus memuru İstefanopulos yazmış.

Yani nüfusta da öyle geçiyor?

Evet, maalesef.

Peki, Yorgo Stefanopulos, 2 anadilim var demiştiniz; Türkçe ve Rumca.

Evet.

Peki dediniz ki Rumca konuşacak kimse kalmadı.

Evet, şu anda zaten bir defa mesleğim itibarıyla

üniversitede eğitim dilimiz İngilizce. Hem Boğaziçi'nde hem Işık Üniversitesi'nde İngilizce kullanıyoruz. İngilizce edindiğim 3. anadil diyelim. Türkçeyi öğrencilerle konuşuyoruz. Rumca'yı ancak Pazar günleri kiliseye gittiğim zaman bizim cemaatten bazılarıyla konuşuyoruz. Ama çok ilginç, onlarla aramızda da Türkçe konuşuyoruz. Ayinden sonra bayramlaşma ve kutlama veyahut da bir arada olma şeklinde. Bakıyorsunuz Rumcayla Türkçe karma karışık konuşuluyor.

Bir zamanlar biliyorsunuz Türkiye'de dilimizi konuşamıyorduk sokakta. 'Vatandaş Türkçe konuş' diye bir kampanya vardı ve gerçekten o kampanya dolayısıyla taciz de ediliyorduk. Korkuyorduk. Bazı arkadaşlarımızın hangi ortamlarda olduğunu bilmiyorum ama biraz darbe uğramışlardı Rumca konuştukları için. 2 sene önce İstanbul'da Hilton'da toplantı düzenlendi. Benim mezun olduğum lisenin mezunlar derneğinin tertip etmiş olduğu 'İstanbul'da buluşma' adı altında ve dünyanın her bir yanından, buradan göçmüş insanlar geldi. Benim de bir konuşmam vardı. Biraz esprili olsun diye dedim ki, 'hatırlıyor musunuz bir zamanlar 'vatandaş Türkçe konuş' diye bir kampanya vardı, siz bu kampanyayı yanlış algıladınız, İstanbul'da iken Rumca konuşurdunuz, buradan gittiniz Atina'da Türkçe konuşuyorsunuz'.

Vatandaş' Yunanistan'da Türkçe mi konuşuyor?

Türk uyruklu olarak gitmiş oraya, çoğu Yunan vatandaşlığına kabul edilmiş ama Türkçe konuşuyor. Hâlbuki Türkiye'deyken Rumca konuşuyordu. Acaba bunun psikolojik nedeni nedir? Aynen size söylediğim gibi; biz iki kültüre sahibiz bunu bangır bangır bildirmek istiyoruz. Burada Rumca konuşuyorduk. Oraya gidenler Türkçe konuşuyor. Ben farklıyım o farklılığı göstermek istiyorum. Hatta övünç duyuyorum o farklılıktan.

Peki, tekrar aynı soruyu soruyorum. Türkiye'de Rumca konuşacak adam kalmadı meselesi nedir? Kaç tane Rum var Türkiye'de ortalama olarak. Bir sayım yapılmış mıdır?

Evet, o sempozyumda böyle demografik bir takım çalışmalar da yapılmıştı. Patrikhaneye bağlı Rum Ortodoks adı altında beş bin kişi saptadılar. Ancak bunların yarısı Arapça konuşan Antakyalı Hıristiyanlar. Patrikhaneye bağlı oldukları için sadece tırnak içerisinde cemaatten kabul ediliyor. Rumca konuşan kişi sayısı 2500. Hâlbuki konuşuyorduk demiştim. 60’larda, ben 44 doğumluyum, 62’ye kadar Rum lisesine gittim, Rum lisesinden mezun oldum. İstanbul’un nüfusu o zaman 800 bin idi. Belki 1 milyon idi. Neredeyse 5’te 1’i 120 ila 150 bin arasında Rumca konuşan Türk uyruklu Rum vatandaş vardı. Peşinden biliyorsunuz, Atatürk zamanında yaklaşık on bin Yunan da gelmişti Türkiye’ye; onları da katarsan işte epeyce bir topluluk oluyordu. O zaman, çok ilginç, eski İstanbullular Rumca bilirdi. Türk aileler Rumca bilen ailerdi. Yani komşularla olan ilişkilerinde, alışverişlerde, benim doğduğum evin yanındaki komşular, hepsi Rumca bilirdi. Onlar da küçüklükten birlikte büyümüşler. Tamam, belki anadili gibi bilmiyordu ama anlıyordu, anlaşabiliyordu. Onlar Rumca biz Türkçe karma karışık bir şeydi.

Tabii söz döndü dolaştı ve soracağım soruya da geldi. Şimdi sizin yaşamınız üzerinden Türkiye’deki dönüşümü ve süreci merak ediyorum. Şimdi siz evet çocukluğum dönemi dediniz. Çocuk olarak Yorgo, İstanbul sokaklarında gezen bir çocuk Yorgo.

Çok mutlu bir çocukluk geçirdim.

Hangi semtte?

Moda’da.

O zaman Rum cemaati orda mı yaşıyordu?

Her yerde yaşıyordu.

Belli bir mahallede değildi yani.

Hayır, hiçbir zaman.

Dağmık olarak yerleşmişti.

Dağınık olarak yerleşmişti ama belirli merkezlerde daha yoğun olarak yerleşmişlerdi. Mesela Cihangir'de Rumlar otururdu, Kurtuluş'ta Rumlar vardı. Kadıköy'de özellikle Moda tarafında daha fazla vardı Rumlar. Moda belki 50'lere kadar Levantenlerin, Katoliklerin, Rumların oturduğu bir semtti. Adalarda çoğunlukla Rumlar vardı. Ama her yerde vardı, Caddebostan'da da oturan vardı, Beykoz'da da oturan vardı, Arnavutköy'den Emirgan'a Tarabya'ya kadar Rumlar vardı.

Yani iç içe bir yaşam vardı değil mi?

Tabii ki yani, biz o zaman öteki değildik.

Hangi yılı kastediyoruz?

Ben Amerika'ya gittiğim 70'lere kadarki süreyi kastediyorum.

Çocuk Yorgo'nun yılları ne zaman?

50'lerden 62'lere kadar diyelim.

50'lerden 62'lere kadar bir problem yaşamadınız.

Problemler yaşandı. Ama doğrudan bize, aileme karşı olmadı.

Ne gibi?

Yani şöyle oldu; biliyorsunuz 1955'te 6-7 Eylül hadiseleri vardı. O bir provokasyon sonucunda olmuştu. O zamanki Demokrat Parti Hükümetinin iç sorunlarına karşı Kıbrıs olayındaki başarısızlığını örtmek içindi. Atatürk'ün evine bir Türk öğrenci gidiyor, patlayıcı bir madde koyuyor ve *Hürriyet*'in öğleden sonraki ekspres gazetesi biraz zamanlama hatasıyla da Atatürk'ün evine bomba konuldu deyince organize bir şekilde hücum ediyor, provoke ediliyor. Provoke edilmiş bir olay, tahrip ediliyor kiliseler, Rum evleri, Rum işyerleri. Bizim evin camları sadece indi. Çok şükür herhangi başka bir sorun yaşamadık.

O anı hatırlıyor musunuz?

Tabii ki hatırlıyorum.

Kaç yaşındaydınız o zaman? Evdeydiniz, sokaklar hareketlendi, Moda’da oturuyorsunuz.

Evet Moda’dayız. Yağmalama gibi bir şey olmadı bizim eve.

Sanki sadece İstiklal caddesinde olaylar olmuş gibi, hep o fotoğraflardan aklımızda kaldığı şekliyle.

Her yerinde oldu İstanbul’un. Türkiye’de çok ilginç bir şey var. Azınlıklar tanınmak istiyor, devlet onları başka türlü tanıyor. Onları hedef almak için tanımişti o zamanlar. Yani tanınmışlığı farklı algılıyor. Şimdi konuşulduğu gibi, Cumhurbaşkanımızın dediği gibi, ‘farklılığı tanımak ve kabullenmek’ için değil; o zamanlar farklılığı tanıyıp hedef almak içindi. Daha önce benim hatırlamadığım ama ailemin anlattığı Varlık Vergisinde yaşanan tanınmışlık mesela. Hedef edildik o zaman. Sermaye aktarımı yapılmıştı; vergiler ayrıcalıklı olarak azınlıklara çok daha ağır bir biçimde koyuldu. Sözde genel bir varlık vergisi ama azınlıklar hedef alındı. Tanınmış oldu yani onlar, isminden cisminden kaydından.

Peki, 11 yaşındaki Yorgo’ya geldik. Camınız kırıldı, o anda annenizle babanızla...

Babam yoktu. Ben 6 yaşındayken babamı kaybettim, anem bizi büyüttü.

O an annenizin telkinleri, aile içerisindeki, Rum cemaati içerisindeki konuşmalar nasıldı?

Vallahi korku sarmıştı ondan sonra.

Yani bu Türkiye’de yaşanmaz gibi mi?

Bu Türkiye’de yaşanmaz, dehşet bir olaydı. Tabii biz sadece cam kırılmışlığını bildik o gece. Televizyon gibi bir şey yok o zamanın Türkiye’sinde.

Yani o gün ne olup bittiğini de bilmiyordunuz.

Ne olup bittiğini bilmiyoruz. Ertesi gün gazetelerden yağmacılığı, kiliselerin tahrip edildiğini, hatta mezarların açılıp tahrip

edildiğini öğrendik. Bundan bir ay önce, Balıklı Rum mezarlığını tahrip ettiler. Yani öyle bir hedef gösterilmişlik hala var bazı çevrelerde. Bunu düşman bil diyor. Farklıyı düşman görüyor. Ertesi gün o yapılanların boyutlarını anlayabildik. Ve hatta çok ilginç bir şey anlatayım biraz komik ama trajikomik gibi bir şey. 1955 Eylül’de oluyor bu. O güne kadar sürekli, o zaman Kıbrıs Türk Cemaati’nin başkanı Doktor Fazıl Küçük, ‘Kıbrıs sadece Türk’tür’, ‘Kıbrıs Türk’tür’ diyordu. Tabii her yerde nümayişler düzenleniyordu ve biz korkudan sokağa çıkmazdık. Aman başımıza bir şey gelmesin diye. Çünkü Yunanistan’da olan bir şey; ama hedef olarak biz onların ceremesini ödemiş oluyorduk.

Onlara kızıp sizi mi dövüyorlardı?

Öyle. Neyse ‘Kıbrıs Türk, Kıbrıs Türk’ sürekli bir şey var ve millet korkuyor. O gösterilerin yapıldığı Taksim Meydanı’na neredeyse çıkılamıyor. Bu arada Koç Grubu Migros’u getiriyor. Migros’u hatırlar mısınız? Kamyonlarla dolaşıyordu. Ve adı neydi? Migros Türk’tü. Adı böyle başladı, Migros Türk. Her yerde de Migros Türk afişleri asılmış, reklam yapıyor gayet haklı olarak. O 6-7 Eylül hadisesinden sonra bir akrabamızı ziyaret etmeye gidiyoruz acaba ona ne oldu diye? Telefon yok o zamanlar, haberleşme yok. Annem bizleri aldı konuşmadan yollarda yürüyoruz.

Yine Moda’da?

Hayır, Cihangir’e gidiyoruz. Acaba ne oldu diye. Tek başına yaşayan yaşlı bir akrabamız vardı. Kapıyı çaldık, ses yok. Biliyoruz içerde. Tık tık tık, biz geldik, biz geldik diye Rumca fısıldıyoruz ki açsın. Neyse açıyor kapıyı “Aman bu mahalleye ne oldu, başımıza gelenler, bu mahalle berbat durumda, çok şükür beni komşular korudu.” Komşular korumuş onu. “Aman başımıza başka neler gelecek?” “Ne oldu?” “Baksana Kıbrıs yetmedi şimdi de Migros Türk diye tutturdular” diyor. “Nerde bu Migros adası?” diyor.

Migros Türk tür Türk kalacak gibi mi?

Evet, Migros Türk’ü ada sanmış kadıncağız. Düşünün şimdi o etkilerin neler olduğunu.

Bu olay biraz bugün de var. Digiturk, HaberTürk, Kanal-Türk.

Ama o zaman herkes, Siemens Türk, Philips Türk gibi o şekilde, o zamanın milliyetçi zihniyetinden dolayı yabancı şirketler Türk adıyla kabullenebileceklerini anlamışlardı. Bir de tabii Türkiye’de korkunç bir kavram kargaşası var. Her Türk Müslüman olacak diye bir koşul varmış gibi algılanıyor. Bir Türk Alevi de olabilir, Sünni Müslüman olmayabilir, Yahudi de olabilir, Hıristiyan da olabilir. Ama Türklük Müslümanlıkla bağdaştırılıyor. Eskiden böyle değildi çünkü İstanbul’daki azınlıklarla birlikte yaşamışlar. Bunun farklı olabileceğini kabul ediyorlardı.

Yorgo Stefanopoulos önceki röportajımızda Türkiye’de Yahudi olmakla alakalı bahiste Mario Levi dedi ki; “Ben çocukken annem, aman olum kimliğini, dinini, aidiyetini çok fazla belli etme, siyasi konulara çok fazla girme” gibi telkinlerde bulunurdu.

Şimdi Musevi toplumunda bu çok yaygın bir davranıştır. Belki onların Almanya’da yaşadıkları milliyetçi tepkinin acaba burada da benzerini yaşar mıyız şeklinde... Daha temkinli daha dikkatlıler. Zaten dikkat ederseniz çoğu özellikle Musevi erkek çocuklarının ismi Türk isimdir. Yusuf, Yakup; tabii Tevrat ile ortak bunlar zaten. Onları kullanmışlar ama Rum cemaatinde öyle değil. Türkçe isim alıp, kendimi Yorgo olmadığımı söylemek zorunda hissetmedim.

Evet, onu söyleyecektim. Siz hissetmediniz mi?

Hayır, hissetmedim.

Peki, hissedenler yok mu?

O ‘Vatandaş Türkçe konuş’ devrinde sokakta Yorgo ve

Fedon diye birbirimize seslenmek istemiyorduk. Mesela bir arkadaşımızın adı Fedon. Meşhur şarkıcı Fedon gibi, o değil ama. Aynı isimi paylaşan başka bir arkadaşımız, Fedon diye çağırmanın beni Feridun diye çağırın diyordu.

Endişe ediyordu yani

Evet, kız kardeşinin adı Sula. “Sula demeyin ona Şule deyin” diyordu. Yani o sırada gerçekten bir korku sarmıştı cemaati.

Tabii bu arada bir de, 64’te Yunanlıların yurt dışına gönderilmesi vardı. Gümüşpala, İnönü CHP, AP koalisyon hükümeti zamanında Kıbrıs’ta yine bir provokatif olay olmuştu, o doktorun hanımı ve çocukları banyoda öldürüldü ya... Bugünkü Kıbrıslılardan, onu Rumların yapmadığını, provokatif bir eylem olduğunu ifade edenleri gördüm, duydum.

Onun peşinden biliyorsunuz İstanbul’da Atatürk/Venizelos anlaşması ile oturma ve çalışma izni olan on bin Yunan uyruklu sınır dışı edildi ve mallarına da el kondu. Şu anda da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, varislerden bir tanesine malların iade edilmesi yönünde fetva vermiş. Bununla göç başladı, 63’ten sonra 64 Ocağında bunlar sınır dışı edilince kâğıt üzerinde on bin kişi bir çırpıda elli bin kişi oldu çünkü bu insanlar Türkiye’de Türk vatandaşı Rum Hıristiyan kızlarla evlenmiş aile kurmuşlardı. E karısı var kayınvalidesi var çocuğu var. Bir kişi sınır dışı ediyor hükümet, beş kişi gidiyor peşinden. Şimdi bu tabiri caizse bir etnik temizleme değil midir?

Yunanistan’a kızıp sizi, Rumları dövüyorlardı. Peki, sistem Yunanistan ile Türkiye’deki Rumları ilişkilendiriyordu; siz ilişkilendiriyor musunuz? Yani sizin için Yunanistan ne demek?

Komşu ülke demek.

O kadar mı?

Biraz öteye gidiyor. Maalesef hem ablam hem eniştem vefat ettiler. 1963 Kasım’ında Yunan vatandaşı bir eniştem oldu. Nikâh kıydılar ocakta sınır dışı edildiler. Ve maalesef ablam

Türk vatandaşlığını koruyarak, sonuna kadar, ölümüne kadar Türk pasaportu vardı, Selanik’e göçmeye mecbur kaldı. Şu anda Yunanistan, komşu bir ülkeden öte, maalesef yeğenlerimin yaşadığı ülke de oluyor. Yoksa benim onlarla hiçbir ilişkim yoktu. Ben yabancı hissediyorum kendimi orada, vatanım burası benim.

Neden aynı dili konuşmuyor musunuz?

Aynı dili konuşuyorum ama aynı dili konuşmak değil ki mesele. Bir duygusal bağ olması lazım. Eşin olacak, dostun olacak, tanıdıkların olacak, ahabplarımın olduğu yerler olacak. Büyüdüğün yaşadığın kilise, okul olacak. Bazen okuduğum ilkokulundan geçiyorum; tek bir öğrenci kalmış içinde. Kadıköy Rum ilkokulunda, ilköğretim okulu oldu şimdi, tek bir öğrenci var; başka öğrenci yok. Ben okurken ilk sınıfa en az 40 öğrenci başlıyorduk.

Tek bir öğrenci ile devam ediyor mu yani şu anda öğretme?

Evet, ben Kadıköy Rum cemaatinin başkanıyım aynı zamanda. O vakfın yöneticisiyim. Bu görevde 19. yıla girdik. Ben bizim cemaatin seçtiği, fakat Vakıflar Genel Müdürlüğünün görevlendirdiği bir vakıf yöneticisiyim.

“Ben Kadıköy Rum cemaatinin başkanıyım” ne demek? Cemaatin yapılanma sistematüğini sorabilir miyim?

Şimdi şöyle, vakıflarla ilgi bir yapılanmadır. Osmanlı zamanından beri, belki Fatih zamanından beri bu vakıf meselesi var. Her kilisenin yanında belki bir gelir getirici müstemilatlar vardır. Şimdi onlar bir yönetim gerektirir. Bu, papazların yapacağı iş değil. Bunlar sivil halktan seçilen kişilerin yönettiği yapılardır. İstanbul’daki, zaten başka yerde kalmadı bu Rumlara ait cemaatler; bir tek Antakya da aynı şekilde Rum Ortodoks patrikhanesine bağlı olduğu için, Antakya’dakiler de sayılıyor; yoksa

başka yerde yok. Bunları, Vakıflar Genel Müdürlüğü bölgelere ayırmıştır. Bakırköy yöresi başka, Tarabya başka, Arnavutköy başka... Her yerinki bu şekilde bölünmüş. Bu bölgelerin yönetim kurulu, oradaki kilise mülklerini yönetecek ve aynı zamanda cemaat başkanı kabul edilecek birisini seçiyor.

Şimdi tüm Türkiye'deki Rumların cemaatinin lideri kim?

Ee, yok.

Yani öyle biri yok mu?

Evet, sivil olarak yok. Ama lider olarak göreceksak belki patriği görürüz. Patrik Bartholomeos. Fevkalade demokrat çok aydın, Türkiye'nin Avrupa Birliği projesine müthiş destek veren, hatta olimpiyatlar için kampanyalar yürüten, çevreci bir Patrik.

Osmanlı da zamanında, şimdi öteki olarak nitelendirdiğimizi, cemaat olarak yani din kapsamında tanımlıyor ve patriği muhatap görüyordu.

Ama laik bir ülkede böyle bir şey olmamalı.

Yahudi cemaati bunu ayırmış. Bir Yahudi cemaati lideri var, bir de hahambaşı var. İkili bir sistemleri var. Şimdi Rum cemaatinde anladığım kadarıyla dini lider var, fakat sivil lider yok.

Sivil lider yok. Ben sadece Kadıköy yöresinin Rum cemaati başkanı sayılıyorum. Her yörenin de kendine göre başkanı var.

Peki, bölge başkanlarının bir araya geldiği, meselelerinizi konuştuğunuz bir istişare ortamınız, yönetim ortamınız var mı?

Evet oluyor. Mesela bu yeni vakıflar yasasının uygulaması hakkında, hani gasp edilen, hazineye geçen üçüncü kişilere verilen kilise mallarının geri alınması için, şimdi başvurular yapılıyor. Bu konuya nasıl yaklaşacağımıza dair hukuk müşavirlerimizi çağırarak, Feriköy'deki büyük bir salonda toplandık. Orada seçim yapılacaktı. Vakıflar meclisine azınlıklardan tek bir üye seçilecekti. Yani Ermeni Musevi ve Rum azınlıklardan tek

bir üye. Beni önermişlerdi o gün, ben kabul etmedim. Benim buradaki görevim ikide birde Ankara'ya gidebilecek gibi değil. Serbest meslek sahibi bir genç arkadaşımız var, 40'larında, fevkalade girişken...

Laki Vinkas mı?

Laki Vinkas'ı, evet, ben önerdim ve o seçildi. Şimdi yasa şöyle diyordu: Her cemaat temsilcisi gidip oy verecek. Ama bir şey vardı vekâletname olduğu sürece aynı temsilci birden fazla oy atabilir. Ben de 52 mi 54 mü, o gün orada bulunan vakıfların ayrı ayrı vekâletnamelerini alıp 54 kere kabine girip oy attım Laki Vinkas'a.

Peki, sizin Rum asıllı olmanızdan sebep sizi bir Yunan ajanı olarak görenler oldu mu? Böyle bir şeye maruz kaldınız mı?

Şimdi bunu sorduğunuz çok iyi oldu. Çocukluk yıllarındaki Yorgo'yu konuştuk; bir de yetişkin Yorgo'yu konuşalım. 1972'de doktoramı aldığımında, MIT'de kalmam teklif edildi. Lincoln Lab de bir iş teklif etmişlerdi ve düzgün maaşı vardı. O zaman yeni kurulmuş olan, benim mezun olduğum Robert Koleji, yüksek okuldu; sonra Boğaziçi Üniversitesi oldu. 72 yılında Boğaziçi Üniversitesi'ne geldim. Şanslıydım çünkü çok medeni bir ortamdı ve hiçbir zaman öteki saymadılar. Ben de kendimi öteki saymadım, ben kendimi hep bizlerden gördüm. O bizler ne demekse! Bakın Boğaziçi'nde, size sonra göstereceğim, erken emeklilik alıp ayrıldığı zaman aldığım sevgi mesajlarını, bir kitapçık şeklinde Boğaziçi yayınlamıştır. Müdürlüğünü uzun yıllar yaptığım Biyomedikal Mühendisliği Enstitüsü'ne gelen inanılmaz mesajlar, yani beni Boğaziçi'nin ayrılmaz bir parçası, Boğaziçi'nin vazgeçilmez bir unsuru görmüşlerdi. Çünkü her şeyinde vardım Boğaziçi'nin.

Boğaziçi'nde bir problem yaşamadınız.

Hâlâ da yaşıyorum. Meslektaşlarımla oylarıyla bölüm

başkanı seçildim, üst yönetimin seçimiyle enstitü müdürü oldum, senato üyesi oldum, araştırma fonu yetkilisi oldum. Boğaziçi'nin her bir yerinde vardım.

Ve siz Yorgo adıyla, Rum kimliğinizle, yükselmekte hiçbir engelle karşılaşmadınız.

Evet, bu Türk Biliminin gurur duyacağı bir şey, çünkü bu şey demek; Türkiye değer tanımada çok iyi. Ama ben acaba general olmak isteseydim olabilecek miydim?

Olamaz mıydınız?

Olamazdım.

Neden?

Çünkü bazı meslekler, geçen gün yapıldı anketi, *Milliyet*'te *Hürriyet*'te yayınlandı, neler yapmamalı diye. MİT'de yer almalı, askerde yer almalı, güvenlik güçlerinde yer almalı. Çünkü düşman olarak gören bir anlayış var.

Peki, bu sizin anayasal hakkınız değil mi?

Benim tabii hakkım. Ama Allah'tan ben akademisyenliği seçtim. Eğer askerliği seçmiş olsaydım bunun peşine düşerdim.

O zaman şunu sorayım: Türkiye'de Rumlar Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı kimliği, pasaportuna sahip olmakla birlikte ne olamazlar?

İşte saydım size.

Bir subay olamaz.

MİT'te çalışamaz.

Hâkim, savcı olabilir mi?

Olduğunu sanmıyorum hiçbirinin. Hukukta da yer alamaz. Avukat olmuştur ama hâkim olamaz.

Peki, bunun hukuki karşılığı var mı?

Yoktur herhalde. Ama bakın Evren zamanında biz malımızı satamıyorduk. Evren gizli bir genelgeyle "Hayır Rumlar hiçbir

şeyini satamaz” maddesini getirdi. Perişan durumda bir evi olan yaşlı bir komşumuz, parası yok, evini satmak istiyor, yasak deniyor. Ne için? Cevap yok, niçini yok.

Yani bugün bir Rum genç ben askeri okulda okumak istiyorum deyip Kuleli Askeri Lisesine müracaat etse...

Genç kalmadığı için hiç sorun değil bunu geçelim. Ama yine de alınmazdı. Herhalde alınmazdı.

Yani mülakatta mı elenirdi? Hukuken girilebilir.

T. C. vatandaşı olabilirsiniz, bütün diğer haklarınız var, fakat bazı yazılı olmayan hukuklar var.

Yazılı olmayan hukuk var bu işliyor öyle mi?

Şimdi beni rahatsız etmedi, benim seçimim o yönde değildi. Benim seçimim akademisyen olmaktı ve gerçekten bunu gururla söylüyorum, Türk eğitim sisteminde Rum kökenli bir vatandaş olarak bu rütbelere yükselmiş olmak benim için Türkiye’nin bir şerefidir diyorum. Yani ayrımcılık yapmamış, değerini vermiş ve aynı şekilde beni üst düzeylere taşımış.

Rumlara olumsuz bakış açısı yönünden toplumun hangi kesimini problemlili görüyorsunuz. Yani Türkiye’de farklı kesimler var, mesela laik yaşam tarzına sahip bir kitle var, daha dindar olan bir kitle var, daha sol görüşlü bir kitle var. Çeşit çeşit katmanlar var.

Şimdi dindar kitle diğer dindarlara, Rum cemaati ne kadar dindar o tartışılır, ama kitap sahibi diğer milletlere saygılı. Bunu baştan söyleyeyim. Ama milliyetçiliğe gelince, milliyetçi düşünce daha ağır bastığı yerde “A bu öteki, bunu biraz ötekileştirelim.” deniyor. Bakın öteki ankette Müslüman olan kişilere sormuşlar, kendisini dindar Müslüman kabul edenlere, onlar Hıristiyan komşu istemiyorum diyor. Kendisiyle aynı inanca sahip birisiyle komşu olmak istiyor. Ama eskiden böyle bir şey yoktu. Müslüman ile Hıristiyan yan yana oturabiliyordu. Paskalyada onlara kırmızı yumurta ve çörek verdiğimiz zaman hep birlikte

kutlardık. Ben bütün bayramları kutluyorum küçüklüğümden beri. Christmas'ı da Ramazan bayramını da kutluyoruz biz birlikte.

Christmas'i da kurban bayramını da hepsini kutluyorsunuz çünkü iki kimliğiniz var.

İki kimliğim var ve bu ülkede ben küçüklüğümden beri bu bayramları kutlayarak yaşadım; neden kutlamayayım ki? Aynı Allah'ın bayramları değil midir?

Peki, Yorgo Bey, bugünün Türkiye'si açısından baktığımızda, bugün itibariyle kendinizi nasıl hissediyorsunuz? Bir Rum olarak, Rum cemaat lideri olarak. Yani Rum cemaati bugün Türkiye'de huzursuz mu?

- Gelecek görmüyorum.

Gelecek görmüyorum derken ekonomik ve mesleki anlamda mı?

Her alanda sosyal, ekonomik, ilerleme, huzurlu bir yaşam yaşama. Sürekli darbe yemiş bir azınlık. Sırf öteki olduğu, dini farklı olduğu için. Bakın 55'ten hemen sonra kimse göç etmemiştir. 64'ten sonra başladı o göçler. 55'te yaralar sarılmış, tahrip edilen dükkânlar tekrar açılmıştı, kimse kaçmadı o dönem. Ama peşinden Yunanlılar kovuldu, ardından aileleri de gitti. Sırf aileleri değil. Bakın bugün Almanya'da bir Türk vatandaşımız bir işyeri açtığında tercihen Türkçe konuşan işçileri almaz mı işyerine? En azından ortak dili olsun diye. O Yunanlılar da Rumları almışlar işe, Rumca konuştukları için. O işyeri kapanınca bu adam ne yapacak? Ülkeyi terk etti gitti. İşimi kaybettim, bu yaştan sonra ben nerede çalışırım diye, çoluğunu çocuğunu alıp, hiç olmazsa çocuklarımla gelecekleri başka yerlerde kurulsun diye.

Bugün hala devam ediyor mu bu göç?

Ne kadar kaldı ki? Hepsi yaşlı nereye göç edecekler. Allah aşkına, öbür tarafa göç ediyor onlar.

Yani göç edecek adam kalmadı. Yaşlılar da zaten nereye gidecek. Gidebilecek takati olsa gider öyle mi?

E bugünkü şartlar bu. Avrupa Birliği bir hedef olarak gösterilmiş. Hükümetin bazen ciddi ele aldığı, bazen de işte savsakladığı bu Avrupa projesine inanmışlık var. Bu inanmışlık gerçekten bizi umutlandırıyor. Çünkü Türkiye Avrupa Birliği üyesi olursa, bu ayrımcılıklar da kalkacak diye ümit ediyoruz. Bütünleşme küreselleşme sürecinin bir parçası olacak Türkiye.

Tabii Avrupa'yı mutlak huzur adası olarak görüyor isek bu doğru. Avrupa'da da nice ayrımcılıkların yaşandığı malum. Yani Avrupa'ya girsek de, Yunanistan nice ayrımcılıkların yaşandığı bir ülke, Avrupa nice ayrımcılıkların yaşandığı bir kıta. Müslümanların ötekileştirilmesi, Mağripli diye ötekileştirilenler...

Şimdi tabii onun sebebi ne? Onun da ayrı bir hikâyesi var. Burada bütün azınlıklar hep kanunlara riayet eden, hiçbir sorun çıkarmayan, bir başkaldırı göstermeyen uslu çocuk profilindeki tipler.

Peki demokratik bir ülke olduğumuz zaman, bütün renklerimizle barışık olduğumuz düşünülürse, o zaman Türkiye'den göç etmiş ve hala Yunanistan'da Türkçe konuşan, Türkçe türküler dinleyen, Türkiye dizilerini izleyenler, Türkiye'ye döner mi?

Ben Türkiye'yi şu anda potansiyeli ile, konumu ile, bir fırsatlar ülkesi olarak görüyorum. Eğer bu iç kavgalar biterse, Türkiye refah düzeyini kat be kat artırabilir. Gerçekten fırsatlar ülkesi. O insanlar da zaten, duygusal bağı da olunca döner. Hem iş kurar hem de tekrar bir toplumun yeşermesine neden olur.

En son röportajımızın bam teli sorusuna geleyim. Türkiye'de evet birlikte yaşam konusunda bir problem var. Sistemden kaynaklanan problemler olduğu gibi, sistemin eğittiği toplumdan da kaynaklanan problemler var. Peki, biz birlikte yaşamayı nasıl öğreneceğiz? Bunun için bir formül var mı kafanızda?

Eğitimidir bunun çözümü. Eğitim yanlış yapıldı. Erbakan'a gülmüştük hani demişti ki; çocukluktan beri okulda 'Türk'üm doğruyum çalışkanım' diyoruz ya birisi çıkarsa 'Kürtüm daha doğruyum daha çalışkanım' derse. Gülmüştük o zaman, aslında doğruyu söylüyordu adam. Yani ben bu kimlik tartışmasının üst kimlik ve alt kimliklerin tanınması ile hallolacağını ve bunun doğal bir şey olduğunu, bunun kötü bir şey olmadığını millette anlatmaya çalışıyorum. Bakın Boğaziçi'nde şimdi elektronik anketler yapılıyor. Öğretim üyeleri değerlendiriliyor. Boğaziçi Üniversitesi'ndeyken, daha bilgisayar gelmeden önce, 70'lerin sonuna doğru, ben kendim anket yapardım ve dersimin ne kadar verimli olup olmadığını incelerdim. Bir anket dağıtmıştım, diğer düşünceleriniz diye bir madde koymuştum. Öğrencilerden biri, ben Anadolu'dan geldim bana hep Rumların kötü olduğunu söylediler ama siz gördüğüm en iyi insanlardan birisiniz dedi. Tanıyınca iş değişti. Şimdi o tanımayı nasıl yapacağız nasıl becereceğiz? O tanıma olmayınca bu önyargılar ön inançlar kaybolmayacak.

Dediniz ki bu kafalardaki önyargıların giderilmesi için bir tanışma ve diyalog ortamı gerekiyor. Tabii bu noktada devletin yapacağı projeler olacak, ama sivil toplumun da yapacağı projeler var. Peki, aynı zamanda bir vakıf başkanı, Kadıköy Rum cemaat lideri olarak, sizin cemaatinizin bu tip projeleri var mı? Kendini tanıtmaya yönelik.

Şimdi biz her yaptığımız etkinliği, eşimize, dostumuza, kendisini Türk Müslüman olarak tanımlayan arkadaşlarımıza anlatıyoruz. Ama benim daha büyük bir açılım yapma imkânım yok. Bu açılımın gerçekten bugünkü teknolojiden, medyadan yararlanılarak yapılması gerekiyor. Benim yapacağım açılımın ne değeri olacak 5-10 kişiye. 70 milyona hitap edecek ona öğretecek... Aslında benim şaşırdığım nokta şu, çok iyi tanıyorum Türk halkını, Anadolu'yu da gezdim; evlerinde misafir oldum.

Kürtlerin evinde, Müslüman Sünnilerin evinde misafir oldum; çok iyi pırıl pırıl bir halkımız var. Fakat tahrik edildiği zaman gözü kararıyor. Bu kadar iyimser sevgi dolu insanlar zor bulunur. Amerika’ya git, kimse sana kapısını açmaz. Bir köye gittiğinde, sana buyur hoş geldin diyor; Yorgo olduğumu bile bile hoş geldin diyorlar. Yani çok iyi niyetli bir halkımız var. Bu halkı, ne diye böyle acaba bir ötekileştirme yoluna sokuyoruz. Bilemiyorum... Kimin ne yapması gerektiğini de anlayamıyorum. Yazarlarımıza bakın, ulus devlet kurulurken bu edebiyatımıza, şiirimize, romanımıza hepsine yansımıştır. Ve o önyargılarla bu halk büyümüştür, yetişmiştir. Dolayısıyla önyargıların kalkması lazım. Önyargıların kalkması hoşgörü değil. Ben Rum olmakla kötü bir şey yapmış değilim ki, bana hoşgörü gösteresiniz. Hoşgörü lafımı katiyen istemiyorum. İki de birde kullanılıyor. Ne yaptım ki bana hoşgörü gösteriyorsunuz.

Tabii o hoşgörüyle toleransla ilişkilendirerek tanımlıyorsunuz.

Ama hoşgörü değil o. Onu tanıma demek, kabullenme demek. Olduğu gibi kabul etmek demek, bunu desin. Çünkü gerçekten o iyi güzel halka, ‘Ben hoşgörü gösteriyorum da onlar burada yaşıyor.’ dedirtirsen, hoşgörü kalktığı zaman bunlar git-sine de varılabilir.

Bunların hukuki temellere dayandırılması gerekiyor biraz da tabii.

Bilemiyorum ben için hukuki kısmını. Hukukçu değilim ben, alt tarafı mühendisim. Mühendis kafamla yorum yapıyorum. Tamamen şahsi fikirlerim.

Zaten Türkiye’de biraz mühendisler tarafından yönetiliyor. Toplum mühendisliği derler ya...

O toplum mühendisliği kötü bir şey ama.

Peki, gelecekte ümidiniz var mı? Türkiye açısından bu

bağlamda. Yeni nesil bu konuda problemlili mi yetişiyor. Yeni bir nesil yetişiriyorsunuz. Binlerce öğrenciniz var, dekansınız.

Okumuş bir kimsede bu anlayış, bu kabullenme çok daha yaygın. Ama üniversite okumamış insanları, hangi şehrin hangi lisesinde hangi hocaların yetiştiğini ve o hocaları kimin ve hangi anlayışın tayin ettirdiğini düşünürseniz, acaba onlar ne tür fikirlerle yetişiyorlar, bilemiyorum.

Yorgo Stefanopulos katkılarınız için teşekkür ediyorum.

Ben de teşekkür ediyorum. Ama tekrar belirtiyorum, bu sırf benim görüşüm değil, benim tanıdığım İstanbul Rumlarından herkes benim başta söylediğim şeyi söyler: Biz iki kültürün sahibiyiz, öteki değiliz. Yani buraya aidiz. Hem Türklüğümüzle hem Rumluğumuzla gurur duyarız.

Aslında ırk ve din üzerinden kimliklerin üretilmesi de doğal olarak oluyor tabii, ama sanıyorum en önemli şey, bu topraklar üzerinden sahip olunan bir aidiyettir.

Atatürk en güzel şekilde “Ne mutlu Türk olana!” dememiş, “Ne mutlu Türk’üm diyene!” demiş. Türklüğü tanıyana... Benim bir Rum vatandaşı olarak Türk gençliğine eğitici olarak verdiğim hizmeti, çok az kişi yapmıştır. 40 senedir bu eğitim sistemi içerisindeyim. Ve bence yararlı şeyler yaptım. Bugün mezunlarımızdan, gerek Boğaziçi gerek Işık Üniversitesi mezunlarımızdan, Yorgo hoca hayatımızı değiştirdi, Yorgo Hoca bize şu fırsatları yarattı diyecekler çoktur. Bana bununla övünme hakkını lütfen tanıyın.

Mutlaka.

Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M

Başörtülü Olmak

Başörtülü Olmak

Türkiye’de Yahudi ve Rum olmanın ortak paydası gayrimüslim olmaktır. Başörtülü olmaya nazaran farklı bir ötekiliktir bu. Kendinizi gizleyerek öteki muamelesi görmekten kurtulma şansınız bir ölçüde vardır. Sizi fark ettirecek tek şey, nüfus kâğıdınızdaki din hanesidir. Ancak başörtülü olanların kendilerini gizleme şansları yoktur. Tabii peruk takarlarsa başka...

Bugünün Türkiye’sinde başörtülüler aynı Yahudiler, Rumlar, Ermeniler gibi devlet dairelerinde görev alamazlar. Ama bu konuda bir farkları vardır. Gayrimüslimler hukuken hakları olmakla birlikte yazılı olmayan hukuka göre hâkim, subay, vali vb. olamazlar. Başörtülüler için durum böyle değildir. Yazılı hukuk önlerine çıkar.

Toplumumuzda yaşayan bütün öteki topluluklardan daha fazla bir nüfusları vardır. Bu ülkede yaşayan kadınların en az %60’ı başını örter. Ama sayıları ne kadar çok olursa olsun ötekidirler. Sonuç değişmez.

‘Cumhurun başkanı’ kimliği ile Süleyman Demirel’in ‘Başörtülüler okumak için Suudi Arabistan’a gitsinler.’ demesi devletin öteki olarak algıladıklarına karşı bakış açısını çok güzel özetler. Ya bizim dediğimiz gibi olursunuz ya da çeker gidirsiniz. Ya asimilasyon ya diskriminasyon.

Başörtüsüne olumsuz bakışa sahip, sistem tarafından ye-tiştirilmiş toplumsal bir taban da vardır. Bu kitleden bir ferдин kurtarılmış bölgesi gibi gördüğü Nişantaşı’nda bir başörtülüye rast geldiğinde kullandığı ‘Ayol buralara da geldiler, ne oluyoruz, Türkiye nereye gidiyor?’ ifadesi oldukça anlamlıdır.

Aslında başörtü, diğer adı ile türban, sistem ve laikçi taban açısından bir semboldür. Laik olamamanın sembolü, mürteci olmanın sembolü, topluma din ile alakalı unutturmak istedikleri her şeyin sembolü. Elbette aynı düşünceleri taşıyan erkekler de öteki kategorisindedir. Tarikat ve cemaat mensupları aynı derecede ötekidirler.

Bununla birlikte başörtüsü, laik/antilaik çatışmasının öte-sinde çevre-merkez çatışmasının da bir sembolü olmuştur. Cum-huriyet ile birlikte sistemin dayattığı yaşam tarzı ve giyim şekli üç büyük şehirde etkili olmuşsa da ilçe, kasaba ve köylere yani Anadolu’nun büyük bir kesimine bu şehirler kadar girememiş-tir. 1950’lerle birlikte çevrenin merkeze doğru hareketlenmesi, sistem içerisinde ‘Ben de varım.’ demesi sınıfsal bir çatışmayı da beraberinde getirmiştir. İşte başörtüsü, çevrenin merkeze taşıdı-ğı en görünür sembolü olmuştur.

Başörtüsü üzerinde yapılan heyecanlı tartışmaların, soru-nun çözümü konusunda bu kadar ayak direktmelerinin arka pla-nında bunlar vardır.

Meselenin bir başka boyutu da, devletin başörtüsüne olum-suz bakışına tepki sonucunda doğan, başörtüsünü ‘İslam’ın sembolü’ görme düşüncesidir. Bu bakış açısı da problemin çözü-münde ayrı bir engel olarak karşımızda durmaktadır.

Sonuçta bu iki problemlili bakış açısı da, başörtülülere mağ-dur etmekten geri kalmazlar.

Türkiye’de Başörtülü Olmak: Hilal Kaplan ile Söyleşi

Hilal Kaplan Kimdir? 1982 İstanbul doğumlu. 2000 yılında İstanbul Köy Hizmetleri Anadolu Lisesi’nden, 2004 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi Psikoloji bölümünden mezun oldu. Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji bölümünde “Türkiye’nin Ölmeyen Babası Üzerine: Atatürkçü Gençliğin İmkansız Yası” adlı yüksek lisans tezini tamamlayan Kaplan, “Söz konusu özgürlükse hiçbir şey teferruat değildir” bildirisinin ve 2008 yılında aynı bildiriden yola çıkarak hazırlanmış “Henüz Özgür Olmadık” kitabının yazarlarından biri. Üniversite eğitimi sırasında Genç Siviller, Ayrımcılığa Karşı Kadın Hakları Derneği ve Yüzleşme Derneği gibi sivil toplum kuruluşlarında görev alan Kaplan’ın *Yeni Şafak* ve *Star* gazetelerinden *Birikim* dergisine dek değişik mecralarda yayınlanmış yazıları mevcuttur. Hâlen *Taraf* Gazetesi’nde köşe yazarlığı yapmaktadır.

Hilal Kaplan siz başörtülüsünüz ve başörtülü olmanız cihetiyle toplumla ve sistemle olan ilişkinizi soracağım. Yaşadıklarınızı soracağım. Bu özelinizin tabii ki... Ancak toplumu ilgilendiren bir özel olduğu için de bu tür soruları sorma hakkının olduğunu düşünüyorum.

Tabii, tabii.

Şimdi şuradan başlayalım, ne zamandır başörtülüsünüz?

18 yaşında örtündüm. Demek ki 9 yıldır başörtülüym.

Ne vesile ile? Bunu sorabilir miyim?

Ne vesileyle? Zaten ortaokul ve lise yıllarımda ibadetlerime dikkat eden bir insandım, oruç tutan, dine ilgisi olan bir insandım. Örtünmeyi aslında 15 yaşlarımdan beri istememe rağmen bir Anadolu lisesine gidiyordum. Orada örtünmek yasaktı, o yüzden de mezun olduktan sonra örtündüm. Üniversiteye başlamadan.

Üniversiteye başlayınca üniversitede başı açma durumuyla karşılaştınız mı?

Şöyle bir durum oldu, Bilgi Üniversitesi’nde ben ilk 1.5 yıl yasak olmadan yaşadım. Yani yasaksız yaşamının nasıl bir şey olduğunu da tecrübe etmiş biriyim.

Yasaksızlığı tattınız, sonra.

Sonra yasak geldi.

O zaman ne yaptınız?

Bir dönem boyunca direndik. Derslere girmedik. Tam da vi-ze haftamızdı yasağın başladığı dönem. Vizelerimize girmedik, bazı hocalarımız bize pastanelerde falan ders verdiler. Sınavlarımızı orada yaptılar; bazıları yapmadılar... Derken en sonunda yönetimle arabuluculuk sürecinde başörtüsü üzerine şapkaıyla girmek gibi bir formül bulduk. Olabildiğinde onu uyguladık ama yasak arada bir sertleşiyordu; arada bir tekrar eski haline dönüyordu. İşte güvenlik görevlileriyle köşe kapmaca oynayarak; okul içerisinde var olmaya çalışıyorsunuz.

Binlerce başörtülü gibi sizler de bunu yaşadınız. Aslında şunu da soracaktım. Kendinizi başörtülü olduğunuz için toplum içerisinde hiç ‘öteki’ hissettiniz mi? Üniversite yaşamı açtısından bunu hissettiğinizi biliyoruz. Bunu üniversite dışında devletle olan ilişkilerinizde veya toplumla olan ilişkilerinizde de yaşadınız mı?

Yaşadım yani, birebir yaşadığım taciz vakası da oldu mesele. Bir örnek vereyim isterseniz. Geçen sene Boğaziçi’nde yasak karşıtı bir eylem yapacaktık. O eylem sabahı evden çıktım, minibüse bindim, minibüste 70 küsur yaşlarında bir amca ısrarla bana sataşmaya çalıştı. Ben de olabildiğince izin vermemeye çalıştım; sonuçta yaşlı da bir insan. “Ya amcacığım neden böyle diyorsun?” dedim. “Nereden amcan oluyorum ben senin?” dedi. En sonunda da minibüsten inerken “Sen önce o başını aç da konuş.” gibi bir söylemle karşılık verdi. E tabii bu yıpratıcı bir şey; her zaman bunun gibi bariz tacizlerle karşılaşmasam da.

Bakıştı, sert bir davranıştır, bu tür şeylerle karşılaşıyoruz. Yani toplumda da bu yasağın bir karşılığı var illaki.

Peki, sistemle olan ilişkiler açısından baktığımızda. Yani devletle olan bir temas üniversitede olmuş oluyor. Çünkü YÖK üzerinden devletle temasınız oluyor, orada bir çatışma alanı çıkıyor.

Tabii.

Bunun dışında bir devletle bu anlamda olumsuz bir temasınız oldu mu?

Yani... Mesela eniştemi ziyarete gittim, askeri hastanede yatıyordu, ameliyat sonrası. İşte iğnenizi çıkarın falan. Ben de kabul etmedim. Hayır dedim. Böyle girmek istiyorum.

İğne mi problem, başörtüsü mü?

Hem iğne, hem de başörtünün bağlantı biçimi. Öyle diyeyim.

O zaman yasak olan bağlantı tarzı.

Bu yasak o kadar absürt bir yasak ki. Evet, tarz yasak.

Aslında başörtü yasak değil. Sistemin hakkını da yemeyelim o zaman. Başörtü tarzı yasak. O tarz, biraz daha masumlaştırıyor mu başörtüsünü?

Şöyle bakıyorlar zannediyorum. Cumhuriyeti yıkacak olan bone ya da iğne falan gibi bir algıları var sanırım. O yüzden bu tip şekilsel olguları da önemsiyorlar.

Şekilden dolayı... Şimdi devlet sık sık şunu sorguluyor. Veya devletin medyadaki uzantıları da olabilir, halk içindeki uzantıları da olabilir. Bu başörtüyü kızlar şunun için takıyorlar, bu bir siyasi simge, şu bu falan gibi. Yani hangi amaçla taktığını sorgulamak Türkiye Cumhuriyeti'nin herhangi bir ferdinin, toplumun ya da devletin haddi midir sizce?

İşte burada aslında çok yapısal bir sorun var. Bizim devlet

vatandaş ilişkimize dair bir sorun. Yani bu sadece başörtüsü ile ilgili bir mesele değil. Devlet vatandaşının nerelere kadar hakkına müdahale edebilir ve ne gerekçeyle bunu yapabilir. Bizde bu tanım çok geniş. Yani devlet tehlikeli gördüğü herhangi bir anda, bir şeye karşı vatandaşa müdahale edebilir gibi bir algımız var. Başörtüsü meselesinde de, şu amaçla takıyorlar, gibi bir söylem var. Fakat burada bizim siyaset algımızda da bir problem var. Mesela “Başörtüsü siyasi simge midir?” tartışması. Yaşadığımız hayatta toplumsallığın içinde aslında her şey siyasallığa dâhildir. Siyasallık dediğiniz alan toplumsallıkla eş-zamanlı olarak, beraber var olan bir alandır. Örneğin kravat takan bir adam da belirli bir siyasallığı temsil eder. Ya da yemeniyi boynunun etrafına dolayan solcu kız da belirli bir siyasallığı simgeler. Bu anlamda başörtüsü de belirli bir siyasallığı simgeliyor olabilir. Ama altını özellikle çiziyorum. Burada parti güdümlü bir siyasetten bahsetmiyorum. Siyasal algının kendisinden bahsediyorum.

Kendi durduğu noktayı...

Aynen öyle. Biz insanlar olarak bizatihi siyasi varlıklarız zaten. Toplumsal olduğumuz için.

Yani bu siyasal sebeplerden takıyorlar, meselesinin temel sorgulamasının mantıksal boşluğu var.

Bir mantıksal boşluk var orada. Yani bir kadın tabii ki Allah’a inandığı için takıyor olabilir ama bu siyasala zaten dahil olan bir şeydir.

Yani Tayyip Erdoğan’ın dediği gibi, vevlev ki siyasi simge olsun. Siz de öyle mi diyorsunuz? Vevlev ki öyle olsun.

Zaten öyle. İster istemez öyle. Yani bundan kaçış yok. Siyasallığın dışında bir alan yok zaten.

Yani inancı doğrultusunda takması da siyasal durumuyla ilişkili.

Aynen öyle, yani mesela Tayyip Erdoğan’ın bir sözü daha

var. İşte Kürtlerin siyasallaştırılmasına izin vermem. İzin verin ya da vermeyin bu siyasallaşmış bir meseledir ki zaten siyasetin içerisinde çözülecek bir meseledir.

Siyaset dışına neden çekeceksin değil mi?

Aynen öyle, her şeyin siyasal bir karşılığı vardır toplumda.

Şimdi Nilüfer Göle'nin bir kitabı vardı 'Modern Mahrem' diye, başörtüsü konusunda çok yazdı, çizdi, atölyeler kurdu. Bu mesele ile ilgili pek çok köşe yazarı da alıntılar yaptı. Yani başörtünün aslında bir modernleşme aracı olduğu iddiası var. Yani bir başörtülü kız ancak evinden izin alıp öyle dışarı çıkabilir. Ki Anadolu'nun büyük bir kısmı böyledir ve üniversiteye ancak o zaman gidebilir. Sokakta öyle var olabilir veya bir işyerinde çalışacaksa o şekilde çalışır. Yoksa ailesi izin vermez. Bu açıdan bir modernleşme aracı olarak görülmesine katılıyor musunuz?

Araç olarak bakılmasına değil de şöyle bir gerçek var; bir kadının üniversiteye gitmesi, çalışması, toplumsallaşması bağlamında ve ister istemez modern bir hayat içerisinde yaşadığımız için modernleşmesi manasında bir gerçek ama başörtüsü bunun aracıdır diye bakmak yanlış bir şey. Çünkü kadın bunu eğer bu anlamda takmak zorunda hissediyorsa burada da problem var.

Bunun altını çizmek lazım. Milletin içine çıkabilmek için ailemin şartlarından dolayı takmam gerekiyor' diyor.

Zaten başörtüsü karşıtlarının çuvalladığı noktalardan birisi de budur. Diyorlar ki kadınların zorla başını kapıyorlar. E o zaman sen de bu yasağı kaldır. Kadınlar da meslek sahibi olsunlar. Eğer zorla başları kapatılıyorsa özgür bir biçimde çalışarak kendi ayakları üzerinde durarak hayata devam etsinler. Yani onlara bu baskıyı yapan ailelerine geri dönmek zorunda kalmassınlar. Yani yasak karşıtlarının argümanları, bu manada çok temelsiz.

Yalnız 'modern mahrem' kavramı bağlamında benim bir

itirazım var. Bu konuda bir yazı da yazdım. Nilüfer Göle’ye de bu itirazı bire bir yaptım. *Modern Mahrem* kitabında şöyle bir şey anlatılıyor. Başörtülü kadın başörtüsü takarak kendini mahrem kılıyor ve gündelik hayata katıldığı için de modernleşiyor gibi bir algı var. Fakat modernite de kendine özgü bir mahremiyet algısını beraberinde getirmiştir. Başörtüsü mahremiyeti tesis etmekle alakalı bir şeydir. Yani nasıl bir erkek dışarı çıkarken gömlek giyiyorsa, bir kadın etek giyiyorsa, başörtülü kadın için de başörtüsü takmak bu anlamda mahremiyetinin bir parçasıdır. Yani o gün panelde Nilüfer Göle’de etek giymişti kendisi, “Nilüfer Hanım siz de bacaklarınızın yukarısını bize mahrem kılıyorsunuz, yani bu manada siz de tam modernitenin bize sağladığı mahremiyet sınırları içerisindediniz, o zaman siz de modern mahremsiniz” demiştim. O da “Bu tanımlamanızı güllerle karşılıyorum” demişti. Kendi kendini yanlışlamıştı yani. Bu manada bu teorik çerçeve yanlış bir çerçeve bence.

Demin bahsettiniz bir şey vardı; bağlama tarzı. Ben ona takıldım aslında. Bağlama tarzının tek tip olması... Bu da tek tip bir üniforma... Bu da birilerinin ordusu gibi, bir partinin arka bahçesi gibi kafalarda bir takım çağrışımlar yapıyor. Bu açıdan baktığımızda; evet tesettürlü kadınların hepsinin standart olarak aynı tarz giyinmeleri, başörtülerini aynı tarzda örtmeleri, henüz daha herkesin kendine özgü bireysel modasını, kendi kişiliğine uygun bir bağlama tarzını bulamamış olmasını siz de problemlili buluyor musunuz? Sorun değil midir bu?

Bence böyle tek tip bir başörtü takılması yok.

Bir de herkes tek tip taksa ne olacak değil mi?

Hem öyle, hem de gerçeklikte bunun karşılığı yok hakikaten. Şu anda başörtülü olarak kamuda görünen kadınlara bakın. Gerçekten başörtülerini tek tip mi bağlıyorlar?

Çoğunluğu iğneyle o tarz bağlıyorlar.

Yani bu şey gibi...

Yani Ayşe Teyze tarzı değil de... Aslında sistemin korktuğu Ayşe Teyze tarzında bağlanması değil, boynun altından bağlanması.

Aslında sistemin kafasında şöyle bir muhayyile var Erkam Bey. Yani başörtülü kadınlar diye bir grup var. Böyle bir grup tahayyül ediyorlar ve bu grup tek tiptir diyorlar, ondan sonra da kapıdan girmesine izin verilen başörtülülerin hepsini tek tipléstirmeye çalışıyorlar. Yani aslında tam da kendi muhayyilelerini gerçekleştirmeye çalışıyorlar.

O tek tip var ama ben bunu görüyorum. Yani şehirde takan bayanların yandan iğneyle bağlama tarzı. İsteyen istediği gibi bağlar; onu bir tarafa koyuyorum ama kendi kişiliklerine ve kimliklerine özgü tarzlar geliştirilememiş olması, bu sürecin başında olduğumuzun göstergesi midir?

Açıkçası mesela 28 Şubat döneminde o tek tiplik vardı diyor-sanız haklısınız. Çünkü o zamanlar gerçekten iki çeşit, iki renk başörtüsü üretiliyordu işte, iki, üç renk pardösü üretiliyordu ve kadınlar biraz da bu tek tipe mahkum ediliyordu fakat günümüzde hakikaten böyle bir tek tip yok. Ben rengarenk başörtüler takan...

Bahsettiğim renk değil. Hani o sistemin iğne meselesi vardı ya...

Yani mesela şal eşarplar var, değişik bağlama biçimleri var. Yani bu dediğiniz gibi bireyselleşmenin de beraberinde getirdiği bir şey. Ve bu tek tipléstiren muhayyileyi de çökerten bir şey aynı zamanda.

Bu zaman içerisinde o çeşitlilik başlamıştır değil mi? Çünkü ben bir ara Moskova'da görmüştüm. Oradaki Tatar Müslümanlarının çıkarmış oldukları bir kadın dergisi var. Derginin moda sayfası var arkasında. Baktım Türkiye'deki

kadınların o iğneli yandan bağlama tarzını esas almış. Hâlbuki Kazan Müslüman kadınlarının geleneksel bağlama tarzları o değildir. Dergi Rusça, Müslüman olmuş Rus kadınlara da hitap eden bir dergiydi o. Orada Türkiye tarzının ihracı vardı aslında. Aslında o çok yaygınlaştı ama o süreç çeşitlilik açısından yeni yeni geliyor ve birileri ondan huylanıyor. Ya kardeşim neden huylanıyorsun diyeceksin ama adam huylanıyorum işte diyor. Başörtülülere karşı duruşun sistemin diyelim temel sebebi ne sizce? Aslında başörtüye değil de başörtülülere karşı bir duruş mu? Yoksa dediğimiz gibi o iğneyle o başörtüyle rejim yıkılmaz. O başörtüyü takan zihniyet yıkacak diye endişe ediliyor.

Tam o dediğimize de katılmıyorum; açayım biraz. Şimdi cumhuriyetin ilk kuruluşunda, hani siyasal simge dedik ya, ilk bizim siyasal simge haline getirilen kadın tayyörlü, başı açık, ama başı güzel bir biçimde toplanmış, yani hem Batılı bir görünüme hem de iffetli bir görünüme sahip. Cumhuriyet kadını dediğimiz, aydın bir Türk kadını dediğimiz bu kadın imgesiydi. Hem bir taraftan batılı diğer taraftan da geleneksel iffet kodlarını üzerinde barındıran bir kadın duruşu. Bu kadın tam da cumhuriyet projesinin üretmek istediği kadındı. Bu kadın aydınlanmış olan kadındı, bu kadın eğitimde yükselecek olan, kariyer yapacak olan kadındı. Başörtülü kadınlar üniversiteye gitmek isteyince ne oldu? Bazı kadınlar yüksek öğrenime geldiler ama aydınlanmamışlar. Başları örtülü hâlâ. Yetmedi bir de kariyer sahibi olmak istiyorlar. Toplumda yükselmek istiyorlar, yani o evde oturan babaanne ya da evi temizleyen Hatice Hanım'dan farklı bir yere gelmek istiyor bu başörtülü kadınlar. Ve tam da cumhuriyet kadını projesinin aslında iflasının yürüyen örnekleriyiz biz. Yani sadece tek tip kadın üzerine dayatılamaz bu cumhuriyet kadını projesi diyoruz; hem de sadece var olarak.

Yani bunlar sistemin üretim hatası mı?

Öyle de diyebiliriz. Sistem hatası.

Yani böyle olmaması gerekirdi. Bu eğitim sistemine soktuğumuz bu insan böyle çıkmamalıydı. Neden öyle çıkıyor peki?

E çünkü hayat böyle bir şey değil. Hayat üretim bandı değil. Hayat içinde pek çok farklılığı barındıran bir şey yani bireysellik dediğimiz şey.

Yani sistemin hatasına vermiyorsunuz bunu.

Sistem tabii ki hatalı burada. Çünkü insan çeşitliliğini ön-görmüyor, tam da biraz önce bahsettiğimiz o tek tipleştirmeyi gerçekleştirebileceğini sanıyor.

Gerçekleştirmek istiyor ama muktedir olamıyor.

Evet muktedir olamıyor ve bu muktedir olamamanın getirdiği acziyet de yasak olarak kendini dışa vuruyor.

Biraz hırçınlaşma var.

E tabii... Bu özellikle geçen sene, üniversite hocalarının, siz de şahit olmuşsunuzdur, çok hırçınlar, istemiyoruz girmesinler, notlarını da düşürürüz, şöyle de yaparız, yani hiç insaniyetle, nezaketle bağdaşmayacak şeyler. Bırakın siyasal argümanları bir tarafa bu hırçınlığı da tabii ki özellikle irdelemek lazım.

Yani tek maddeye indirgeyebilir miyiz? Sistemin arzu ettiği kadın görüntüsüne uymuyor. Aslında çok masum bir itiraz gibi, yani masum derken, masum değil de daha radikal bir gerekçesi de yok mu? Olay sadece görüntü tarzı mı? Yoksa başörtünün kafaların arka planında laik Türkiye Cumhuriyeti'ni yıkmak; yerine Afganistan Taliban veya İran, Suud neyse, Türkiye'ye onu getirmek mi var?

Görüntüden çok şunu vurgulamak istemişim. Hani baba-anne ya da temizlikçi kadın örneklerini o yüzden verdim. Olayın görüntüden öte iktisadi ve sınıfsal bir boyutu da var, bu sınıfsal boyutu kesinlikle irdelemek gerekiyor çünkü örtülü kadınlar

üniversiteye gitmek istediklerinde veya kariyer sahibi olmak istediklerinde, kamuda çalışmak istediklerinde bu yasakla karşılaşılıyorlar yoksa benim annem de başörtülü diye lafa başlayan birçok yasak taraftarı biliyoruz.

O açıdan baktığımızda yani, bankada, devlet dairesinde temizlikçi olarak başörtülü kadınlar yıllarca çalışmadı değil, çalıştı. Onda problem çıkmadı.

Onda problem yok. Çünkü herhangi bir şekilde siz yönetime dâhil olmuyorsunuz. Kendi dileklerinizi talep edecek bir pozisyonda olmuyorsunuz. Temizliğinizi yapıp çıkıyorsunuz. Ama sen üniversiteye geldiğin anda ne oluyorsun? Tam da yaşamın içinde yer alan ve belirli talepleri olan, kendini temsil etme hakkı bulan bir birey haline geliyorsun ve...

Burada sınıfsal derken biraz taşranın kente göçünün sonucu olarak...

Çevre-merkez ilişkileri evet...

Türkiye’nin vitrini değişiyor. Yani ben de varım diyor birileri.

Aynen öyle. Türkiye’nin temsili. Gazetelerde, Abdullah Gül özellikle ilk cumhurbaşkanı olduğunda, Türkiye bu fotoğraflarla temsil edildi tarzında haberler çıktı. İşte “Türk kadını Hayrunnisa Gül nasıl temsil eder?” Yahu Türkiye’de kadınların % 65’i örtülüyken Hayrunnisa Hanım neden temsil edemesin? Yani ben demiyorum ki illa ki başörtülü bir first-lady’miz olmak zorunda. Böyle değil ama tersi de doğru değil. İlla ki başı açık olmak zorunda diye de bir kaide konmaması gerekiyor.

Şimdi Hilal Kaplan biraz da şu konuya girmek istiyorum. Şimdi yıllar önceydi, 28 Şubat dönemi olsa gerek, hangi gazeteydi hatırlamıyorum ama Nazlı Ilıcak’la Gülay Göktürk Prof. Ümit Meriç’le bir röportaj yapmışlardı. Bir soru şuydu; Neden siz başörtü takıyorsunuz. Ümit Meriç de şöyle cevap vermişti: Bu soru yanılsız çünkü bin yıldan beri bu topraklarda

kadınlar başörtüsü takarlar, ekseri takar. Siz istisnasınız, aslında benim sormam gerekiyor. Bu son 70 yılın meselesi. Hatta şu anda bile yekuna vurduğumuzda başı açık olan kadınların sayısı daha azdır. Dolayısıyla istisnaya sorulması gerekir bu. Hem tarihsel hem günümüzün oranı açısından. Katılıyormusunuz?

Şu anlamda Ümit Meriç herhalde şuna işaret etmeye çalışmıştır; tarihsel bağlama oturttuğumuzda gerçekten başörtülü kadın, öznenin istisnai vs. manalarında değil, başörtülü kadın daha genel bir şey. Ama egemen söylem içerisinde bunun tam tersi kodlandığı için, tam tersi şekilde ikili karşıtlık üzerinden başörtülü kadınlar algılandığı için, bu sorunun sorulması daha meşru daha normal geliyor sanırım insanlara. Ama ben her zaman için bu soruyu bana yönelten insanları da cevaplamaya çalışıyorum elimden geldiğince. Çünkü ister istemez Cumhuriyet kurulduğundan beri geçmişi inkâr eden bir söylem üzerinden insanlar yetiştiriliyor ve İslam'ın ne dediğinden, İslami kodların neler gerektirdiğinden çok daha bağımsız olarak yetiştikleri için o soruyu anlayabiliyorum.

Aslında ben de onu sormak istiyordum arkasından, siz cevabını vermiş oldunuz. Aslında bin yıldan beri başörtüsünün bu topraklarda bu kadar insanlarla iç içe olduğu, yabancı olmadığı ve bu toprakların parçası olduğu bir gerçek ki mesela bu topraklarda Ermeniler de başını örtüyorlar. Şimdi bu kadar iç içe olunan bir tarih var. Artı Cumhuriyet döneminde de, %80'lere %90'lara varan bir başörtüsü takma oranının olduğu dönemde, başörtüye karşı bu kadar elektrikli, kırmızı görmüş boğa gibi oluşun izahını nasıl yapacağız?

Hatırlatıyoruz.

Neyi?

Unutmak istediklerini.

Ne bunlar?

Bu toprakların geçmiş insanları. Yani bu topraklarda Cumhuriyet kurulmadan önce örneğin çok büyük bir Osmanlı kadın hareketi vardı. Ve bu kadınların hemen hemen hepsi örtülüydü. Bu topraklar sonuçta Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu topraklardı her zaman ve Müslüman kadın başörtülüydü. Ve ister istemez de bizi böyle görünce bir şekilde kendilerini eskiden hissettikleri kadar egemen hissedemiyorlar. Sanıyorum böyle bir gerçeği onlara hatırlatıyoruz.

Şimdi en son eskiyi unut yeni yolu tut tutumu üzerinden geçmişi hatırlatıyor falan dedik. Ama Hilal Kaplan, biraz da muhasebe... Karşıya taş atmak değil de yani başörtüsü takanların ve onu savunan kesimin karşı tarafın bu kadar rahatsız olmalarında hiç mi kabahati yok? Yani tamamen ak kaşık mıdır? Şu açıdan diyorum. Bir taraftan evet tamam laik kesim ki, burada da ifade ve tanımlamada problem var ama öyle deniyor, çok önce şehirleşmiş, bir şehir hayatı içerisinde üç nesildir, bir taraftan da çevreden merkeze taşınan bir kitle var, bir taşra var ve taşralılığı da beraberinde getiriyor. Bu açıdan da baktığımızda, o taşralılığın getirdiği bir elektriklenme, bir rövanş alma halleri, sert ve köşeli çıkışlar, tavır ve davranışlarda uygunsuz şeyler filan... Şehir hayatı açısından da ters gelen davranışların var olması, öyle bir şey varsa eğer, bu da antipatiyi beslemiş midir?

En başta biraz şöyle bakmak lazım, hani bu mahalle baskısı deniyor hep, bir mahalle baskısıdır gidiyor söylem olarak. Şunu göz ardı etmemek lazım. Başörtüsü meselesinden bahsederken biz bir devlet baskısından bahsediyoruz ve devlet yapısal olarak bir yasak uyguluyorsa bu mahalle baskısını her zaman için öncelemesi gereken bir şey. Çünkü çok daha ağır bir şey. Yani mesela başörtüsü yasağının kalkmasının tartışıldığı dönemlerde, televizyon programlarında oruç tutan gençleri dövenlerden bahsediliyordu.

Ama başörtülü kadınlarla beraber anlatılıyordu bu mevzu. Aslında başörtülü kadınların olaya hiçbir dahli yok. Yani 28 Şubat öncesinde yasağın olmadığı zamanlarda, üniversitelerde başörtülü kadınların yine sebep olduğu hiçbir ayrımcı pratik ya da buna benzer bir hadise yokken bile olan biten başörtülü kadınlara mal edilip onların haklarını ellerinden almanın meşrulaştırılmasına...

Yani bu sözünüzün devamı ak kaşıktıra mı gidecek?

Hayır, bu şerhi düşerek başlamam gerekiyor dedim biraz önce. Yani devlet baskısıyla mahalle baskısını ayıralım. Şimdi dediğiniz hususa gelirsek, taşradan şehre gelen insanların yaptığı bazı ayrımcı pratikler olabilir mi?

Sadece başörtüsü kullanan kadınlar konusunda değil, aynı zihniyeti kullanan erkekler için de soruyorum.

Tabii, ben de o açıdan... Çünkü başörtülü kadınların çoğu hakkında çok net bir hadise yok benim bildiğim. Bu tip olaylar oluyorsa bile, karşılıklı olarak insanların iletişim kurabileceği, insanların birbirini tanıma olanağının sağlanabileceği ortamların tesis edilmesi gerekiyor bu tip şeylerin önüne geçebilmek için. Ama bir insan şehre geldiğinde zaten en başta, kendisini ben alttayım ben eziğim gibi bir psikolojide hisseder. Bu psikolojiyi kendine hissettirenlere karşı, kendi mahallesinde, argo tabiriyle dayılanmak gibi daha ayrımcı pratikleri uygulamak gibi hadiseler gerçekleşmiştir. Ama bu laik korkuyu besleyen şeyin kendisi, tamamıyla en başta bir muhayyileye dayanıyor. Yani hani dindar diye tabir edilen insanlardan baskı gördükleri ya da başlarına bir şeyler geldiği için değil, tam da söylemsel olarak kurgulanan bir korku üzerinden hareketlenip, cumhuriyet mitingleri gibi şeyler yapıyorlar.

Tabii o paranoya var. Ona hiçbir itirazım yok. Asıl benim üzerinde durmak istediğim konu, o paranoyayı besleyen hiç mi veri yok? Yani o kadar ak kaşık mı onu demek istiyorum. O korkular tamamen paranoya mı?

Mesela Ankara'da bir olay yaşanmıştı geçen sene bu içki satan bir dükkâna saldıranlar olmuştu. Benim aklıma o geldi. Mesela bunun gibi hadiseler var ve hani bu hadiselerin kesinlikle üzerine gidilmesi gerekiyor.

Onun provokatif olduğunu düşünüyorsunuz değil mi? Bunu aslında dindar kesimin yapmadığından hareketle.

Zaten dindar kodlarla, İslami kodlarla yola çıkan insanların oruç tutmayan birisini döveceğini benim aklım hayalim almıyor açıkçası. Yine tarihselliğe oturtalım. Bu topraklarda yüz yıl önce böyle bir insan tipi yaşamıyordu ama şu anda yaşıyor. Demek ki bu insanlar başka kodlarla hareket ediyorlar. Yani İslami kodlar işin içerisinde varsa bir kere, İslami kodları işte milliyetçilik gibi başka kodlarla mezcedip bir şekilde bu insan özneliğinin ortaya çıkmasını sağlıyorlar. O yüzden diyorum iletişim çok önemli. Hem dindar insanların, laik diye tabir edilen insanların birbirleri ile olan iletişimleri hem de bu hani 'mahalleler arası' iletişimin artması gerçekten çok önemli.

Benim merak ettiğim konuya tam giremedik. Şöyle diyeyim ben. Sohbetimizin başında bir sınıfsal meseleden bahsettiniz. Olay sadece ideolojik ya da hayat tarzı meselesi değil; biraz ekonomik sınıfsal boyutları var. Bugün Türkiye'de büyük şehirler açısından baktığımızda üç nesil şehirde yaşayan beyaz Türklerden ziyade kadınların taşradan gelenlerin başörtülü olduğunu gözlemleriz değil mi?

Tabii ki.

Peki, taşradan şehre göç ilk önce şehrin merkezine oluyor. Önce varoşlara göç oluyor sonra ikinci dalga şehir merkezine oluyor. Dolayısıyla dediğiniz gibi şehre gelince bir eziklik meydana geliyor. Taşranın getirdiği davranışlar var, artı itilmiş olma, şehrin dışına itilmiş olma, şehre entegre olma çabası da var. Bir taraftan da ekonomik olarak alt sınıfsınız ve bunun

getirdiği bir hınçlanma psikolojisi... Ben köyden geldim psikolojisi... Bunlar İslami davranış ve söylemlerde haddi aşan tavır ve davranışlara söylem bazında da olsa hiç yansımıyor mu?

Tabii ki yansıyor, zaten şöyle bir şey var. Şimdi toplumumuzda kendini egemen hissetmek açısından bakarsak iki tane kod var, birisi Batılı olmak diğeri Müslüman olmak. Yani hani eğer şehirliler taşradan gelenleri ezmek manasında böyle kodları kullanarak kendilerini egemen hissedip kendilerini normal ve makbul olarak görüyorlarsa, taşradan gelenlerin de sarıldığı böyle bir şey var. Biz de Müslümanız, işte şöyle iyiyiz, böyle güzeliz. Yani kendini egemen ve makbul olarak hissetmek burada asıl mevzu. Yani bu toprakların asıl sahibi benim psikolojisinin etkisi bu. Bu şehrin asıl sakinleri için de geçerli, taşradan göç etmiş olanlar için de geçerli. Bu tam da ezenlerin dili aslında. Biz asıl bununla yüzleşmeliyiz. Ezenler bu dili kullanırlar. “Egemen olan benim, benim dediğim olur.” Bu dilin kendisini sorgulamadığımız sürece ezilenler olarak ki bunun içine şehirlileri de katıyorum, bir insan şehirli diye ezilme pratiklerinden münezzehe olmuyor; bu dille yüzleşmediğimiz sürece ve başka bir dil oluşturmaya çabalamadığımız sürece çuvallamaya mahkumuz. O yüzden dediğiniz soruyu biraz da buradan algılıyorum.

Peki başörtüsünün, başörtüsü takanlara ve onu savunanlara bir rol, bir misyon yüklediğinin farkında mısınız?

Kesinlikle, zaten bu benim çok şikâyetçi olduğum bir mevzu. Hep diyorum başörtüsünü biz aslına rücu ettirmeliyiz. Yasak ilk çıktığında “Başörtüsü bizim kimliğimizdir.” şeklinde bir slogan vardı mesela. Şimdi bu slogan nasıl laikler başörtüsünü fetişleştirip bu rejimi yıkacak bayrak olarak görüyorlarsa, yasak karşıtı olan dindar insanlar da tam tersini yaparak başörtüsünü bayraklaştırıp, onu mücadelelerinin bayrağı yaptılar. Bu başörtülü kadınları nesne pozisyonuna indiren bir şey. Yani başörtüsüne olduğundan daha fazla anlam yükleyip, bu kadınların da bu

mücadeleyi üzerlerinden yürütülecek nesnelere olarak görülmesine yol açacak bir şey. Bu manada başörtüsünü aslına rücu ettirmeliyiz diyorum. Yani başörtülü kadın başörtüsünden fazla bir şeydir ve bunun ortaya çıkarılmasına izin vermek o kadınların siyasal özne olarak var olmalarının önünü açmanın gereğidir.

Biraz da İslam'ın sembolü gibi gösterilmesi sebebiyle, kendini aşan bir misyon yüklendi değil mi? Yani başörtülü ben namusluyum; başörtülü ben Müslüman'ım gibi... Bir başörtüden daha fazla bir anlam yüklendi.

Çok doğru biz de şikâyet ediyoruz ya, başörtülü ama göbeği açık kızlar filan... Biraz da bu fetişleştirmenin sonucu olan bir şey bu. Siz başörtüsüne bu kadar büyük anlam yüklerseniz bazı insanlar da işte tamam ben de Müslüman'ım, başımı örtüyorum gibi düşünür ve kendini sorgulamaz. Aynı şekilde erkekler açısından da baktığımızda başörtülü bir eşe sahip olmanın kendisi sanki başka bütün sorgulamalardan münezzeh kılınmak anlamına geliyor. Bunları tabii ki irdelemek gerek.

Kendi İslam düşüncesi açısından baktığımızda sabah namazını kaçıran bir başörtülünün, hangisi daha önemli meselesinde, tabii ki ikisi de birbirinden önemli ama, temel İslami disiplinler açısından baktığımızda, başörtüsü sıralama açısından Allah'a iman yanına koyacağınız bir konu değil. Onu değerler hiyerarşisinde biraz üst yerlere koyma gayreti de oldu değil mi?

Bunu ama ilk önce, yasağı çıkaranlar icad etti. Bunu da koyalım. Yani yine diyeceğim bundan önce böyle bir algı yoktu. Ne zaman ki işte emperyalistler başörtülü kadınların başını açmaya çalıştığında, orada başörtüsü bir simge olduysa; günümüzde de Kemalist çevreler bu yasağı uygulamaya başladığından itibaren başörtüsü üzerinden böyle bir söylem üretmeye başladık. Yani bu biraz reaktif bir şey.

Reaktif ve toplumdaki algılamayı bozdu. Yani o değerler hiyerarşisindeki başörtüsünün pozisyonunu bozdu.

Kesinlikle. Ama şunu da vurgulamak istiyorum, başörtüsü de teferruat olan bir şey değil. Eğer biz Müslümanca bir yaşama biçiminden bahsedeceksek bunu söylemek lazım. Yoksa başörtüsü teferruattır, olsa da olur olmasa da olur gibi bir söylem de oluşmaya başladı.

Bir ara Demirel bir laf etti. Başörtüsü meselesi ayyuka çıktığında sıkıştı dedi ki; çok isteyenler gitsinler Arabistan'da yaşasınlar. Devletin cumhurbaşkanının bu şekilde bir ifadesi, kendi devletinizin başkanının, ki geçmişte sağ bir partinin de başkanı, böyle bir şey söylemesi ne hissettirdi size?

Ben bunun üzerine bir yazı yazdım aslında. O an ne hissettim belki sizi şaşırtacak ama benim aklıma Ermeni tehciri geldi. Neden? Şu anda küresel olarak devletler birbiri üzerinde bir kontrol mekanizmasına sahipler. Devletin ne yaptığı uluslar arası denetim mekanizmalarına tâbi. İletişim hat safhada herkes ne yapıyor her an biliniyor ve şu an bir devlet başkanı ülkesinde yaşayan kadınların yüzde 60'ına Suudi Arabistan'a gitsinler diyorsa bundan yüzyıl önce bu kontrol mekanizmalarının hiçbiri yokken, dünya bu kadar küresel değilken yine bazı kendini bu devletin sahibi sananların, bu devlette en az diğerleri kadar hakkı olanları sürmüş olma ihtimali gözümde daha da net canlandı açıkçası. Eğer bugün bu cüret gösteriliyorsa, bundan 100 yıl önce neden bu cüret gerçekleştirilmiş olmasın?

Aynı kafa...

Aynı kafa kesinlikle. Belki çok daha farklı bir cevap bekliyordunuz ama ilk aklıma gelen bu oldu yani. Bunun üzerine de yazdım. Yani bu öteki olmak, ötekilenme pratiğinin kendisinin çok incitici olmasının yanı sıra, insanı güçlendirici bir tarafı da var. Ben mesela başörtüsü yasağıyla karşılaşmasaydım

muhtemelen devletten vatandaşına uygulanan bu zulümlerin hiçbirisiyle özdeşleşemeyecektim. Çünkü insan ister istemez bu yasaklarla karşılaşınca şunu düşünüyor, ‘Sade bir vatandaşım, gayet devletini milletini seven vs. bana bunu yapıyorsa başkalarına neler yapıyordur?’. Ondan sonra bambaşka bir düşünme mecrasının içine giriyorsunuz.

Başkaları dediğinizde gayrimüslimleri mi kastettiniz?

Tabii, kesinlikle.

Bugün Türkiye Cumhuriyeti’nde bir başörtülü ne olabilir ne olamaz? Ben bunu Ermenilere de soruyorum, bütün öteki lere tek tek soruyorum. Mesela bir Ermeni ne olamaz? Meslek açısından, ya da bir Rum ya da bir Alevi. Kimisi net kimliğini ortaya koyar ve olamaz. Kimisi ise kendini gizler ki Ermenilerin bir kısmı bunu yapıyor; dolayısıyla adını değiştiriyor vs. orada gidip pozisyon alabiliyor. Bu açıdan konuya baktığımızda bir başörtülü ne olur ne olamaz?

Ben mesela akademisyen olamıyorum. Burada doktora yap-sam bile bir yerde görev alamayacağımı biliyorum.

Bu çok garip bir durum aslında bakın. Türkiye’de Rum Ermeni ve Yahudiler bu kimlikleriyle akademisyen olabiliyorlar. Onun dışında hiçbir şey olamıyorlar. Sadece akademisyen olabiliyorlar bugün. Mesela subay olamıyorlar, hâkim olamıyorlar. Onun için bir Ermeni kızına ya da oğluna bak sen okuyup hâkim veya savcı olacağını zannetme, ona göre mesleğini seç Türkiye Cumhuriyeti böyle bir yer demek durumunda. Ama sizin açımdan baktığımızda...

Benim açımdan sadece akademisyenlik de değil. Yani işte doktor olamam, devlet dairesinde çalışan herhangi bir düzeyde, herhangi bir çalışan olamam. Belki temizlikçinin dışında...

Temizlikçi olabilirsiniz.

Temizlikçi olabiliyorum. Sanıyorum.

Sistem o kadar da insafsız değilmiş. Nefes alma yeri veriyor!

Bakan olamam, başbakan olamam, cumhurbaşkanı olamam, milletvekili olamam. Bakın temsil hakkı yok. Başörtülü bir kadının seçme ve seçilme hakkından bahsediliyor bu ülkede ama seçilme hakkı yok.

Seçme hakkı var ama.

Seçme hakkımız var ama seçilme hakkımız yok. Yani her zaman pasif özne olması bekleniyor. Başını örtenler üzerinde böyle bir şey var ne yazık ki.

Şöyle bir örnek üzerinde sorayım: Çok meşhurdur bir ara yazıldı çizildi. Biliyorsunuz Türkiye’de mahalleler vardır; mesela Nişantaşı bellidir. Daha laik kesimin yaşadığı bir yerdir, buna karşılık Fatih semti vardır. Bu çeşit yerler vardır. Bunun dışından daha mikro bazda insanların bir araya geldiği homojen mekânlar vardır. Şimdi şunu demişlerdi, ‘Ayol bu başörtülüler Nişantaşı’na da geldiler.’ Bunun arka planındaki zihniyet açısından da sorayım bir cemiyet içerisinde başörtülü nerelerde bulunabilir nerelerde bulunamaz toplumsal açıdan.

Nişantaşı’nın dediğiniz gibi bir simgesel karşılığı var ve biraz önce bahsettiğim bu yasağın iktisadi boyutunu, sınıfsal boyutunu da kaçırmamamız gerek, Nişantaşı’na çıkmak ne demek? Orada vitrinlere bakacak kadar, orada bir yerde kahve içecek kadar maddi durumunuz olacak, paranız olacak. Jipe binen başörtülüler biliyorsunuz, sindirilemeyen kimselerdir. Gerçi dindar kesimden de buna eleştiriler oldu ama biz şimdi diğer taraftan bahsediyoruz.

O ayrı bir konu aslında.

Evet, o ayrı bir konu ondan da bahsederiz. İşte ipek başörtüleri olan, bir sürü dünya markasını üzerinde aynı anda taşıyan vs. böyle bir başörtülü özneliği tam da işte bahsettiğim o

sınıfsal kaygıların bir anda gerçekleşmesi. Çünkü egemen olan iktidar sahibi olan işte bu zenginlik alametlerini üzerinde taşıyandır algısı var. Aynı zamanda bunlar Batılılık alametleridir. Kültürel olarak da önemli alametler, bunları üzerine taşıyan insanlar bir anda karşı tarafın da bunları üzerinde taşıdığını görünce bu kaygıya kapılıyorlar; bu bir dışlama pratiğini de beraberinde getiriyor.

Bu melez bir form değil mi?

Evet, kesinlikle öyle. Her iki taraf da rahatsız. Taraf demek durumunda kalıyoruz ama...

Henüz şehre tam entegre olamamış, sistemden payını alamamış diğer ezilmiş dindarlar da bundan rahatsızlar, o melez kültür kimseye yaranamıyor şu anda.

Aslında şöyle bir şey var. Sistemden payını alamamış olmaktan ben de rahatsızım. Bir başörtülü kadının işte şehir içinde jipe binmesi, 500 bin liralık jipe binmesi, 500 liralık başörtüler takması vs. bir Müslüman’ın yaşam tarzına çok da uygun olmasa gerek.

Ama Hilal Kaplan, biraz hatalı düşünmüyor musunuz? Biraz önce konuştuğumuz, başörtüsüne haddinden fazla misyon yüklemenin sonucu değil mi bu?

Başörtüsüne haddinden fazla misyon yüklemek değil, Müslüman olmanın kendisine yüklenen bir şey. Benim buradaki eleştirim tamamen dinsel kaygının yol açtığı bir eleştiri. Hani Müslüman birisi nasıl yaşamalı? Ben bunu sadece başörtülü kadınlar için söylemiyorum. Erkekler için de geçerli.

Jipe binen başı açık veya kendi açısından dindar kadınlar için de söylüyorsunuz.

Tabii ki. Müslüman olmakla alakalı bir problem. Başörtülü kadın sadece bunu görünür kılar belki. Bu eleştirinin de yapılması gerektiğini düşünüyorum açıkçası.

Söylemişimizin sonuna yaklaşıyoruz, bam teli sorumuza geleyim. Siz aynı zamanda bir sosyologsunuz, bu kimliğiniz çok önemli. Toplumda bir ötekileştirilme mevzusu var, bugünkü konuşmamızın konusu Türkiye’de başörtülü olmak. Bunun dışında Türkiye’de ötekiler var. Türkiye’de Aleviler var, ‘tarikatchılar’ var. Türkiye’de adının Agop olması da öteki olmayı gerektiriyor. Yani laik yaşantınız varsa, Sünniyseniz ve Orta Asya’dan göçüp gelmişse ecdadınız, sistem sizi evladı vatandaşı olarak algılıyor. Şimdi öteki de bir tane değil, pek çok öteki var. Birçok ötekinin belki beraber, belki yan yana yaşadığı bir geçmişe de sahibiz aslında. Günümüz açısından baktığımızda ise birlikte yaşam tecrübesinin yara aldığını görüyoruz. Biri ne işi var bunun burada diyor, Fatih teki Çarşamba’daki adam da öyle diyor mu bilmiyorum? Anketler yapılıyor, Müslüman Türk toplumu komşusunun Ermeni olmasını istemiyor. Kendi gibi olsun istiyor. Biz bu önyargıları kafamızdan nasıl atacağız? Nasıl ötekini düşmanlaştırmayan, itmeyen, kakmayan sağlıklı bir toplum olabiliriz? Veya olamayacak mıyız?

Açıkçası ben toplumsal hafızayı çok önemişiyorum, şu açımdan bundan 100 yıl önce bu topraklarda nasıl bir yaşama pratiği olduğunu hatırlaması gerekiyor diye düşünüyorum. Çünkü hafızasız toplum en tehlikeli toplumdur. O toplumu her halükarda istediğiniz gibi manipüle edebilirsiniz söylemlerinize.

Eskiye unut yeni yolu tut söylemi gibi mi?

Evet onun gibi. Mesela hep övünürüz değil mi kilisesiz, sinagoguz, havrasız Osmanlı şehri mi olur diye? Ama şimdi neyle övünüyoruz? Bu ülkenin yüzde 99’u Müslüman. E nereye gitti o zaman bu kiliseler, sinagoglar? Kim gidiyordu zamanında acaba diye bir kendimize sormak lazım en başta. Bu sorgulamayı yaptıktan sonra da, Türkiye vatandaşı olan, şu anda gayrimüslimler üzerinden konuşuyorum, gayrimüslim vatandaşlarımızın yaşam

koşullarıyla ilgili bazı sorgulamalara girmemiz lazım. Mesela eğer bu sorgulamalara girdikten sonra benim gördüğüm şu oldu, bizim dertlerimiz aslında çok ortak. Mesela bu imam hatipler hususunda en son bir katsayı problemi vardı ve kaldırılmaya çalışılıyor biliyorsunuz. Ve din eğitimi üzerinde aynı şekilde Kur’an eğitiminin yaş sınırlandırması vs. Yani bizim din eğitimi hususunda bazı dertlerimiz var, ama 1971’den beri kapalı olan da bir ruhban okulu var mesela. Ve bu insanlar da din adamı yetiştirmek istiyorlar, kendi cemaatlerine hizmet edecek insanlar yetiştirmek istiyorlar. Geçenlerde Ankara’daki sivil demokratik anayasa konferansındaydım. Orada da Protestan kilisesinin temsilcisi olan kişi, kendilerine ait bir bina yapılmasına devletin izin vermemesinden yakındı. Apartmanların alt katlarına kilise yapıyorlar ama bunun tabelasını bile asamadıklarından, astıkları zaman taşlandıklarından bahsetti.

Gayrimüslim ülkelerde cami yapmakla övünüyoruz biz de değil mi?

Evet, mesela bir cami yapılmasına izin verilmediğinde de nasıl büyük bir infiale kapılıyoruz. Zalimlerin diliyle ortaklaşmamak bu manada benim için çok önemli bir mesele. Zalimlerin dilinden kendimizi nasıl münezzeh kılabiliriz. Bundan kendimizi nasıl temizleyerek bir yaşam biçimi kurarız, bunun üzerine düşünmek gerekiyor. Şimdi her modern devlet bir medeni ve barbar tanımı sunar. Türkiye’de de bu medeni tanımı biraz önce bahsettiğiniz laik yaşam biçimine sahip Sünni ve Türk olanlar. Geri kalan herkes barbar. Bizim bu anlamda ezilen her kesimle dertlerimizin ne kadar ortak olduğunu anlamaya çalışıp, onlarla iletişim kurmalıyız. İletişim kurmak için illa ki birebir tanıdığımız olması gerekmiyor. Okuyup öğrenmeye çalışmak ve hayatta böyle bir pozisyon almak zorundayız. Zira eğer mevzu adaletse, gerçekten de ortaklaşılabilir dayanılabilecek çok fazla alan var. Önyargıların kırılması için, biraz da buradan bakmak lazım meselelere. Yani bugüne kadar ilkokuldan beri, açıkçası eğitim

sistemimiz de bu açında rezalet, ilkokuldan beri bize öğretilen bu ötekileştirici pratiklerden şöyle bir arınmamız lazım. Tövbe edip yeni bir dil oluşturmaya çalışmamız gerekiyor.

İnsanları biraz da kabullenip içimize sindirebilme meselesi. Yani dindar kesimin dini hassasiyetleri olmayan kesime karşı itici olmayıp, anlamaya çalışması, öbür kesimin de dindar kesime aynı şekilde... Alevi'nin Sünni'ye Sünni'nin Alevi'ye, Ermeni'nin Yahudi'ye Yahudi'nin Müslüman'a, yani bu kabul etme içine sindirme ve birlikte yaşama konusunda bir anlayış geliştirme.

Mesela burada hoşgörü yanlış bir kelime bence. Kimse kimseyi hoşgörmek zorunda değil, hoş bulmak zorunda değil. Ama birbirimizin yaşama hakkına saygı duymak zorundayız. Kimse kimseyi olumlamak zorunda değil.

Ben size o konuda katılmıyorum. Şu açıdan katılmıyorum. Hoşgörüyü çok Batılı bir yaklaşımla yorumladınız. Avrupalı kavramlar üzerinden bağlantılandırdınız. Hoşgörü tolerans değil ki. Tolerans anlamında siz hoşgörüye karşı çıkıyorsunuz.

Aslında ben kavram olarak toleransı önemsiyorum.

Hoşgörü olduğu gibi kabul etmedir. Yunus'un dilindeki hoşgörü budur. Yani insan olmaktan, eşref-i mahlûk olmaktan kaynaklanan, insanları hoş görmek, kabul etmek anlamında.

Hoş görmeye dair şöyle bir itirazım var, kendini hep böyle daha makbul olarak görüp; karşındakini ona kıyasla makbul görmek gibi. Günümüzde böyle anlaşılıyor ne yazık ki.

Böyle anlaşılması biraz tolerans kavramı ile ilişkilendirilmesinden değil mi? Tolare etme, çocuğunuzu tolare edersiniz, hatalıyı tolare edersiniz. Aslında hoşgörüyü Batılı mantık üzerinden yorumladığımızdan biraz da... Oysa Yunus'un anladığı anlamda hoşgörü Batılı anlamdaki tolare değil.

Mesela Yunus'un dediği yaratılanı hoşgörürüz, Yaratandan ötürü. Bakın burada çok İslami bir şey var. Kur'an'da aslında bir Müslüman'ın ötekiyle kurması gereken ilişkiye dair kodlar

vardır. Mesela Kur'an'da Müslüman'ın ötekisi gayrimüslim değildir. Karşıtı öncelikle zalim olandır. Ve bu zalim olan Müslüman da olabilir. Bu manada hoş görülmeyecek şey zulmün kendisi. Hoş görmekten bahsedeceksek eğer sizinle o anlamda aynı noktada olabilirim. Hoş görmeyeceğimiz şeylere karşı da teyakkuzda olmamız gerekir. Bizimle aynı kimliğe sahip diye bazı pratiklerin kendisini kesinlikle doğru bulmaktan çekinmemiz gerekiyor. Böyle bir perspektifle de bakmak lazım.

D Ö R D Ü N C Ü B Ö L Ü M

Ermeni Olmak

Ermeni Olmak

Osmanlı'da millet-i sadıka ifadesi Ermeniler için kullanılmıştı. Sadık millet anlamındaki bu ifade Türk, Ermeni dikey hiyerarşi ilişkisini çok iyi ifade etmekteydi. Hoşgörüyü dayalı bir ast üst ilişkisiydi bu. Osmanlı Ermenilerle son yüz yıl dışında bir problem yaşamamıştı.

Bizi arkamızdan vurdular düşüncesi ve 1915 olayları sonucunda karşılıklı yaşanan trajediler, tedavisi zor bir yara açtı her iki toplumda da. Bu da beraberinde derin bir güvensizliği meydana getirdi. Fatura, olaylara karışın karışmasın bütün Ermenilere çıkarıldı.

11 Eylül saldırılarında iki kulesi yıkılan ABD halkının büyük bir kısmı bütün Müslümanları terörist görme paranoyasına düşmüştü. Osmanlı'da yıkılan iki kule değil koca bir imparatorluktu. Bu yıkım ve yıkım esnasında yaşananlar her iki halk üzerinde benzer psikolojik rahatsızlıklar yaptı.

Prof. Dr. Arus Yumul ile günümüz Türkiye'sinde Ermeni olmayı konuştuk. Sorularına, her şeyi rahatlıkla konuşabileceğimiz bir Türkiye'nin henüz gelmediğini düşündürürcesine cevaplar verdi. En azından ben böyle bir izlenim aldım. Bununla birlikte iyi bir mülakat çıktı ortaya.

Sayın Yumul'a toplum katmaları ve siyasi pozisyonları açısından Ermenilere bakış açısında bir farklılık gözlemliyor musunuz diye sorduğumda şu cevabı aldım;

'Tabii ki farklılıklar var. Daha muhafazakâr kesim başka

bir nedenle karşı çıkıyor. Daha laik kesim başka bir nedenle karşı çıkıyor. Ama ben şunu hissediyorum, tabii ki istisnaları var, ama genel olarak tüm bu saydığımız kesimleri gayrimüslimlere karşı ve Ermenilere karşı birleştirmek çok kolay oluyor. Onun için işte 90’larda Apo Ermenidir diye Güneydoğuda uçaktan kâğıtlar atılıyordu ya da bu söylem sürekli tekrarlanıyordu. “Ermeni dölü” deniyordu. Tüm farklı kesimlerin karşısına çıkarılabilecek bir ötekidir gayrimüslimler ve şu anda da özellikle Ermeniler’.

Sayın Yumul’un şu yorumu çok dikkat çekici;

‘Yani 90’lara kadar hatta 2000’lere kadar Ermeniler dâhil tüm gayrimüslimlerin yaşamını aslında bu pozisyon özetliyordu. Yani susalım, haksızlıklara karşı çıkmayalım, görünmez gettolarımızda yaşayalım ki rahat edelim. 90’ların sonunda bu değişmeye başladı. Dünya’da etnik olmak moda oldu, kimlikler moda oldu. Çok kültürlülük, çok kültürcülük moda oldu, bu Türkiye’ye de yansıdı. Türkiye’deki erken yansımalarına baktığımızda gayrimüslimler toplumumuzun derinliği, kültürümüzün rengi, zenginliği, korunup kollanacak emanetler olarak algılanıp, geçmişin kalıntıları, gibi kurgulandı. Yemekleri kültürleri müzikleri yorgun ve büyüsünü kaybetmiş İstanbul’u yeniden efsunlamak için dolaşıma sokuldu. Ama ötekilerin gerçek kimliğiyle tanınması hep sorun oldu. Bunu Hrant Dink örneğinde görüyoruz. Fusun Üstel’in yaptığı bir araştırma gösteriyor ki Hrant’ın öldürülmesinden bir kesim neredeyse kendi ölümünden onu sorumlu tutup ‘ama o da haddini bilmeliydi’ gibi ifadelerle suikastı rasyonalize etmeye çalışıyorlar. Yani gerçek öteki, gerçek kimliğiyle ortaya çıktığında aslında hala ötekidir, haddini, yerini bilmelidir. Ancak hani renkmış, zenginlikmiş, yemekmiş, folklormuş, ancak bunlarla var olması kabul ediliyor ötekilerin’.

Bu ülkede güvercinleri vurmazlar demişti Hrant Dink. Güvercin ürkekliğinde yaşayan ‘ötekileri’ kastetmişti. Ama kısa bir

süre sonra o menfur cinayeti yaşadık. Yüz binlerce insanımızın olaydan kısa bir süre sonra Taksim meydanına toplanıp cinayeti protesto etmesi 'bu toplumda güvercinleri vurmazların' dışı vuruşuydu.

Ermeni düşmanlığının derin devlet tarafından körüklendiği Türkiye'de cinayet için kendini bilmez birkaç taşeron bulmak her halde zor olmasa gerek.

Dink'in dediği gibi ilkökul okuma fişlerinde Ali'nin topu Agop'a atmadığı, ama bunun yerine kurşun attığı bir Türkiye'de Ermeni olmak nasılmış bir bakalım...

Türkiye'de Ermeni Olmak: Arus Yumul ile Söyleşi

Arus Yumul Kimdir? Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nden mezun olan Arus Yumul, doktora derecesini Oxford Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü'nden aldı. 1996 yılından bu yana İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyeliği yapan Yumul'un etnik kimlik (ırkçılık, milliyetçilik, cinsiyet), beden ve gündelik hayat üzerine makaleleri bulunmaktadır.

Arus Yumul, bir Ermeni asıllı Türkiye vatandaşı olarak bu ülkede kendinizi hiç öteki hissettiniz mi?

Gündelik hayatta hissetmezsiniz ama zaman zaman hissettirirler. Yani kişisel ilişkileriniz bağlamında söylüyorum, yoksa Türkiye'deki kamusal alanda hâkim konuşma tarzı, hâkim söylem, Ermenileri her zaman öteki olarak gören bir söylemdir. Ama bunun kişisel ilişkilerine yansımaları daha az olur. Ama hiç olmaz değil.

Hiç olmaz değil ama sistemin bakışı öteki bakışıdır.

Sistemin bakışı öyledir.

O öteki bakışı konuşacağız ama. Daha önce sorularım olacak size. Kendinizi kimlik olarak nasıl tanımlıyorsunuz diye

soracağım. Size Ermeni asıllı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak hitap ettim, aslında bu alışık olmadığımız bir söylem tarzı. Ben söylerken de bir tuhaf hissettim kendimi. Bizde “Türkiye vatandaşı” veya “Türk ” der geçeriz. Ama artık kimliklerin de ifade edildiği bir dönemdeyiz. Siz kimlik olarak kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?

Ben hala dünya vatandaşı olarak tanımlıyorum.

E, peki Ermeni kimliği?

Evet, kimliğimi oluşturan parçalardan biri bu ama ben hala kendimi bir kimliğe özden bağlı bir insan olarak tanımlamıyorum, ben kimliklerin özden gelen, fıtrattan gelen şeyler olduğuna inanmıyorum. Sonuçta bunlar bize verilmiş, hasbelkader edindiğimiz kimliklerdir diye düşünüyorum.

Aslında kimlik deyince insana çok sevimli gelmiyor ama aidiyet açısından sorayım. Kendinizi ait hissettiğiniz yer? Bu sefer kaçamayacaksınız dünya vatandaşıym diyemeyeceksiniz.

Yo yine kaçacağım, çünkü ben kendimi Ermeni olsam da dünyaya ait hissediyorum.

Alabildiğine küresel bir söylem içerisindeyiz.

Hayır, kendini ne hissettiğindir önemli olan. Kimliğim Ermeni benim. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyım. Bu kimliklerimi yadsıma peşinde değilim. Ama kimliklerin bizim sınırlarımızı çizmesine, kendi içinde hapsedmesine, bizlere belirli davranış kodları empoze etmesine de karşıyım.

Ama buna rağmen bir kimliğiniz, kendi yaşam tarzınıza yansıyan bir kimliğiniz yok mudur? Ermeni olmaktan kaynaklanan, bu coğrafyada yaşıyor olmaktan kaynaklanan?

Tabii ki hepimizin kimlikleri bir şekilde hayatlarımıza yansıyor, hele kimliğinizin size dayatıldığı bizimki gibi toplumlar söz konusu olduğunda. Ama, şunu söylemek istiyorum; kendini Ermeni olarak tanımlayan herkes aynı şekilde yaşamıyor,

bu kimliği aynı şekilde deneyimlemiyor. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının da hepsi aynı şekilde yaşamıyor. Bu Ermeniler için de geçerli.

Tek tip değil yani

Tek tip değil.

Türkiye Ermenileri açısından bu konuya baktığımızda? Kendilerini aidiyet açısından, kimlik açısından nasıl hissediyorlar?

Kimlikler toplumla diyalektik bir ilişki içinde oluşur. Sizi dışlayan bir toplumla karşı karşıya kaldığınızda önünüzde iki yol vardır. Ya kimliğinizi tamamen reddedersiniz, kaçmaya çalışırsınız ya da içe kapanırsınız. Türkiye’de yaşayan Ermenilerin çok büyük bir çoğunluğu kimliklerini reddetmek yerine içe kapanarak, görünmez gettolarının göreceli güvenli alanına çekilerek yaşadılar. Buna ben de dâhilim. Uzun bir dönem kimliklerini kamusal alana taşımadan yaşamayı tercih ettiler. Bu yükü çekmek istemeyen, bu ağırlığı omuzlarında taşımak istemeyen, küçük bir bölüm de kimliklerini reddetme, cemaatten kaçma, cemaatle ilişkilerini asgariye indirme yolunu seçtiler. Bu bilinçli bir seçimdi.

Peki, kimliklerini alenen ifade etselerdi ne olurdu?

Alenen ifade edenler o kadar azdı ki.

Neden?

Hrant Dink’in sol harekete katıldığında yaptığı ilk iş, adını Fırat olarak değiştirmektir. Bunun nedenini şöyle açıkladı: “Ben yakalanırsam benim yüzümden Ermeni cemaatinin başına bir şey gelmesin.” ama daha sonra şunu da açıkladı, aslında o hareketin içindekiler de oradaki Ermenilerin isimlerini değiştirmesini istediler.

Neden?

Onu onlara sormak gerekiyor ama Hrant o zaman Fırat adını almıştı. Diğerleri de adlarını değiştirmişlerdi.

Türkiye’de yaşayan bir Ermeni kendi kimliği ile toplumda var olmak isterse başına bir şey gelir mi?

Şimdi bakın 90'lara kadar genel eğilim kendi kimliğinizle toplumda, kamusal alanda var olmamaktı. Çünkü bu toplumda, hem Ermeni hem başka bir şey olmak zordu.

Sadece Ermenilere has değil bu değil mi?

Hayır. Egemen söylemin “makbul kimlik” tanımının dışında kalan her türlü kimlik için geçerli bir durumdu.

Kendi ideolojik kimliğiniz....

Tabii tabii. Baskın Oran'ın ‘Lahasümüt’(Laik olmak şartıyla Hanefi, Sünni, Müslüman, Türk) olarak tanımladığı grubun dışında kalan insanlar genelde kimliklerini arka plana atarak, görünmez kılarak kamusal alana çıkıyorlardı. Kamusal alan sözde kimliksiz ama “makbul vatandaşın” tanımı içinde kalan bu kimliğin içinde var olan insanların alanıydı.

Bu biraz endişeden de kaynaklanıyordu?

Tabii ki bu endişeden kaynaklanıyordu.

Bakın gayrimüslimler hakkında duyduğum en iyi tanımı yıllar önce bir Yahudi vatandaş yapmıştı. Gayrimüslim olmanın bir tadı vardır. İnsan haksızlıklara karşı hoşgörülü olmayı öğreniyor. Yani 90'lara kadar hatta 2000'lere kadar Ermeniler dâhil tüm gayrimüslimlerin yaşamını aslında bu pozisyon özetliyordu. Yani susalım, haksızlıklara karşı çıkmayalım, görünmez gettolarımızda yaşayalım ki rahat edelim. 90'ların sonunda bu değişmeye başladı. Dünya’da etnik olmak moda oldu kimlikler moda oldu. Çok kültürlülük, çok kültürcülük moda oldu, bu Türkiye’ye de yansıdı. Türkiye’deki erken yansımalarına baktığınızda gayrimüslimler toplumumuzun derinliği, kültürümüzün rengi, zenginliği, korunup kollanacak emanetler olarak algılanıp, geçmişin kalıntıları, gibi kurgulandı. Yemekleri, kültürleri, müzikleri, yorgun ve büyüünü kaybetmiş İstanbul’u yeniden

efsunlamak için dolaşıma sokuldu. Ama ötekilerin gerçek kimliğiyle tanınması hep sorun oldu. Bunu Hrant Dink örneğinde görüyoruz, Füsun Üstel'in yaptığı bir araştırma gösteriyor ki, Hrant'ın öldürülmesinden bir kesim neredeyse kendi ölümünden onu sorumlu tutup 'ama o da haddini bilmeliydi' gibi ifadelerle suikastı rasyonalize etmeye çalışıyorlar. Yani gerçek öteki, gerçek kimliğiyle ortaya çıktığında aslında hala ötekidir, haddini, yerini bilmelidir. Ancak hani renkmiş, zenginlikmiş, yemekmiş, folklormuş, ancak bunlarla var olması kabul ediliyor ötekilerin.

Hâlâ?

Hâlâ... Hâlâ böyle. Ama bu şu demek değil; 90 öncesi gibi Türkiye gayrimüslimler kimlikleriyle kamusal alana çıkmıyorlar demek değil. Hrant Dink kimliğine sahip çıkarak *Agos* gazetesini kurdu. 96 yılıydı *Agos* kurulduğunda. Kamusal alandaki varoluşu da kendi kimliğiyle bir varoluşturdu. Bu 70'lerdeki Fırat olarak değiştirdiği adıyla siyasal alana katılmasından farklı bir katılıştı.

Arus Hanım Türkiye'de toplumun çeşitli katmanları veya kesimleri var. Sol eksenli kesimler var, daha muhafazakârlar var, ortada dini hassasiyetleri olan kesim var, Kemalistler var, ulusalcılar var. Bu kesimler açısından Ermenileri ötekileştiren bakış açılarında bir farklılık görüyor musunuz?

Tabii ki farklılıklar var. Daha muhafazakâr kesim başka bir nedenle karşı çıkıyor. Daha laik kesim başka bir nedenle karşı çıkıyor. Ama ben şunu hissediyorum, tabii ki istisnaları var, ama genel olarak tüm bu saydığımız kesimleri gayrimüslimlere karşı ve Ermenilere karşı birleştirmek çok kolay oluyor. Onun için işte 90'larda Apo Ermenidir diye Güneydoğuda uçaktan kağıtlar atılıyordu ya da bu söylem sürekli tekrarlanıyordu. "Ermeni dölü" deniyordu. Tüm farklı kesimlerin karşısına çıkarılabilecek bir ötekidir gayrimüslimler, ve şu anda da özellikle Ermeniler.

Yani bu Ermeni dölü yaklaşımı bütün o bahsettiğimiz kesimlerde yankısını bulabiliyordu. İçine sindirebiliyorlardı.

Söyleyen de hitap edilen de, konu gayrimüslimler olunca aynı söylemde birleşebiliyorlar. Ulusal/millî birliği sağlamak ihtiyacı ortaya çıktığında -varlıkları bir tehlike olarak kurgulanmış, sadakatleri sonu bir türlü gelmeyen/getirilmeyen bir davanın konusu edilmiş- Ermeniler, karşısında birleşilecek bir topluluk olarak kullanılmış.

Siz İstanbullusunuz değil mi? İstanbul doğumlusunuz, anneniz babanız da İstanbullu.

Evet.

Sizin çocuk İstanbullu Arus Yumul olarak İstanbul sokaklarında gezerkenki gözlemlerinizi açısından, o döneme kıyasla Türkiye'yi toplumun bakış açısı açısından soruyorum, iyileşme mi var yoksa negatife giden bir durum mu söz konusu?

Şimdi bakın iyileşme şurada var. Eskiden kimliğinizi gizlemek zorundaydınız. Bugün Ermenilerin büyük bir kısmı kimliklerini gizlemiyorlar. Eskiden anneniz sokakta Ermenice konuşunca sizi hemen sustururdu, bugün böyle bir kaygı duymuyor insanlar. Evde Ermeni sokakta Türk olmak zorunda değilsiniz artık. Eskiden bariz hak ihlallerine karşı aman gözümüzü kapatalım, sorun çıkarmayalım yaklaşımı varken, ben bugün gençlere bakıyorum bu pozisyonu terk etmişler. Bir haksızlıkla karşılaştıklarında şikâyet ediyorlar. Bu şikâyetlerini Başbakan'a kadar çeşitli mercilere iletiyorlar, dilekçeler kaleme alıp imzalıyorlar. Azınlık olmaktan vatandaş olmaya doğru önemli adımlar atıyorlar. Bugün birçok Ermeni tarihin ve toplumun kendilerini yerleştirdiği konumu sessizce kabul etmek yerine bu konumu sorguluyor. Onun için gerçekten bir farklılık var yok diyemeyiz.

İyiye doğru gidiş yani?

İyiye doğru gidiş var, ama bu şu demek değil; işte son

araştırmalar gösteriyor, hala gayrimüslimleri komşu olarak istemeyen insanların sayısı, bu sürekli dile getirilen ‘‘hoşgörü toplu-
munda,’’ dünyanın birçok ülkesinden daha yüksek.

Siz bir bilim insanısınız. Başarılı bir sosyologsunuz, bu kimliğinizle sorayım bunun nedeni nedir? Bu toplum neden Ermeni toplumu üzerinde, ‘Ermeni dölü’ gibi oldukça gayriinsan bir yaklaşım sergileyebiliyor ve toplumda yer bulabiliyor. Bunu siz neye bağlıyorsunuz?

İnsanlar doğal olarak kendi gruplarına bağlıdırlar, ötekini düşman görürler, kendilerinden daha aşağı bir konumda görürler gibi özcü yaklaşımlar bu durumu doğallaştırıp, normalleştiren yaklaşımlardır. Bu bakış açısı gerçeği yansıtma. Kimi ‘‘bizden’’ görüp, kimi grmeyeceğimizi bize öğretirler. Bunu bize medya öğretir, okullarda öğretirler, evde öğretirler. Siz de örneğin öteki olduğunuzu size gvr diyen komşunuzdan ğrenirsiniz. Yani tüm bunlar bir süreç içerisinde oluşur ve sonuçta Ermeni teki olarak kalır, Yahudi teki olarak kalır, bütün o saydığınız diğer kimlikler, bu başörtülü olabilir, Kürt olabilir, Alevi olabilir. Eğer bir ocuk ‘Onun yemeğini yeme mundardır.’ söylemiyle büyürse bu çocuğun herhalde Alevliye bakışı başka türlü olacaktır. Yani bu bir sosyalleşme süreci içerisinde gerçekleşen ve ana akım medyanın yöneticilerin, kamuoyu önderi dediğiniz insanların söylemleriyle sürekli pekiştirdikleri bir bakıştır.

Yani şimdi hayat Cumhuriyet ile başlamadı. Uzun bir geçmişimiz var. Osmanlı açısından konuya baktığımızda, son dönem açısından değil, o trajik dönemleri kastetmiyorum. O açıdan baktığımızda o birlikte yaşama fazla mı efsaneleştiriliyor. Yan yana yaşama mı vardı, birlikte yaşama mı vardı?

şimdi bakın, iyi ki bu soruyu sordunuz. Hoşgrden başlayalım istersiniz. Var mıydı hoşgörü? Vardı Osmanlı’da.

Ancak bu hoşgörü eşitsizliğe dayalı bir hoşgörüydü, Osmanlı’da gayrimüslimlerin yapamayacakları şeyler vardı. Kısıtlamalar vardı. Kiliseleri camilerden yüksek olamazdı, ata bitemezdi, şu olamazdı, bu olamazdı. Böyle bir sistem, yani içe kapalı toplulukların yan yana yaşadıkları hiyerarşik bir sistem sürdüğü sürece sorun yoktu. Ama 19. yy’da dünya değişmişti. 18. yy’dan itibaren Batı’ya giden Osmanlı gezginlerinin ya da devlet adamlarının devlete yazdıkları raporlarda Avrupa’da kimseye dinden dolayı kötü davranılmıyor, istedikleri işlerde çalışabiliyorlar gibi gözlemler var... Batı’da eşitliğe doğru bir gidişin olduğunun farkındalar bu insanlar. Bunun Osmanlı’da olmadığına altını çiziyorlar. Sorun eşitlikle başladı bu topraklarda. Yanlış hatırlamıyorsam Tanzimat fermanı okunduğunda halk arasında şöyle bir söylem yayılmıştı, bu söylenti olabilir: “Olan bitenin özeti şudur ki; ‘Artık gâvura gâvur denmeyecek.’” Osmanlı’da eşitsizliğe dayalı bir hoşgörü var idi. Eşitlik talebi geldiğinde sorun ortaya çıktı. Onun için Osmanlı’daki sistemi bugün için bir ideal olarak sunamazsınız. Osmanlı’daki sistemi bugüne getirdiğinizde teorik olarak da ikinci sınıf vatandaş olursunuz. Bugün hoşgörüden değil, eşitlikten bahsetmek gerekiyor. Çünkü hoşgörü ile hoşgürsüzlük kardeşlerdir, biri sana izin veriyorum, müsamaha gösteriyorum derken, diğeri izin vermiyorum der. İkisinde de bir yukarıdan bakış söz konusudur. Ve Osmanlı’daki durum buydu. Ve tarih de gösterdi ki güçlüyken hoşgörülü olmak daha kolaydır, gücünüzü kaybettiğinizde hoşgörü de ortadan kalkar.

Osmanlı psikolojisi açısından baktığımızda “Sembolleşmiş Ermeni dölü” ifadesi gibi bir öfke kokan bir yaklaşım Osmanlı halkında bu düzeyde var mıydı?

Tabii bu konuda araştırma yapmak gerekiyor, bunu bilmiyoruz. Ama şunu biliyoruz; bugünkü anlayışta ikinci sınıf vatandaşlığa tekabül edecek bir anlayış var idi. Yani işte milleti

hâkime ve milleti mahkume arasında yapılan bir hiyerarşik sıralandırma ve bu hiyerarşi üzerine kurulmuş bir toplumsal düzen, herkesin kendi yerinde kalmasını öngören o düzen anlayışı klasik dönem Osmanlısında var.

Peki, Cumhuriyet bu konuda neden başarılı olamadı?

Şimdi Cumhuriyet bir iddiayla geldi. Vatandaş yaratma iddiasıydı bu. Ama hep söylendiği gibi Cumhuriyet bir millet yaratma projesi idi. Ayşe Kadioğlu'nun milletini arayan devlet olarak formüle ettiği daha önce Şerif Mardin'in başka şekilde söylediği bu proje vardı. Şimdi bu tip yukardan millet yaratma projelerinde başat "etni" dediğimiz başat kimliğin, kurucu kimlik olarak tanımlanan kimliğin, o ülkede yaşayan farklı kimlikler üzerinde kararlar alması tasarruflar yapması gündemdedir. Yani kültür ne olacak, dil ne olacak, milli semboller ne olacak gibi konularda bu başat kimlik gözetilerek, merkeze oturtularak kararlar alınır. Türkiye'de de olan buydu. Ülkenin nüfusundan coğrafyasına ekonomisinden siyasetine, eğitiminden diline kadar her alanda Türkleştirme politikaları uygulandı. Bu millet yaratma projesi uygulanırken hem asimilasyoncu hem de dışlayıcı politikalar izlendi. Türk olmayan Müslümanların asimile edilmesi öngörüldü. Onlar gelecekteki Türklerdi. Zaman içinde onlar Türkleşeceklerdi, Türk kültürünü kabul edeceklerdi. Ama gayrimüslimler için aynı şeyler düşünülmedi. Tabii vatandaş Türkçe konuş gibi kampanyalar oldu ama genelde gayrimüslimlerden kurtulmak politikası güdüldü. Onlar millet tanımının dışında bırakıldı. İşte varlık vergisiymiş, yirmi kura askerlikmiş gibi politikalar gösterdi ki onlar, ontolojik olarak dinlerinden dolayı bu kimliğin dışında tahayyül edilmişlerdi

Ümitsiz vakadır yani bunlar.

Bu şekildedir. Türkleştirme amacı güdülmedi. Ama Müslümanlar için güdüldü. Asimile edilmeye çalışıldı.

Kürtler mesela.

Evet tabii. Bu anlattığım genel eğilimdi, tek tek vakalarda farklılıklar olabilir. Ama iki ayrı politika yürütüldü. Kürtleri asimile edip vatandaşlık projesine dâhil etmek amacı güdülürken, gayrimüslimler bu projenin dışına itildiler. Gayrimüslimlerin vatandaşlığı haklar değil görevler bazında tanımlanan bir vatandaşlık olarak kurgulandı.

Arus hanım Türkiye’de kaç Ermeni kaldı? Kaç Ermeni var diyecektim ama son anda kaldı diye cümlemi bitirdim.

Tam sayı bilinmiyor. 60 ila 80 bin arasında olduğu düşünülüyor. Ama tam sayı bilinmiyor.

Bu gittikçe azalan bir süreç mi?

Şimdi bakın bazen azalıyor bazen bu azalma duruyor. Hrant Dink’in öldürülmesinden sonra büyük bir göç olacağı bekleniyordu. Bunu hiçbir araştırmaya dayanarak söylemiyorum, ama benim gördüğüm, çok büyük ölçekte bir göç olmadı, en azından ben göremedim. Ama Cumhuriyet’in başından bakarsanız gittikçe azalan sayılar evet, bütün gayrimüslimler için geçerlidir.

Arus hanım benim de aklıma takılan bir konudur. Türkiye’de evet ötekine karşı bakış açısında, hususen bugünkü konumuz olan Ermeni’ye bakış açısında günümüzde bir problem var. Bunun da muhtelif toplum katmanlarında olduğunu belirttik, evet öyle. Fakat bunun sebepleri içerisinde bir sebep olarak, Kurtuluş Savaşı sırasında, 1. Dünya Savaşı sırasında yaşananların. Yani söylenir ya, işte Ermeniler, Osmanlı mücadelesini verirken Ruslarla birlik oldular ve Türkleri arkadan vurdular şeklinde. Zaten canımızla uğraşıyorduk bir de baktık ki Ruslarla birlikte olmuşlar gibi... Bu söylemlerin de buna etkisi yok mudur?

Bahsettiğiniz söylem sürekli kullanılıyor ve tabii kullanılan söylem toplumda bir imaj yaratıyor. Aslında biz tarihi de bilmiyoruz. Mesela Çanakkale’de Ermeniler savaşmıştır. Biz bunu

bilmiyoruz, bilmek istemiyoruz. Bölüm asistanımız Ohannes Kılıçdağı'nın Sivas'ta yayımlanan Ermeni gazetelerini kullanarak yazdığı tez gösteriyor ki geçen yüzyılın başında Ermenileri askere gitmeye, Müslümanlarla birlikte tiyatroya gitmeye, şunu yapmaya, bunu yapmaya teşvik eden Osmanlıcı bir söylem hâkim. Bunu kaç kişi biliyor? Ya da bilmek istiyor? Tarihin işimize gelen tarafını görüp işimize gelmeyenini unutulmaya terk etmek, tarihi abluka altına almak modern devletin stratejisidir. Toplumsal belleğin denetçileri o belleğin içinin nasıl doldurulacağı konusundaki tekellerini hep ellerinde tutmak isterler. Tarihin başka yönde evrilemeyeceği, olayların geliştiği biçimin dışında başka olasılıkların olanaklı olmadığı yönündeki determinist görüşü dayatırlar.

Ama ötekinin varlığı da muhakkak değil mi?

Tabii ama biz tarihi hiç bilmiyoruz ki. Niye böyle bir şey olmuş, bu insanlar neler çekmişler, nasıl bir baskı altında yaşamışlar, kaç kişi bunu yapmış? Hiç böyle bir yaklaşım yok.

Tezimizi kanıtlayan bir kişi, bir olay bulduk mu yeterli. Tarihin çoğulluğunu ve karmaşıklığını reddederek “İşte bulduk bunlar haindi.” diyoruz.

Kurtuluş Savaşı konusunu iyi ki hatırlattınız. Çünkü bu konu bana başka bir konuyu hatırlattı: Kurucu unsur olmak sevdası, Kurtuluş Savaşı'na katıldık bu yüzden “kurucu unsur” olmalıyız söylemi. Bunu Kürtler de Aleviler de dile getiriyor. Hâlbuki neden böyle bir istek peşinde koşuyoruz, neden eşit değil de mutlaka “kurucu” olmak istiyoruz? Neden farklılıklarımızla eşit olmak bize yeterli gelmiyor da, hep bir kurucu unsur olma kaygısı ve sevdası var?

Bu bize özgü mü?

Bu ülkede hiç kimse azınlık olmak istemiyor, ama herkes azınlık hakkı istiyor. Yıllar önce galiba yanlış hatırlanıyorsa

Cuma dergisinde şöyle bir şey çıkmıştı, azınlıkların şu şu hakları var, eğer keramet azınlık statüsünde ise en iyisi biz de azınlık olalım. O hafta *Agos*’un başlığı ‘şaşırmış olmalılar’ diye çıkmıştı. Azınlık olmanın ne demek olduğunu bilmiyorlar galiba diyerek bu ülkede azınlık olmanın gerçeklerini anlatmıştı. Fakat şu var; bu ülkede kimse azınlığın bir hukuki statü olduğunu kavramak istemiyor. Azınlık olmanın hep kötü bir şey olduğu düşünülüyor. İşte verilen bazı haklar var. Ne kadar kullanabiliyorsunuz o başka. Ama size dilinizi kullanmak, dininizi ibadetinizi serbestçe yapmak gibi çeşitli haklar tanınıyor. Fakat bizim söylemimizde azınlık çoğunluk öylesine derinden kanıksanmış hiyerarşik bir ilişkiye işaret ediyor ki. Yine yıllar önce Demirel’in bir sözü vardır. Çok manidar bir ifadedir. Demirel ya cumhurbaşkanı ya da başbakanken- şu anda hatırlayamıyorum- şöyle demişti; ‘Avrupalılar bize Kürtlere azınlık statüsü verin diyorlar, neden onlara azınlık statüsü verip onları ikinci sınıf vatandaş yapalım?’ Bu bir itiraf, belki bir lapsus, bilinçaltının dışı vurumu. Ama şunu gösteriyor ki devletin en üst kademesinden başlayıp topluma yayılan bir azınlık anlayışı var. İkinci sınıf vatandaş, makbul olmayan vatandaş gibi bir anlayış var.

Arus Yumul Ermenistan sizin için ne ifade ediyor? Ben bunu aynı şekilde Mario Levi’ye de sormuştum İsrail sizin için ne anlama geliyor diye. Sizin için Ermenistan ne anlama geliyor?

Kişisel olarak söyleyeyim ben daha Ermenistan’ı gidip görmedim. Ben insanların sınırlarının hudutlarla, ülkelerle çizileceğine inanmıyorum..

Hiçbir duygusal bağ kurmuyor musunuz?

Tabii ki kuruyorum. Orada ne oluyor, takip ediyorum, bunu yapıyorum. Ama hayatımın merkezi değil. Sonuçta burada doğdum. Bence bireylerle, coğrafya arasındaki bu ilişkiyi en iyi Ermenistan maçında Bursa’da, “Hrant’ın ülkesine hoş geldiniz.” pankartını açan Genç Siviller anlamıştı. Aynı şey bugün

Almanya’da yaşayan Türkler için de geçerli. Onların da duygusal bir bağları var ama hayatlarının merkezi değil. Bakın dünya çok değişiyor. Ben size kişisel bir gözlemimi anlatayım. Geçen yıldığı galiba Amsterdam’dan dönüyorum. Pasaport kontrol sırasındayım. Bir Türk çift de benim önümde. İkisi de Türk, Türkçe konuşuyorlar. Erkek karısına “Sen Türksün, sen o sıraya gir, ben Hollandalıyım ben bu sıraya gireceğim.” dedi. İki farklı pasaport taşıyorlardı. Aslında ikisi de buranın insanı, burada doğmuşlar ama hayat bu sınırları çoktan aştı. Bizim de zihinlerimizin bu sınırları aşması gerekiyor. İnsanların farklı aidiyetlerinin birbirleriyle çelişmediğini, bir aidiyetin kategorik olarak bir diğerini dışlaması gerekmediğini anlamamız gerekiyor.

Adınız Ermenice değil mi?

Soyadım değil, soyadımdan anlayamazsınız, adımdan da herkes çıkaramaz en azından.

Tahmin edilebilir ama.

Eskiden insanlar Ermenileri tanıdıkları zaman daha çok an-larlardı. Şu anda benim adımdan bunu çıkaran insan sayısı az. Bugün “Ermeni misiniz?” diye sormuyor insanlar, “nereden gel-diniz?” “yabancı mısınız?” diye soruyorlar.

Peki kendilerini gizlemeyle alakalı özellikle kripto Ermeni-lerden bahsedilir. Şehir efsanesi veya değil. Bu konuda denilir ya, tehcir esnasında pek çok Ermeni’nin o zulme maruz kal-mamaları için kendilerine Alevi kimliği içinde yer buldukları söylenir.

Bu sadece Alevilikle sınırlı değil, Sünniliğe dönenler oldu-ğunu da biliyorum.

Kendilerini bu şekilde kamufle etme, hatta bir aşiretin komple bu şekilde kendilerini Müslüman olduk artık biz veya Alevi olduk biz gibi... Bu gizli Ermenilerin toplum içindeki var-lıkları konusunda ne diyorsunuz?

Tabii önce şunu diyeyim. Ben daha önce kendini gizleme derken bunu söylememiştim. İki ayrı şeyden bahsediyoruz. Ermeni olan insanlar 90’ların ortalarına, sonlarına kadar Ermeni kimlikleriyle kamusal alana çıkmadılar. Siyasi aktör olmadılar. Oldukları zaman da o kimliklerini hep geri plana attılar. Biraz ünlünen, toplum tarafından tanınan birçok insan isimlerini Türkçeleştirme yoluna gitti. Bunu yapmayan en tanınan insan Hrant Dink oldu. Ermeni kimliğiyle kamusal alana çıktı, siyasal aktör olma yoluna gitti. Bedelini canıyla ödedi. Bu başka bir boyut.

Sizin dediğiniz ise başka bir şey. Ama bu şartların getirdiği bir şeydi. Yaşamak için bu insanlar bunu yapmaya mecburdu. Aksi takdirde onları bekleyen ya ölüm ya sürgündü. Tabii bunlar kişisel tercihlerdi. Bazı insanlar ölümü göze alarak kimliklerinden vazgeçemediler. Ama vazgeçenleri de kesinlikle suçlamazsınız. Onlar da yaşamayı ve burada kalmayı tercih eden insanlardı. Onlar da böyle bir yaşam sürdüler. Ama daha anlamlı olan devletin bu insanların kimler olduğunu bilmesi, bunların kayıtlarını tutmuş olması. Bu da gösteriyor ki bu ülkede kimliğiniz sabittir, verilidir, değişmez. Dünyada “etnik seçenekler” tartışılırken, kimlikler akışkanlaşıp, bu konuda bireysel tercihler ön plana çıkarken biz hala kim dönmüş, anası, babası, kökeni neymiş bunlarla ilgileniyoruz.

Ben bu konuyla alakalı Ermeni Patriği Mutafyan’dan da duymuştum. Yani şu anda Türkiye’deki misyonerlik faaliyetlerinin varlığı ve özellikle Doğuda bazı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının Hıristiyan olduğu ve vaftiz edildikleri ile ilgili demişti ki; bunların aslında pek çoğu Ermeni olup da Hıristiyanlıklarını gizleyen insanların yeni Türkiye döneminde kiliseye gelip, “Ya ben aslında Hıristiyan’dım, Ermeniydim, çocuklarım da böyle, vaftiz olmak istiyorum.” diyenlermiş.

Tabii bu 90’ların açılımlarının getirdiği bir süreç.

Yani ortada bir Hıristiyanlaşma yok, kendi kimliklerine dönüyorlar.

Kendi kimliklerine dönen de vardır, dinini değiştiren de, Fethiye Çetin'in Anneannem kitabında gördüğünüz gibi insanlar unuttukları Ermeni kökenlerini keşfetmeye, başladılar. Yani insanları özgür bıraktığınızda bu tür zorlamalara gitmediğinizde onlar da kendi gerçek kimliklerini sahipleneceklerdir. Bunda tehlike yaratacak hiçbir şey yoktur.

Halk arasında hep konuşulur da, işte bunlar çoluğunu çocuğunu kaybetmiş, malından mülkünden olmuş, tehcir esnasında, mecburen kimliğini gizlemiş, Ermeniler bu sebeple devlete ve bu millete öfke ve kin hali içerisinde ve bunlar örgütlüler? Bu iddia hakkında ne diyorsunuz?

Bunu bilmiyorum, bunlar gerçekten komplo teorileri ve bu köken merakımız bizim gerçekten çok üzerinde düşünülmesi gereken bir şey. İnsanların yaptıklarını söylediklerini sürekli kökenleriyle bağdaştırmak, ya zaten ne olacak babası Ermeniydi, o da Selanikliydi, o da Aleviydi gibi, bunlar gerçekten ırkçılığın yolunu açacak şeylerdir. Bakın Sebataycılık konusunda bu söylem hâkimdir ve antisemitizmin en karakteristik, belirgin özelliklerinden biridir. Yahudiler dinlerini sadece burada değiştirmede. İşte mesela Almanya'da 19. yy'da bir açılım oluyor, bazı Yahudiler Hıristiyanlığa geçiyorlar dinlerini değiştiriyorlar. Antisemitlerin söylediği şey, "Musevilikten kurtulabilirsin ama Yahudilikten kurtulamazsın." Bu ırkçı söylemleri tekrarlamak, her şeyi insanın kimliğine indirgemek, tüm hayatını, davranışlarını, söylemlerini, pozisyonlarını, başarılarını başarısızlıklarını o kimliğe bağlamak gerçekten tehlikeli bir şey.

Sosyolojide kürsü başkanısınız, profesörsünüz, başarılı bir geçmişiniz de var. Ve siz Ermeni kimliğinizi de deklare ederek, net bir şekilde bu noktaya gelebilmişsiniz.

Tabii 90'lardan sonra yapabildim ben bunu. 90'larda daha önce anlattığım gibi bir kırılma yaşandı. Agos'un ortaya çıkması, Ermeni patriğinin kamusal alanda görünür olması, kimliğine sahip çıkması gibi. Patrik II Mesrop cemaatin uğradığı haksızlıkları kamusal alanda ilk dile getiren kişidir. İşte onun arkasından Agos'un gelmesi ama aynı zamanda dünyada etnik olmanın moda olmasıyla birlikte eskiden "kıbar çevrelerde" konuşulmayan etnik kimlik konuşulur ve görülür olmaya başlandı. Ermeniler de hem Ermeni hem de başka bir şey olmanın artık mümkün olduğunu fark ettiler.

Bugün bir Ermeni ne olabilir, ne olamaz? Siz akademik bir hayatta işin bir noktasına kadar gelmişsiniz. Bugün bir Ermeni genç, hayata atılıyor. Günümüz hayat şartlarına bakacak olursak, toplumun ve sistemin bakışı çerçevesinde ne olabilir, ne olamaz?

Polis olamaz, asker olamaz, subay olamaz, yalnız subaylık 1946'da galiba bir kere açıldı. Hiç yok diyemem. Bir iki kişi vardı galiba. Ama bu sayıları iyi bilmiyorum. Bürokrasinin birçok yerinde çalışamaz. Devlet güvenliğini ilgilendiren yerlerde çalışamaz. Bakan olamaz. Birçok şey olamaz. Avukat olabilir tabii ki.

Hâkim, savcı?

Hâkim, savcı ben bilmiyorum. Çünkü bunlar yazılı kurallar değil biliyorsunuz. Böyle bir kanun yok. Bir dönem böyle kanunlar vardı. Ama bunlar yazılı olmadığı halde işleyen kurallardır. Bilmiyorum insanlar başvurdular mı? Bunu bilmiyorum.

Cemaatin böyle bir tecrübesi olmadı öyle mi?

Ama en azından benim bildiğim kadarıyla, daha eskisini bilmiyorum, buralara adım dahi atılmazdı. Yani ben siyaset bilimi okuduğumda insanlar bir Ermeni olarak siyaset bilimi neden okuyorsun diye sorarlardı. Bunu soran Ermenilerdi. Yani bu yolla bir yere varılamaz diye düşünüyorlardı.

Sizi vali yapmazlar kaymakam yapmazlar diye değil mi?

Sadece bu değil, üniversiteye de seni almazlar diyen, başka bir alan seçseydim daha doğru olurdu diye düşünen insanlar vardı. Zaman zaman onları haklı çıkaracak olaylarla karşılaşmadım değil. Ama bazı noktalar aşıyor. Bunda geniş toplumdaki bazı değişimler kadar, Ermenilerin yaşadığı değişimin de etkisi var. 90'lar Ermeniler açısından bir kabuk değiştirme, gettolarından çıkma dönemi oldu. Kapalı cemaatin sınırları aşıldı. Önce dış evlilikle aşıldı. Daha sonra insanların kamusal alana çıkmasıyla aşıldı. Kendilerine daha güvenen vatandaşlık bilincine sahip, azınlık olmaktan vatandaş olmaya doğru adım atan gençlerin yetiştiğini görüyorum ben. Bizim nesil azınlıktı. Vatandaş olmaya doğru geçen bizden sonraki nesillerdir. Bir Ermeni çok güzel bir laf etmişti. Siz Ermeni azınlık okuluna Ermeni olarak girersiniz, azınlık olarak çıkarsınız. Yani size azınlık olduğunuz orada öğretilir.

İlginç.

Evet, çok ilginç ve çok doğru bir tespittir bu.

Siz azınlık okulunda okudunuz mu?

Evet, ilkokulda okudum. Ama çok yerinde bir tespitti, kendisi benden çok daha genç, onun okuduğu dönem için de çok geçerliydi söyledikleri, benim okuduğum dönem için de. Bu okullar hep kontrol altındadır. Hem oto-kontrol vardır, hem de bu okulları yaygın söylemle “fesat yuvaları” olarak gören geniş toplumun oradaki temsilcilerinin, Milli Eğitim’in vs. kontrolü. Ve bu genç arkadaşım şunu da söyledi, “tüm milli marş ve şiirleri Türk arkadaşarımdan daha iyi bildiğimi anladığımda ben artık üniversitedeydim.” Yani bunu azınlık okullarında öğrenmişti ve tüm diğer okullarda yetişenlerden iyi biliyordu.

Peki, tüm bu Osmanlı'dan bu döneme geldiğimizde... Bu tecrübe ve birlikte yaşam konusunda problemler ama gittikçe azalan diye ümit ettiğimiz, ama dünyanın pek çok yerinde yaşanan bir şey bu...

Tabii her yerde yaşıyor ama bu bunu meşrulaştırmıyor. “Orada da var bizde de olur; olması da doğaldır.” söylemi çok yaygın bir söylem. Bir türlü kurtulamadığımız bir yaklaşım bu. Bizde kötü bir şey varsa dünyadaki benzer uygulamaları kendimize örnek almak, ama daha iyi, daha insan haklarına saygılı, daha özgürlükçü örnekleri de “O bize uymaz.” diyerek göz ardı etmek. Ama kötü bir şey varsa bir tek bizde yok onlarda da var diyerek onu meşrulaştırmak.

Sizin sosyolog kimliğinizi de düşündüğümüzde bunu nasıl çözeceğiz? Birlikte yaşam tecrübemiz var mı? Anadolu toprakları çok harmanlanmış topraklar. Böyle bir tecrübemiz hiç yok değil bence. Çok da kötü bir tecrübe değil aslında bu geçmiş, Osmanlı’dan günümüze bu topraklarda yaşanan. Ama insanlar iç içe olmasa bile yan yana yaşadılar. Gündüzleri çarşı pazar da beraber diler. Sonra akşamları kendi mahallelerine çekildiler. Günümüzde ise bir dağılma var evet. Günümüzün insanı gayrimüslim bir vatandaşla komşu olmak istemiyor.

Çünkü biz çok narsist bir toplumuz. Çünkü sadece bize benzeyen doğrudur. Yani norm biziz, bizim yaşamımız normdur, o normaldir. Bizim dışımızda kalan her şey yanlıştır. Ancak bize benzeyen insanlarla beraber olabiliriz. Bu narsizmdir. Toplumsal bir narsizm yaşıyoruz. Bakın “sivilite” medenilik dediğiniz şey size benzemeyen insanlarla rahatlıkla ilişkiye girebilmenizdir. Farklılıklarını her an hatırlamadan ve hatırlatmadan. Unutarak ama yok saymadan. Yani karşınızdakiyle kimliğini veya kimliğinizi ön plana çıkarmadan ilişkiye girebiliyor musunuz? Yabancılarla rahat edebiliyor musunuz gündelik hayatınızda. Birlikte yaşamının kültürel dilbilgisini oluşturan tam da budur. Böyle bir yaşama Osmanlıdaki en iyi örnek, belki Pera’daki yaşamdı. Başka örnekleri de vardır, ama Pera dediğiniz yer böyle bir yerdi. Farklı farklı ülkelerden gelen insanlar farklılıklarına rağmen orada bu tür bir ilişkiye girebiliyorlardı. Gündelik hayatı beraber

götürüyorlardı. Önce farklı ülkelerden gelen Hıristiyanlar buradaki kozmopolit yaşam alanını kurdular; sonra buna yerli Hıristiyanlar, gayrimüslimler katıldı. Daha sonra Müslümanlar yavaş yavaş gelmeye başladılar. Sorun yok muydu? Tabii ki vardı, güllük gülistanlık pembe bir tablo yoktu, ama yine de böyle bir yaşam mümkün oldu. Asıl sorun milliyetçilikle başladı. Milliyetçilik kozmopolit yaşam tarzlarını, heterojenliği bir tehlike olarak kurgular ve ortadan kaldırmaya çalışır. Pera'nın yaygın söylemdeki temsili hep “yabancılık” “ötekilik” “ahlaksızlık” olmuştur. Oysa orada birbirlerine benzemeyen, farklı kökenlerden gelen insanlar “kamusal insan” dediğimiz insan tipini var etmişlerdi.

Biz bugün sadece kendimize benzeyenlerle rahat ediyoruz. Yani o anketlere başörtülüğü de koysanız olur, başı açığı da koysanız olur. Biz bunu kaldıramıyoruz. Ancak bize benzeyen insanlar etrafımızda ise rahat ediyoruz.

Bu azınlıklar için, Ermeniler için durum böyle mi?

Nasıl?

Bir Ermeni illa bir Ermeni komşu mu ister?

Bu araştırma yapılmadı. Ama azınlıklar için bu mümkün bir seçenek değildir. Eskiden etnik temelli bölünen mahalleler var iken artık gayrimüslimlerin sayıları buna müsaade etmiyor.

Peki, nasıl başaracağız bu birlikte yaşamayı?

Önce söylemi değiştirmemiz gerekiyor. Ama buna aileden başlamamız gerekiyor. Bunun için toplumda bir zihniyet değişimine ihtiyaç var. Bu zor bir şey. Eğitim, eğitim, eğitim diyoruz. İnsanları nasıl eğittiğiniz çok önemli. Şu anda ne okutuluyor bilmiyorum ama uzun bir süre tarih kitaplarında Ermeniler yoktu. Yok, sayılan, bu topraklarda sanki hiç yaşamamış sayılan bir millettir. Adları geçtiğinde ise resmi söyleme uygun olarak iç düşmanlar, arkamızdan hançerleyenler gibi nitelermelere başvuruluyordu. Geçtiğimiz yıllarda liselerde okutulan Sosyoloji ders

kitaplarını inceledik bölüm olarak. Çoğulculuk konusuna verilen örnek Erzurum’un “dadaş”ı, Ege’nin “efe”sinden ibaretti. Ne Kürtler vardı, ne gayrimüslimler, ne de başkaları.

Bugün Batı’da insan haklarına daha duyarlı bir anlayışla yazılan ders kitapları var: Tam da Hrant’ın dediği gibi Ali topu Agop’a da atıyor. Yani orada Ali de var, başkaları da var. Toplumun normalini Agop’ların dışında kalanlarmış gibi gösteren bir eğitim, “Ermeni’ye Bak” diye manşet atan bir medya, “Agop’un malından bana ne?” diyen bir muhalefet lideri, “İyi ki kovmuşuz.” diyen bir bakan, kendi vatandaşına vereceği hakları müteakabiliyet esasına bağlayan bir anlayışla bu sorunları çözemeyiz. Bizi arkamızdan vurdular, hainler, düşmanla işbirliği yaptılar, bizi sömürdüler, biz savaşırken onlar servet yaptılar gibi söylemler dolaşımdayken zor.

Bu son söylemle ilgili şunu da söyleyeyim. Savaşa gitmemek gayrimüslimlerin kendi seçtikleri bir şey değildi. Bu Osmanlı devletinin politikasıydı. Silah kuşanamayan gayrimüslimler onun yerine bir bedel ödüyorlardı, bu kendi seçimleri değildi, bu empoze edilen bir şeydi. Sonra şunu da unutmamalı ki, Osmanlı’da iktidarın da prestijin de statünün de kaynağı devletle birebir ilişkide olmaktan geçiyordu. En zengin tüccarın geliri üst düzey bir bürokratinkiyle karşılaştırılmazdı. Biz bunları tamamen unuttuyoruz, bunu unuttuğunuz zaman sürekli haksızlığa uğramış, sürekli sömürülmüş, sürekli karşısındakinden bir alacağı kalmış duygusuyla yaşıyoruz. Çevremizdeki herkesi tehdit olarak algılıyoruz. Ama tarihsel gerçekleri konuşmuyoruz bu arada.

B E Ő İ N C İ B Ö L Ü M

Süryani Olmak

Süryani Olmak

Bir dokun bin ah işit derler ya. Her bir 'öteki' ile olduğu gibi Sayın Yumul ile de aynen böyle oldu.

Prof. Dr. Arus Yumul Sosyoloji ders kitaplarındaki çoğulculuk konusunda verilen örneklerin içinde Erzurum'un dadası, Ege'nin efesinin olduğunu ama Kürtlerin ve gayrimüslimlerin olmadığına dikkat çekmişti. Ötekiler sistemin görmedikleri, görmek istemediklerindendi.

Hrant Dink bir yazısında okuma fişlerinde neden 'Ali topu Agop'a at.' yok diye sormuştu. Aslında meselenin tam bam te-liydi bu soru. Sistemin farklılıkları zenginlik olarak görmemesi, dışlaması okul kitaplarında yer vermemesi çözülmesi gereken en temel sorundur.

Sayın Yumul'un dediği gibi 'bugün Batı'da insan haklarına daha duyarlı bir anlayışla yazılan ders kitapları var: Tam da Hrant'ın dediği gibi Ali topu Agop'a da atıyor'.

Sistemin kitaplarında Ali topu Ermeni'ye atmadığı gibi Süryani'ye de atmıyordu.

Açıkça söyleyeyim İstanbul Süryani Katolik Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Zeki Basatemir ile mülakat yapmadan önce Süryanilik hakkında benim de çok bir fikrim yoktu. Çünkü ben de bu Milli Eğitim tezgâhından geçmiştim. Herhangi bir Süryani komşum da olmamıştı. Bu konuda oldukça cahildim.

Türkiye'de Süryani olmak mülakatı benim için de çok öğretici olacaktı. Mülakat için ilk müracaatımı Süryani Ortodokslara yaptım. Ancak büyük bir nezaket içerisinde red cevabı aldım.

‘Gel her zaman oturup konuşalım ama mülakat yapmayalım.’ demelerini oldukça anlamlı buluyorum, öteki psikolojisi açısından.

İşte size Zeki Basatemir’in güzünden Türkiye’de Süryani olmak ne demek?

Türkiye’de Süryani Olmak: Zeki Basatemir ile Söyleşi

Zeki Basatemir kimdir? 1952 Yılında Diyarbakır da doğdu Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler – İşletme bölümü mezunu. Dış ticaretle uğraşmaktadır. Evli 2 çocuğu var. Sosyal Aktiviteleri; İstanbul Süryani Katolik Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı, MAREV (Mardin Eğitim Vakfı) Yönetmenler Kurulu Üyesi, KSSK (Kınılıada Su Sporları Kulübü) Yönetim Kurulu Üyesi, KADİP (Kültürlerarası Diyalog Platformu) Üyesi, UNESCO – Türkiye dinler ve medeniyetler arası diyalog platformu üyesi.

Zeki Bey, Süryani olmak ne demek önce onu sorayım?

Biz beş bin yıllık bir milletiz. Beş bin yıl ötesinden gelen bir milletiz. Bunu şöyle söyleyebilirim; Hz. Nuh’un üç oğlu vardı: Sam, Ham ve Yafes. Sam’ın sülalesinden Aram’dan, yani Arami ırkından geliyoruz. Aramilerin Mezopotamya’da 5-6 bin yıllık bir tarihi olduğu kesinlikle hem kutsal kitaplarda hem de elimize geçen tarihi ispatlarla da vakidir ve kesindir.

Yani siz Arami ırkından geliyorsunuz. Hem farklı bir dine mensupsunuz, hem de farklı bir ırka öyle mi?

Tabii, farklı bir ırk. İsa Mesih’in kullandığı lisan Aramicedir. Yani biz de o lisanı kullanıyoruz. Günümüzde Süryanice dediğimiz lisan Aramicenin kendisidir, değişikliklere uğramış şeklidir.

Süryanilik temelde Hıristiyanlık değil mi?

Süryanilik temelde Hıristiyanlık ama ırk olarak Süryanilik

ayrı şeydir, din olarak Hıristiyanlık ayrı şeydir. Hıristiyanlığı seçen bir kavimiz.

Süryani milleti diğer adıyla da Arami milleti, kendinize has bir diliniz var öyle mi?

Evet, Mezopotamya'nın kendisidir Süryaniler. Mezopotamya ile Süryani tarihi örtüşür.

Peki, siz Süryanice biliyor musunuz?

Hayır bilmiyorum.

Anneniz, babanız, aileniz evde Süryanice konuşur mu?

Annem, babam, ailem bilmiyor. Bunu bilmeme nedenlerimizin başında da bu dilin zaman içerisinde asimilasyona uğraması gelir. Dil asimilasyona uğramıştır. Süryaniceyi bilenler sadece bizim Güneydoğu Anadolu'da Mardin yöresindeki köylerdir. Mardin içerisindeki halk da bilmez Süryaniceyi. Sadece Midyat ve çevresindeki köylerde kaldı maalesef. Dil çeşitli nedenlerle gelen milletlerin etkisiyle asimilasyona uğramış, daha çok ağırlık Arapçaya kaymıştır. Arapçayı genelde Mardin'deki bütün Süryaniler bilir. Güneydoğu Anadolu bölgesindeki Süryanilerin çoğu Arapçayı Süryaniceden maalesef daha iyi bilir.

Bir Süryani aile evinde hangi dili daha çok konuşur?

Daha çok Türkçeyi konuşur bu dönemde. Ama Arapça da bilirler.

Türkiye'de toplamda kaç Süryani var?

Şu anda Türkiye'de 13-15 bin civarında Süryani olduğunu söyleyebilirim.

Peki, Cumhuriyetin ilk yılları ve Osmanlı dönemini kıyas edersek bu sayıda artma mı var azalma mı var?

Bu sayı 19. yy'ın sonlarında 800 binlerle ifade edilen bir sayıydı. Sonra çeşitli nedenlerle bu sayı bugünkü rakamlara gelmiştir.

Bu sayı neden azaldı peki? Ne oldu?

Efendim bunun çeşitli nedenleri var. Bunların başında da en önemlisi, 19. yy’dan gelelim daha gerilere gitmeyelim... 19. yy’da Osmanlı himaye sisteminde harç ve cizye gibi vergiler vardı ve Osmanlı’da hiçbir rahatsızlığı yoktu Süryani topluluğunun, Güneydoğuda rahatça yaşıyorlardı. Her şeyden önce o tarihte batı yörelerinde Süryani yoktu. Yani genelde bizim beş bin yıllık bölgemiz olan Mezopotamya bölgesinde, Mardin, Urfa, Diyarbakır yöresinde yaşıyorduk o zamanlar. Ve Osmanlı sisteminde 19. yy’a kadar böyle bir sıkıntı, yani hükümetle veyahut da devletle hiçbir sıkıntımız yoktu. Ancak 19. yy’ın sonlarında Panislamizm ve Pantürkizm gibi hareketlerin başlamasıyla o yörelerde de sıkıntılar başladı. Daha sonra bildiğiniz gibi bazı olaylar oldu.

Sıkıntılar derken, nedir bu sıkıntılar?

1915’e gelene kadar, bazı sıkıntılar oluştu. Bu sıkıntılarda da Pantürkizm ve Panislamizm gibi hareketlerin ve o dönemlerde Osmanlı’da o yönetimin olması, Güneydoğuda da Ermeni hareketlerin oluşması tedbirlere sürükledi Osmanlı hükümetini. Mecbur tuttu. Ama bunlar aşırıya kaçınca Hıristiyan olmanızdan ötürü, 1915’te Ermenilere bizim tehcir dediğimiz bir olay oluştu, o olayda tabii ki o bölgede yaşayan Hıristiyanlar da haliyle etkilendiler.

Ama aynı zamanda siz Süryaniler de...

Biz de Hıristiyan olduğumuz için o bölgede o kargaşada büyük yara aldık.

Peki Anadolu’nun işgali esnasında Süryanilerin Ruslarla işbirliği söz konusu mu?

Yok canım, Süryani ulusu binlerce yıldır Anadolu’da ta Selçuklardan Osmanlılara kadar hep devletin yanında olmuştur. Osmanlı’da da olsun Türkiye Cumhuriyeti’nde de olsun şehitler

vermiş, savaşmış bir ulustur. Hiçbir zaman karşı bir şeyi yoktur. Tarih açıktır. Kurtuluş Savaşı da dâhil olmak üzere.

Ama bu Ermeni meselesinden sizler de etkilendiniz.

Haliyle. Bugün nasıl bir sürü olaylar oluşuyor ve insanlar etkileniyorsa, biz de Hıristiyan olmamızdan ötürü o olaylardan etkilendik.

Peki sizin aileniz itibarıyla o dönem?

Benim ailem Diyarbakır'daydı etkilendiklerini söylerler o dönem.

Ama tehcire maruz kalmadı değil mi?

Tehcire maruz kalmadı. Daha sonra gelen bazı kararlarla engellendi. Ama ilk dönemde tabii ki bazı kayıplara uğradık.

Bir kısım Süryaniler de tehcir edildi ve daha sonra bunlar döndü mü?

Tabii tabii.

Ama daha sonra kısmen telafi edildi bu durum değil mi?

Yani kısmen evet.

Türkiye'de Süryaniler örgütlü mü?

Türkiye'de Süryaniler örgütlü derken, zaten Süryaniler olarak bir avuç kalmışız. Şöyle diyeyim, Süryani Ortodoks ve Süryani Katolik olarak ayrı kiliseye gidiyoruz, ama biz birbirimizle bir bütünüz hiçbir ayrılığımız yoktur. Aynı kültürün, aynı ırkın, aynı annenin, aynı dedenin aynı ninenin çocuklarıyız. Sadece 1800'lü yıllarda bir ayrılık oldu. Süryani Ortodoksluk ve Süryani Katoliklik çıktı.

Siz Süryani Katoliksınız.

Evet.

Süryani Katolikler Türkiye'de Roma'ya bağlı değil mi?

Evet, papaya bağlı.

Süryani Katoliklerin başındaki patrik kim?

Süryani Katoliklerin başındaki patrik Beyrut’ta yaşıyor. Ancak Türkiye’de patrik vekilimiz Sayın Monsenyör Yusuf Sağ var.

Peki, Süryani Ortodoksların patriği?

Süryani Ortodoksların patriği Şam’da yaşar. Patrik vekilleri de Sayın Morfiliksinos Yusuf Çetin’dır İstanbul’da.

Böyle biraz da uluslarüstü bir pozisyonu da var. Patrik lideriniz Beyrut’ta, kimisi Suriye’de falan. Yani böyle uluslarüstü bir organizeniz de söz konusu.

Organize demeyelim bu kiliselerin şeklidir bu.

Kendi çoluğunuz çocuğunuz açısından dindarlığı, Süryaniliği yaşıyorlar mı?

Süryaniliği yaşıyoruz. Yani Süryaniliği yaşarken Hıristiyanlığı yaşıyoruz diyebiliriz.

Yani dindar mıdır Süryaniler?

Süryaniler dinlerine bağlı insanlardır. Aşırı bağlı değildirlere ama bağlıdırlar. Kiliselerine giderler.

İstanbul’da Süryani kilisesi var mı?

Gayet tabii var. İstanbul’da Süryani Ortodokslara ait, Moda’da, Yeşilköy’de, Bakırköy’de, Gedikpaşa’da ve Tarlabası’nda olmak üzere 4-5 tane kilise var. Süryani Katoliklerin de, bizim kendi vakıf merkezimizin de bulunduğu Gümüşsuyu’nda bir kilisemiz var.

Bir kilise yetiyor mu?

Yetmiyorsa da yetinmeye çalışıyoruz. Yetmiyor gibi. Küçük geliyor tabii.

Ben şey duymuştum, Süryaniler kiliselerde aynı Müslümanlar gibi secde etme gibi değişik bir ibadet tarzları varmış Batılı Hıristiyanlara nazaran.

Doğru duymuşsunuz onu. Eski gelenek ve görenekler de vardır,

mesela Mardin'e gitmeniz kısmet olursa, bir sabah ayinine veya bayram ayinine katılırsanız, Der. Ül Zafaran manastırında ruhanilerin o tür yere eğilerek dua ettiklerini görebilirsiniz.

Böyle bir benzerlik var yani.

Ama tabii ki şimdiki normal ayinlerde bu şekilde icra edilmiyor.

Ritüelleriniz var...

Tabii tabii bütün Hıristiyanların nasılsa bizim de o şekilde var.

Türkiye'deki Süryaniliği tanıdıktan sonra şimdi gelelim asıl konumuza. Sistemin Süryanilere bakışı açısından, devletle ilişkilerinizde bir problem var mı? Sistem sizleri nasıl görüyor?

Sistem bizleri normal bir vatandaş gibi görüyor ama nereye kadar?

İşte o 'ama'yı biraz konuşalım. Sizi kendi vatandaşı olarak görüyor mu?

Valla Zeki Basatemir olarak bir yere gittiğimiz zaman hiçbir ayırım ile karşılaşmıyoruz. Ama konu Süryani olduğumuza gelince benim gençlik yıllarıma gidelim; üniversitede arkadaşlarımızla, lisede arkadaşlarımızla her zaman hiçbir ayırım olmadan dostluklarımız, arkadaşlıklarımız oldu.

Sizin Süryani olduğunuzu biliyorlar mıydı?

Süryani olduğumuzu bildikleri zaman da bu pek değişmedi. Çünkü Süryaniliğin ne olduğunu insanlarımız, vatandaşlarımız tam olarak bilmiyorlar. Süryani'yim, Hıristiyan'ım diyorsun; Allah Allah Süryani nasıl Hıristiyan olur diyorlardı.

Süryanilik son 10 yılda daha bir göz önüne gelmeye başladı. Ama bizim zorluklarımız nerede başlıyor? İsterseniz biraz daha temeline gidelim olayın. Başlarda konuşmuştuk 19. yy'dan bahsetmiştik, o 1915'lerdeki sıkıntılar bugün 800 binlerden 10 binlere düşmemizi konuşurken yarım kaldı belki. Bizim 1915'ten sonraki Lozan Antlaşması zamanında Süryanilerin azınlık olup olmaması

konusu gündeme geldi. O tarihteki Patrik İlyas, kendisi Lozan’a dahi çağırıldı, ancak o, biz Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyız ve bununla övünüyoruz, azınlık olmayı kabul etmiyoruz dedi. Ki Süryani toplumunun genel bakışı her zaman, bugün dahi, budur. Biz azınlık olmayı hiçbir zaman düşünmedik ve kabul etmedik. Lozan’ı bilen kişiler çok iyi hatırlarlar ki Lozan’da Ermeniler, Rumlar, Yahudilerin adları sık sık geçmekte ve onlara okul açma, kiliselerini tamir etme, yeni kiliseler yapma gibi bir sürü haklar verilmiştir. Ama Süryani toplumuna bu haklar verilmemiştir. Çünkü azınlık olarak Süryani adı orada geçmemektedir.

Biz azınlık olmayı istemedik ama devlet azınlıklara o tarihte verdiği hakları veriyor. Ama bir sürü de kısıtlamalar koyuyor. En basitinden, bugün bir devlet memuru olmak, dışişlerinde çalışmak, askerlikte rütbe almak, askeri okulda okumak gibi haklar azınlıklara verilmediği için Süryaniler de aynı şekilde.

Ama siz azınlık değilsiniz hukuken.

Biz kendimiz öyle kabul ettik. Ama devlet orada bizi azınlık gibi gördü. Tek neden Hıristiyan olmamız.

Yani siz hukuken azınlık değilsiniz değil mi?

Hukuken valla, şimdi hukukçularımız diyor ki; Lozan’da Müslüman olmayan herkes azınlıktır der diyor, ama sizden bahsedilmemiş, siz istememişsiniz bahsedilmemiş diyorlar. Kabaca anlatıyorum olayı.

İki arada bir derede kalmışsınız yani.

Maalesef. Biz kendimizi hiçbir zaman azınlık olarak görmedik, Türkiye Cumhuriyeti’nin bir vatandaşı, bir ferdi gördük, bugüne kadar benim annem, babam, dedem olsun, çocuklarım olsun hep öyle yaşadık. Ama maalesef devletimiz herhalde bu hakkı bize çok gördü.

Bütün öteki olmak röportajlarında sorduğum soru şudur. Bir Süryani devlet kademelerinde ne olabilir ne olamaz? Yani olabileceği hiçbir memuriyet yok mudur Süryanilerin?

Valla maliyede bir iki arkadaşımız bir yerlere varabildi.

Süryani kimliklerini açıklayarak mı?

Müfettiş olabildi bir arkadaşımız, Süryani kimliğini açıklayarak oldu. Yakın tarihte oldu. Ama onun haricinde pek yok.

Daha önce olabilir miydi bu kadarı?

Yok, yok sanmıyorum.

Son dönem ile mi alakalı?

Son dönemin faydaları oldu evet. Görünen faydalar. Ama gönül isterdi ki bizden dışışlerinde de yararlanılsın, milletvekili de olalım, belediye başkanı da olalım, gerçi belediye başkanı oluyor. Son dönemlerde bir tane var. Mesela askerlikte bir rütbe dahi yok, askeri okula girme şansımız olmadı hiç, olamazdı da.

Niye? Bugün sizin çocuğunuz gitse ben Kuleli Askeri Lisesi'ne girmek istiyorum dese?

İmtihana girebilir, kazanabilir mi bilemiyorum ben.

Nüfus kimliğinizde Hıristiyan yazıyor değil mi?

Evet. Hıristiyan yazınca olay değişiyor. Ama inşallah düzeleceğini ümit ediyoruz.

Hâkim, savcı?

Hâkim savcı yoktur. Olamıyor.

Polis, komiser?

Polis, komiser olamıyor. Hıristiyan diye olamıyor. Sadece Süryani olmak değil. Cüzdanımızda Süryani falan diye belirttiği yok, Hıristiyan diye yazıyor.

O zaman bir Süryani çocuk meslek seçiminde daha dikkatli olacak, mecburen ticari hayata atılacak, siz de ticari hayata atılmışsınız zaten.

Tabii tabii. Şimdi benim oğlum hem iktisadı bitirdi, hem siyasal bilimleri bitirdi İstanbul Üniversitesi'nde. Ama tabii böyle bir şans olursa olmaz mı bilemiyorum. Çünkü çağ değişirken Türkiye'de de bazı olumlu değişimler oluyor ve bunları ben çok hoş

karşılıyorum. Bugünkü hükümetin yaptığı bazı demokratik açılımlar artı fırsat eşitliğine hak tanınması ki bunlar büyük cesaret isteyen şeyler. Pek siyaset konuşmak istemiyorum ama... Türkiye’de inşallah bir ilk başlayacak ve insanların Hıristiyan olması bir dezavantaj olmayacaktır. Her şeyden önce Türkiye Cumhuriyeti kimliğimiz var, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyız ve bununla gurur duyuyoruz, devletimizin de bunu böyle bilmesini hep istiyoruz.

Bu Süryanilerin devletle olan ilişkileriydi. Demokratik açılım sürecinin genişlemesini, daha demokratik bir toplum olmayı ümit ediyoruz. Ama tabii bununla birlikte anayasa da değişse, toplumda bir takım önyargılar var ise kanunların değişmesi ile bu bakış açısı değişmiyor. Dilerseniz şimdi toplumda Süryaniler nasıl algılanıyor, toplumla olan ilişkilerinizde problem var mı bunu sorayım.

Diğer azınlıkta olanlarla, Ermeni, Rum, Yahudi vatandaşlarımızla sık sık bir araya geliyorum. Onlarla benim aramdaki farkı kıyaslarsak, Süryanilerin toplumdaki durumları onlardan daha iyidir diyebilirim. Onlara bakış açısıyla Süryanilere bakış açısı toplumun daha farklı. Yani bize, Süryanilere, toplumun biraz daha yakın bakıldığını söyleyebilirim. Çünkü o insanları tanıdığım için, o insanlara olan bakış açısı ile... Çünkü benim çok Müslüman çok da diğer dinlerden arkadaşlarım var. İki taraf ile de devamlı teşriki mesaide olduğunuz zaman biz kendimizi biraz daha ortada görüyoruz. Müslüman’a da yakın Ermeni, Rum’a da yakınız. Arada görünce bizi biraz daha kendilerine yakın hissediyor bu toplumun aşırı kesimleri. Diğer kesimlerle zaten gayet iyi ilişkilerimiz var. Ama biraz önce bahsettiğimiz toplumun bazı kesimleriyle Hıristiyan olduğumuzdan dolayı bir itilmişlik oluyor. Adam mesela konuşuyor sizinle Süryani deyince pek bir şey demiyor. Ama Hıristiyan deyince sanki birden bire değişiyor. Süryani’yi tam Hıristiyan bilemiyor. Ama öğrenince birden bire değişiyor. Yani Hıristiyan olmanın... Müslüman ya da Hıristiyan

olmak neden farklı algılanıyor? Biz de Tanrı'ya inanıyoruz. İbrahim'in çocuklarıyız. Bir'iz. Bunu hiç anlayamadım. Çocuklarıma da anlatamıyorum. Bunun nedenini anlayamıyoruz. Maalesef yani oluyor. Bize karşı da az da olsa toplum tavırları oluyor. Ama hiç olmaması gerektiğini düşünüyorum.

Mesela bir Süryani çocuk mahallede oynarken Süryani kimliğini gizliyor mu? Bunu şu açıdan sordum, Türkiye'de Yahudi olmayı konuşurken de, Alevi olmayı konuşurken de bütün hepsi aynı şeyi söylediler. Annesi babası dermiş ki; evladım dışarıya çıktığında, Yahudi olduğunun, Ermeni olduğunun üstünde çok durma, söyleme. Sizde de var mı bu? Dikkat et Süryani olduğunu belli etme gibi.

Valla bizde pek yoktur. Biz hatta bizi bilsinler de konuşurken daha dikkatli olsunlar diye düşünürüz. Yani biz kendimizi çocukluğumuzdan beri belli ederiz. Tabii sorulursa... Sorulmazsa "Ben Süryani'yim." diye kendi kimliğimi ortaya atmayı hiç düşünmedim ve çocuklar da düşünmez. Ama sorulduğu zaman bilinmesinde bir sakınca yoktur. Bir eve taşındığımız zaman, komşuluk ilişkilerimiz olacağı zaman en başta bunu söyleriz ki bazı insanlar Hıristiyanlar ve Yahudiler için gâvur gibi ifadeler kullanırlar... Bunun kullanılmamasını düşünür ve kendimizin Süryani olduğumuzu açıklıkla söyleriz. Çünkü korkmak için bir nedenimiz yoktur. Biz Türkiye Cumhuriyeti'nin sadık birer vatanđayıyız. Beş bin yıldır bu topraklarda yaşıyoruz. Neden korkacağız ki?

Yani Türkiye'de Süryaniler kendilerini gizlemiyor.

Hayır hayır.

Peki, isimleriniz, mesela Zeki Basatemir. Bütün diğer Süryanilerin isimleri de bildiğimiz Müslüman ismi midir?

Biz o yörede yaşamışız, Edip, Davut, Kenan, genelde Zeki de oluyor. Bizim yabancı isim kullanmamıza gerek yok ki. Yabancı

değiliz ki biz. Bu topraklarda yaşamışız. Daha öz Süryani isimleri de vardır ama çok nadir kullanılıyor çünkü telaffuzu zor. Kullanılmıyor. Biz kullanamıyoruz, anlamlarını bilemiyoruz çünkü. Ancak kullananlar var.

Tamamen bu coğrafyaya ait isimleri kullanıyorlar. Mesela Yusuf Sağ

Evet, işte Yusuf. Bizim kendi öz isimlerimiz bunlar. Türk ismi veya ne bileyim Müslüman ismi diye ayıramayız ki bu isimleri. Niye sahiplenilsin ki. Hepimizin isimleri bunlar. Bu coğrafyanın isimleri.

Mesela Yahudiler Yusuf'a Joseph diyorlar.

Joseph Fransız ismi biz neden Joseph diyelim ki? Ama Joseph de kullanırız Yusuf da kullanırız.

Joseph var mı sizde?

Joseph ismi olan da var Yusuf da var. Biz genelde Türk isimleri kullanıyoruz. Benim iki oğlum var ikisinin de ismi Türk isimidir. Birinin ismi Yusuf'tur mesela. Bunda bir sakınca yok ki.

Peki, toplumun alışık olmadığı isimler...

Biz bu isimleri koyarken toplumda itiliriz veya dışlanırız korkusuyla koymuyoruz ki. Biz bu coğrafyanın isimlerinin kullanıyoruz.

Toplumun Süryanilere bakışında az da olsa problem var dediniz.

Hristiyan olduğumuz anlaşılınca... Süryani olup da Müslüman olsaydık problem olmayacaktır. Süryani olup Hristiyan olduk diye var.

Süryani olmanızda problem yok ama Hristiyan olunca problem çıkıyor.

Her yerde değil, her kesimde değil. Bazen.

O kesimleri sorayım. Türkiye'de farklı kesimler var. Daha batılulaşmış bir kitle var, laik yaşam tarzlı; daha dindar bir

kitle var; milliyetçi bir kitle var. Daha çok hangi tiplerde sizin bu kimliğinize karşı bir reaksiyon hissediyorsunuz?

Valla bunu ben laikte görüyorum da dindarda görmüyorum demek hata bulurum. Toplumun her kesiminde o tür insanlar çıkıyor. Bunu ayıramayacağım.

Bu kategorideki insanları nasıl tarif ediyorsunuz?

Gerekli eğitimi almamış, gerekli bilgiyi almamış kişiler olarak tanımlıyorum.

Ama nasıl alacak düşünsenize. Okulda öğretilmiyor Süryani nedir? Süryaniliği bilmiyor ki vatandaşı, Aleviliği dahi bilmiyor. Bilmeyince de kafalarda başka şeyler oluşmaya başlıyor.

Maalesef bir de dini iyi tanımlıyoruz. Yani Müslüman olmayan insanı gavur diye nitelemenin hata olduğunu da iyice anlayamıyoruz. Yani Hıristiyan olunca gavur demek herhalde dinsiz demek anlamındadır lügatte. Ama bizim lügatlerde bile gavuru Hıristiyan olarak yazan lügatler var. Bunlar bir defa temelden değişmesi gereken şeyler. Gavur demek dinsiz demektir.

Peki devletin sistematığı içerisinde, eğitim müfredatı içerisinde Süryanileri anlatma diye bir şey yok. Televizyonlar da, gazetelerde de yok. Otomatik olarak ortalama bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı bu konuda cahil olarak yetişiyor. Süryani olmayanların bu konuda bir bilgi eksikliği var, peki siz Süryaniler olarak topluma yönelik Süryanilik nedir, ne değildir diye bir çalışmanız var mı?

Yavaş yavaş başlıyoruz bu işlere. Bu konuda çalışmalarımız var. Kitaplar çıkarmayı düşünüyoruz, bizim aramızdan yetişen insanlardan bazıları kitap bastırdılar çıkmak üzere olanlar var, çıkanlar var. Yani yavaş yavaş bunu üst satırlara da yaymayı düşünüyoruz.

Medyadaki Süryani imajını soracağım ama medyada pek duymuyorum ben Süryani kelimesini. Medyada böyle bir kelime ya da kavram yok.

Yok, çünkü medyada çalışmamız yok. Bizi tanıtacak kişiler de yok.

Birlikte yaşadığımız turnak içerisinde yabancılar, Süryaniler.

Ama yabancı değiliz, çok iç içeyiz. Her zaman karşılaştığımız, beraber oturup sohbet ettiğimiz insanlarız.

Ve aynı coğrafyanın insanlarıyız. Siz mesela Diyarbakırlı-sınız. Süryanilerin mesela mutfak kültürünü sorduğumuzda?

Harikadır.

Peki, Müslüman Türklerden, Kürtlerden farklı mı?

Çok az fark var, aşağı yukarı yakındır. Aynı bölgenin kültürü. İçli köftemiz vardır, lahmacunumuz vardır, kaburga dolmamız vardır.

Bizimdir bu yemekler demiyorsunuz değil mi?

Yok demeyiz. Ama bizim kıbeybet gibi kendi yöremize kendi dilimize özgü kelimelerimiz vardır. Kıbeybet içli köftedir mesela. Kelimeler farklıdır. Ufak tefek farklı çeşniler de olabilir tabii ki.

Ben Diyarbakır’da son Ermeni bir aile var karı koca, onlarla röportaj yapmıştım. Çok tonton bir nine, tonton bir dede orada kalmışlar. Diğer Ermenilerin hepsi göç edip gitmişler. Evlerinde beni misafir ettiler yedirdiler içirdiler sağ olsunlar. Daha sonra Almanya’dan bir akrabaları gelmiş. Baktım böyle başında kasket, tam Diyarbakırlı bıyıkları, elinde tespah, ben bir Kürt ağası sandım. Amca sen böyle aynı Kürt hacı amca gibisin dedim. ‘Oğlum ne bekliyordun’ dedi. Aynı şekilde Süryanilerin de kimlik ve görselliği açısından, Diyarbakırlı-sınız yediğiniz içtiğiniz aynı.

Tabii tabii. Aynı toprakları aynı kültürü, aynı gelenek ve görenekleri paylaşmışız. Bir tek olay var, din.

Din meselesinde ayrıştırıyor.

Ki bakın, Mardin’de bu olay daha biçimlenmiştir.

Nasıl yani?

Daha farklıdır Mardin. Mardin’de iki din, üç din hatta iç içe. Bu dinler barış içinde yaşamayı ta Osmanlı’dan günümüze kadar getirmiştir. Diyarbakır bunu becerememiştir.

Bir Mardinli Süryani nedir bilir. Mardin bu konuda biraz daha medenidir yani.

Veya dini bilgisi daha iyidir mi diyeceğiz onu bilemedim. Gerçi o da medeniyeti getirmiştir. Çünkü bütün olay dinden kaynaklanmıştır, sonuca gelirse. Tabii ki aşırı milliyetçilik buna ön ayak olmuştur. Aşırı milliyetçilik, biraz önce sözüme başlarken bahsettiğim, Panislamizm ve Pantürkizm hareketleriyle başlayan bir olay ama sonuçta orada dini bilginin, dini kültürün daha iyi yerleşmesi... İnsanların birbirine olan saygısının, komşuluk anlayışının, birlikte yaşama kültürünün verdiği bir terbiyedir bu. Mardin daha korunmuştur. Manastırları olsun, ibadethaneleri olsun korunmuştur. Ve de Hıristiyanlar daha uzun müddet oralarda, 1960-1970’lere kadar yaşamışlardır. Daha sonra ekonomik sebeplerden dolayı İstanbul’a göçmüşlerdir. Diyarbakır’dan göçler çok daha önce başlamıştır. Sonuç olarak 800 bin’e yakın bir nüfusun sonuçta Avrupa’nın Amerika’nın çeşitli yerlerine gitmesiyle sonuçlanan hazin bir hikâyedir.

Peki, Zeki Basatemir, birlikte yaşam kültürünü nasıl geliştireceğiz? Aslında olmayan bir kültür değil, geçmişte var olan bir kültürdü. Bir dönem şu veya bu sebeplerden yara aldı. Bu dönemde tekrar bir normalleşme süreci yaşıyoruz. Artık insanlar kendi kimlikleriyle var olmak istiyorlar. Evde konuştukları dili sokakta da konuşmak istiyorlar. Kendi kimliklerini net ifade etmek istiyorlar. Bu kimlikleriyle de örgütlenmek de istiyorlar. Bu süreç içerisinde siz bir Süryani olarak bu durumu nasıl görüyorsunuz? Birlikte yaşam kültürümüzün gelişmesi açısından, birbirimizi öteki olarak görmememiz açısından sizlerin önerisi nedir?

Efendim her şeyden önce öteki kelimesi, bana şahsım adına ağır geliyor. Çünkü ben kendimi öteki olarak hissetmek istemiyorum vatanımda. Çünkü ben kendimi vatanımın toprağımın bir parçası diye niteliyorum. Tüm Süryanileri ve ailemi öyle hissediyorum. Çünkü bu toplum bizim, bu cemaat, Süryani cemaatini kastediyorum, kendini hep öyle hissetmiştir ve hala da öyle hissediyor. Ama maalesef bunu karşımdaki hissetmeyince üzülüyorum. Bahsettiğiniz konuya geleceğim. Şimdi öteki hissetmememiz için insanlarımıza önce eğitime başlarken tarih kitaplarında olsun, din ve ahlak kitaplarında olsun, hocalarımızla olsun, bu topraklar üzerinde yaşayan Hıristiyanların da, Süryanilerin de, yalnız Süryanilerin de değil, Ermenilerin de Rumların da bu toprakların insanı olduklarını, bu coğrafyanın insanı olduklarını, onların da Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduklarını, onları farklı kimliklerle görmememiz gerektiğini, daha güzel anlatmamız gerekir. Bir Ermeni’yi halen katil olarak gösterip, Ermeni kelimesini küfür diye öğretmememiz gerekir. Ben Süryanilerin dışına çıkarak konuşuyorum çünkü birlikte yaşamdan bahsediyoruz.

Tabii.

Ve keza, bunları yaparken en önemli şeyin eğitim olduğunu altını çizerek belirtmek istiyorum. Eğitimden başlayacağız bu işe, en alttan başlayacağız. Çünkü üst seviyelerde zaten bir sorun yok. Üst seviyede diyaloglarda olsun, üst seviyede yapılan dinler ve kültürler arası diyaloglar olsun, çok çok seviyeler aldık. Bu konuda büyük çaba sarfeden insanlar olmuştur. Onları da şükranla anıyorum. Tek tek isim vermek istemiyorum. Ama o diyaloglar vasıtasıyla bir yerlere geldik ve ilerliyoruz. Ama bunu alta, tabana yaymamız gerekiyor. Tabana yayarken de bu coğrafyamızın Kuzeyinden Güneyine her tarafına yaymak için de eğitime eğilmemiz gerekiyor. Basın kuruluşlarının bunu medyada sık sık zikretmesi gerekiyor. Yani bir olay oluyor; birisi kötü bir şey yaptığı zaman Ermeni asıllı bilmem kim veya Süryani asıllı bilmem kim diye yazı yazılıyor, Türk asıllı bilmem kim

diye yazı yazılmıyor. Bundan vazgeçilmesi lazım. Binde bir, bir adam bir suç işlemiştir veya bir kaza yapmıştır ama bunu böyle yazıp böyle ifade etmeye gerek yok. İyi bir şey yapan birini yazarken de Süryani asıllı bilmem kim diye de ifade etmeyelim. Hepimiz Türk'üz, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyız. Ermeni bilmem kim değil veya Süryani arkadaşımız Zeki bilmem kim bir şey yapmışsa iyi veya kötü, belirtmeyelim. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı bilmem kim, sınıflara ayırmayalım. Başta bunları öğrenmemiz gerekiyor. Sınıf ayırımından vazgeçmemiz için insanları sınıflara Ermeni, Rum diye ayırmayalım. Tarihi daha tarafsız, daha kötülemeden öğretilim çocuklarımıza dini öğretirken Hıristiyan'ı düşman gibi göstermeyelim. Onun da Tanrı'ya inandığını belirtelim. Bir Hıristiyan'dan bahsederken gavur demeyelim. Bunlar önemli şeyler. Maalesef geleneklerimize girmeye başlamış bazı kelimeler var, bunları daha dikkatli düşünmemiz, daha tartarak konuşmamız gerekiyor. Saygının, empatinin oluşması önce eğitimden başlıyor. Daha sonra aile içi eğitim ve saygı ve sevgi.

Evet zaten bu işin formülü de bu. Bu formül uygulandığı takdirde de birlikte yaşam formumuzu yeni baştan, yani hiç olmayan bir şeyi değil bu topraklarda binlerce yıllık harman olmuş... Anadolu gibi bir yerde dinlerin mezheplerin harman olduğu bir yerde geçmişte başarıldığı gibi bu dönemde de başarılsın. Bu maya bizde var.

İnşallah. Kesinlikle var.

Bir de bizim kültürel miraslarımız var bu kültürel miraslar çok önemli. Mardin'de olsun, Güneydoğu Anadolu bölgesinde olsun. Bu miraslarımızı çok iyi korumamız gerekiyor. Süryani kültürünün miraslarıdır bunlar. Bunlara iyi bakılması lazım. Vakıflar Genel Müdürlüğümüz son 3-5 yılda çok iyi çalışmalar yapmakta bu konuda. Onlara burada teşekkür ediyorum. Ama yine de yasaların bazı eksiklikleri var, bazı ilave edilmesi gereken şeyler var. Bizim

mesela bir kilisemiz ile ilgili bir sorun oluşuyor. Bunlar için bizim yurt dışına, insan hakları mahkemelerine falan müracaat etmemize gerek yok, bunları kendi aramızda halletmeliyiz. Türkiye’ye ait olan bu malların Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının kullanımında olması kimseyi rahatsız etmemeli. Bu konularda dikkatli olunmasını ve tarihi mirasın hepimize ait olduğunu unutmamalıyız. Bu mirası kullanırken de Süryani malı demememiz gerekir. Zira Türkiyemizin malı olarak kalacaktır. Bu konuda hükümetlerin daha anlayışlı olmalarını bekliyoruz. Ama dediğim gibi vakıflar son 3-5 yıl içerisinde çok büyük aşamalar kat ettiler. Hatta bir olay daha var onu da söylemek istiyorum. Güzel şeylerden bahsetmemiz gerekiyor çünkü. İskenderun da Süryani Katolik Vakfına ait bir sürü yer vardı. Bunların içinde bir kilise de vardı. Zamanla oradaki Süryani halkı göç edince vakıf kapandı. Vakıf kapanınca, oradaki kilise Vakıflar Genel Müdürlüğüne geçti. Daha sonra oradaki kötü amaçlı insanlar orayı kiraladılar ve kötü filmlerin oynatıldığı bir sinema haline getirdiler. Bunu biz 3-4 yıl önce bugünkü Vakıflar Genel Müdürümüz Yusuf Beyazıt Bey’e ilettik. Sağ olsun o sinemayı yıktırdı. Bugün kendi imkânlarıyla orada bize yeniden bir kilise inşa ettirdiler. Bu gibi örnek davranışları da zikretmek istedim.

Ama ne kadar kötü bir şey, bir kilisenin bu amaca...

Tabii böyle ahır haline getirilen bir sürü kiliselerimiz de oldu, kendi gözlerimle gördüm. Ama bunların hepsi düzeltiliyor. Son 3-5 yıl içinde çok aşamalar kat edildi. Bunların devamını diliyoruz.

A L T I N C I B Ö L Ü M

Kürt Olmak

Kürt Olmak

Sistem Orta Asya'dan göç etmeyen Müslümanların Türkleştirilmesi öngörüyordu. Onlar gelecekteki Türklerdi. Bir süre sonra onlar Türkleşeceklerdi.

Kürtler için durum böyle olmadı. Aslında Türk oldukları, bir yanılsama olarak kendilerini Kürt hissettikleri şeklindeki propagandalara da asla inanmadılar.

Balkan ve Kafkas göçmenlerinde bir problem yaşanmadı. Kürtler kamusal alanda da kendi Kürt kimlikleriyle yaşamak, dillerini konuşmak istediler. Sistemin ötekine bakış açısının en acı sonuçlarını Kürt konusunda yaşadık. 25 senede 30 bin vatan evladı hayatını yitirdi, 300 milyar dolar para harcandı.

Altan Tan'ın ifadesiyle aslında bu Kürt sorunu çok önemli oranda Kürtçe sorunuydu. Yani bir dil sorunu. Kürtler kendi dillerini konuşmak istiyorlardı.

Kürtçe köy isimleri değiştirildiği gibi Kürtçe isim koymak ta bu ülkede yasak edilmiş. Zorla isimleri ve soyadları değiştirilmiş. Sayın Tan bu isim koyma meselesine trajikomik bir de örnek veriyor; soyadı Çelik'miş adını Demir yapmışlar, şu an adamın adı Demir Çelik.

Mario Levi'ye İsrail, Arus Yumul'a Ermenistan sizin için ne ifade ediyor diye sorduğum gibi Kürt yazar Altan Tan'a da sordum; Kuzey Irak yani diğer bir ifade ile 'Kürdistan' sizin için ne ifade ediyor diye. Aldığım cevap şu oldu; 'İlk aklıma gelen benim öteki vatanım veya ikinci vatanım veya tarihteki sempati...' ve ilave etti; 'Musul'u, Erbil'i, Süleymaniye'yi, Halep'i, Şam'ı

Urfa’yı, Diyarbakır’ı ve İstanbul’u bir de Bursa’yı ben kendime çok yakın görüyorum. Ankara’dan yakın görüyorum’.

Evet, Türkiye’de Kürt olmak öteki olmak demektir. En azından günümüz Türkiye’si açısından. Ama şunu sakın kaçırmayın; bu ötekilik toplumsal planda olmaktan ziyade sistem açısından bir ‘ötekiliktir’. Diğer ‘ötekiliklere’ oranla toplumsal boyutunun minimum olduğu ‘ötekilik’ Kürtlüktür desek, her halde yanlış olmaz.

Türkiye’de Kürt Olmak: Altan Tan ile Söyleşi

Altan Tan kimdir? 1958 yılında doğdu. İlk ve orta öğrenimini Diyarbakır’da tamamladı. 1976 yılında Diyarbakır Mazeriy Koleji’nden, 1981 yılında Ankara Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademisi İnşaat Fakültesi’nden mezun oldu. *Girişim*, *Yeni Zemin*, *Sözleşme* dergileri ile *Zaman*, *Yeni Şafak*, *Demokrasi* ve *Taraf* gazeteleri başta olmak üzere bir çok dergi ve gazetede yazı ve röportajları yayınlandı. Kürtçe, Arapça ve İngilizce bilmektedir. Evli ve altı çocuk babasıdır.

Altan Tan ilk sorum size şu olsun; Türkiye’de Kürt olmak öteki olmak mı?

E tabii, nereden başlamak gerekir diye düşünüyordum. Osmanlı İmparatorluğu çok dilli, çok dinli ve çok mezhepli bir devletti. Çok dinli derken işte; Müslümanlar, Hıristiyanlar, Yahudiler, Yezidiler. Çok dilli derken; Türkler, Kürtler, Araplar, Çerkezler, Boşnaklar, Arnavutlar. Çok mezhepli derken; Sünniler, Şiiiler, Aleviler, Hıristiyanlar, Ortodokslar, Katolikler ve Protestanlar. Cumhuriyet bunların hepsini teke indirdi. Hep tek, tek, tek, tek. Öyle bir noktaya geldi ki, laik olmasına rağmen muasır Batı medeniyetini savunmasına rağmen Türkiye’nin içinde yaşayan Hıristiyanları ve Yahudileri de şu veya bu şekilde tasfiye etti. Yani 1914’lerde %25 civarında olan gayrimüslim nüfus bugün %0,5’in, %0.25’in altına indi.

Kürtlere gelirsek?

Burada din de tek. Mezhepte, yani Diyanet Sünni ve Hane- fi bir çizgide oluşturuldu. Sünni mezheplerden Şafilik yok kabul edildi. Kürtlerin önemli bir kısmı Şafi Türkiye’de. Aleviler devre dışı bırakıldı. Dile gelince de Türkçenin haricindeki bütün diller ve etnik unsurlar yok kabul edildi. İşte Kürtlerin de sıkıntısı bu- rada başladı. Siz resmen yoksunuz, yoksunuz demek. Yani okulda da yoksunuz. Resmi dairede de yoksunuz. Diliniz de yoktu. Siz de yoksunuz. İşte öteki olmanın etnik alanda karşılığı bu. Yani ilkokula başlıyorsunuz. Annenizden bir dil öğrenmiş gelmişsiniz. Bugün Kürtlerin çok büyük bir kısmı ilkokula geldikleri zaman hiç Kürtçenin dışında bir dil, yani Türkçe bilmiyorlardı. Ben bu konuda belki şanslı olanlardanım. Benim annem Türk, anadilim Türkçe; ben Kürtçeyi sonradan öğrendim. Ama onlarca yüzlerce arkadaşımız ilkokula geldiği zaman Kürtçe biliyor, Türkçe bilmi- yor; bir sefer hiç bilmediği bir dille eğitime başlıyor.

Yani Altan Tan, Türkiye’de öteki olmak kapsamına Türkiye’de Kürt olmayı almak doğru bir tercihtir diyorsunuz öyle mi? Türkiye’de Kürt olmak öteki olmak anlamına geliyor.

E tabii yani sistem açısından, size çizdiği din, mezhep ve dilin dışında kalıyorsunuz. Bir kimliğiniz varsa siz otomatik- man ötekisiniz. Hatta yani sizin tasnifinizle buna rastlamadığım için söylüyorum. Her ne kadar Mustafa Kemal “Köylü milletin efendisidir.” dese bile, köylü olmak da Cumhuriyet’te ötekiydi. Yani Âşık Veysel bile, işte bugün yazıldı çizildi, Ankara’da kılık kıyafeti doğru düzgün olmadığı için Sıhhiyeden yukarıya Kı- zılay tarafına bırakılmadı. Yani köylülerin bir şehir merkezine serbestçe girip çıkmaları yasaktı.

Altan Tan Kürt meselesine tekrar odaklanırsak, şimdi si- zin anneniz Türk ve babanız Kürt. Peki, kendi kimliğinizi nasıl tarif ediyorsunuz?

Kürt olarak görüyorum kendimi. Ama şarkısıyla, türküsüyle,

müziğiyle, atasözleriyle, gelenek ve görenekleriyle de Türk kimliğini yadsımıyorum, Türkçeyi çok seviyorum. Yani dolayısıyla kendimi Kürt olarak tanımlıyorum. Ama kültürel olarak da bütün bu saydığım şekilde Türk kimliğinin bütün özelliklerini barındırıyorum. Müzeyyen Senar’dan, Fuzuli’den, Nedim’den, Baki’den Karacaoğlan’a kadar Pir Sultan Abdal’a kadar bunların da tamamını seviyorum kendimden kabul ediyorum ve bunları da özüksüyorum.

Evet, Altan Tan Türkiye’de kaç Kürt yaşıyor tahminen? Gerçi sağlam bir istatistik yoktur ama.

Tabii Orta Doğu’da her şey Allah vekildir. Yani halk tabiriyle kabaca bir hesaptır. Hiçbir istatistik, hiçbir rakam dört dörtlük değildir. Türkiye’deki Kürtlerin oranını yüzde 10’larda tutanlar da, yüzde 25’lere kadar yüzde 30’lara kadar çıkarırlar da vardır. Ama benim kendi gözlemim, tahminim, araştırmalarım Türkiye’deki Kürt oranının yüzde 20 civarında olduğu yönünde. Bu da yaklaşık 15-16 milyonluk bir nüfusa tekabül ediyor. Tabii dediğim gibi kesinlikle tahminidir bunlar.

Öteki olmak derken ortada bir mahrumiyet bir sıkıntısının varlığından hareketle öteki olmak diyoruz. Peki, bir Kürt hangi haklardan mahrum şu an Türkiye Cumhuriyeti’nde?

Bugün itibariyle Kürtler kendi dilleriyle, anadilleriyle eğitim alamıyorlar, birincisi bu. En belirgin olanı. Ki bütün insan hakları, evrensel beyannamesinden tutun da bütün hukuk kriterlerine göre bir kişinin kendi diliyle eğitim alma hakkı var. İki, anadillerini öğrenmiyorlar. Yani okullarda seçmeli ders olarak da bunu göremiyoruz.

Annesinden öğrenmiyor mu?

Annesinden öğreniyor ama Mümtaz’er Türköne’nin bir makalesi vardı, diyor ki ben Türk’üm yani Türkoğlu Türk’üm, Türkçeyi de anadil olarak öğrendim, ama annemden öğrendiğim

Türkçeyle kalsaydım Çubuk civarının konuştuğu 200 kelimelik bir Türkçeyle kaldırdım diyor. Yani her ne kadar dil anneden öğreniliyorsa da eğer onun eğitimini yapamıyorsanız, spor, müzik, edebiyat, teknik hiçbir terimini öğrenemiyorsunuz. Bugün Kırşehirli köylü bir kadını alın ve Yozgatlı bir kadını alın konuştuğu Türkçe kelimeleri dökün; bir de entelektüel, işte doktor, mühendis, avukat, profesör, doçent her neyse olmuş birinin konuştukları Türkçe arasında 15-20 misli fark göreceksinizdir.

Birinci maddemiz Kürtlerin bugün itibariyle Türkiye Cumhuriyeti'nde kendi dilinde eğitim görememesi, başka?

İki, kendi dilini öğrenememesi. Yani şu olabilir; bugün birçok aile artık çocuğunu İngilizce, Almanca, Fransızca ilkokuldan itibaren okullara yolluyor. Doğrudur yanlıştır ayrı bir konu. Ama Kürtler de diyebilirler, diyebilirler ki: Bir, biz Kürtçe anadille eğitim değil, misal eğitimi, Türkçe veya İngilizce veya Fransızca yapmak istiyoruz ama kendi dilimizi de öğrenmek istiyoruz. Okullarda haftada 4 saat 5 saat ne kadar istiyorsa seçmeli ders olsun. Yani ben Kürtçe matematik, fizik, kimya okumayayım. Bunu başka bir dilde okuyayım ama ben edebiyatı ve dili Kürtçe olarak öğreneyim. Böyle bir imkân istiyoruz.

Üç, devlet işte TRT Şeş'i başlattı bir devlet yayını olarak ama özel radyo ve televizyonlarda hala Kürtçe yayın yok. Yani izin verilen radyo ve televizyonlarda 45 dakika ile 1 saat arasında sınırlı. Bunu da ben sınırsız süresiz dinlemek, izlemek istiyorum. Yani dolayısıyla aslında bu Kürt sorunu çok önemli oranda Kürtçe sorunu. Bir dil sorunu. Ondan sonrası yani mesela siyaset yönetim federasyon özerklik bunlar ihtiyari şeylerdir. Yani ihtiyari nedir? Buna bir Kürt katılabilir veya katılmayabilir. Yani sosyal demokrat bir idare isteyebilir ya da istemeyebilir. Komünizmi benimseyebilir ya da benimsemeyebilir. Ama ortak payda dildir. Demokratik haklardır, varlığının tescilidir. Bundan sonrası siyasettir. Yani birileri sınıf temeli

üzerine bir devlet isteyebilir; birileri etnik temel üzerine bir devlet isteyebilir; birileri dini temel üzerine bir devlet isteyebilir bu vatandaşın tercihiine göre değişir. Birileri de liberal demokrat bir yönetim isteyebilir.

O zaman Altan Tan, burada Kürtlerin mahrumiyeti, ötekileştirilmesi açısından baktığımızda dil en temel mesele olarak karşımıza çıkıyor.

Temeldir çünkü bu dilde bu saydıklarımıza ilaveten yani anadille Kürtçe eğitim veya seçmeli ders, işte televizyonların radyoların serbest olmasının ötesinde bir de dilin günlük hayatta kullanılması var. Mesela dağ, şehir kasaba isimleri, çocuk isimleri, yer isimleri bunların tabii çoğu zorla değiştirilmiştir. Mesela trajikomik bir hadise anlatayım size, yani adını da verebilirim bir mahsuru yok samimi arkadaşım. Şu an Bursa’da AK Parti’den belediye meclis üyesi, AK Parti’de siyaset yapan bir arkadaşım Gıyasettin Bingöl. Köy isimleri Muş’un Varto ilçesine bağlı Hırzor Köyü. Hırzor Köyü’nün adı değiştiriliyor ve köyün adının değiştirilmesinin ötesinde köyde yaşayan bütün insanların isimleri değiştiriliyor.

O niye peki?

Yani bu çok enteresan bir şey. Bu her yerde olmadı, köy kasaba isimleri her yerde değiştirildi ama köylünün isimleri her yerde değiştirilmedi. Dün beraber sohbet ediyorduk. Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı’yla beraber, Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı da aynı masada, bu mevzu açıldı. Köyün bütün erkeklerinin adı değiştirilmiş.

Neden?

İşte, anlamı yok. Köyün adı değiştiriliyor. Nüfus memuru geliyor, bütün herkese yeni nüfus cüzdanı veriyor. Şu an bu kişiler yaşıyor Gıyasettin Bingöl Bey’in babasının adı Şemsettin, onun adını Tunç yapıyorlar.

Tam seküler bir isim. Laik sisteme uygun.

Evet. Adı Ahmet olanların Cengiz oluyor, Mehmetler de Atilla oluyor.

Ne zaman olmuş bu olay?

Çok kesin tarihini bilemiyorum ama şu an Şemsettin Bey yaklaşık 75-80 yaşlarında, hangi tarihte olayın gerçekleştiğini sormadığım için tarih vermek istemiyorum, yani kesin tarihini bilmiyorum. Şu an bütün bunların nüfus cüzdanları duruyor. Yani bunlar trajikomik de olsa bir yakıştırma veya bir politika değil. Şu an Muş Varto Hınzor Köyü nüfus kütüğüne girdiğiniz vakit adı neydi bugün ne olmuş, köyün bütün isimleri niye değişmiş göreceksiniz. Belgeli bunlar. Hepsisi evraklı.

Tunç taş toprak diye değiştirilmiş.

Tabii hatta birisinin soyadı Çelik'miş adını Demir yapmışlar, şu an Demir Çelik.

Trajikomik diye tam buna deniyor işte. Şimdi Altan Tan dil üzerindeki problemleri konuşuyorduk da, şimdi bir de şöyle bir itiraz var gerçeklik açısından, şu anda mesela siz çocuğunuzu Türkçe eğitim veren bir okula mı vermek istersiniz yoksa İngilizce eğitim veren bir okula mı vermek istersiniz?

Bugün Türkiye'de Türklerin bile, öyle diyeyim, büyük bir çoğunluğu fırsatı, imkânı, parası varsa çocuk kazanabiliyorsa, çocuklarını İngilizce eğitim veren okullara yolluyorlar. Bu başka bir şey. Yani zaten bu Kürt'e Kürtçe eğitim hakkı verseniz de bunlar çocuklarını oraya yollamayacaklar, o halde açmayalım bu okulları mantığıdır. Madem gerek yok çocuklarını yollamayacaklar Kürtler de, e o zaman açın bu okulları. Siz de kurtulun biz de kurtulalım. Demek ki bir korkunuz var. Babam beni 40 yıl evvel Diyarbakır koşullarında İngilizce eğitim yapan Maarif Koleji'ne yolladı. Amerikalı hocalardan İngilizceyi öğrendim ben. Bütün fen derslerini İngilizce okudum 40

yıl evvel. 1969 senesinden bugüne. Tam kırk yıl laf olsun diye demiyorum.

Diyarbakır’da?

Tabii. İngilizce serbestti. Şunu söylemek istiyorum. Anadille eğitim hakkı bütün hukuk kurallarına göre vazgeçilmez bir haktır. Bu hakkı vereyim, vermeyeyim, lazımdır, değildir, kullanır, kullanmaz diyemezsiniz. Bu imkânı sağlarsınız ondan sonra vatandaş ister kullanır ister kullanmaz. Bugün bana sorsanız, Kürtçe anadille eğitim olsa Kürtlerin kaç çocuğunu yollar dersenez; şu an zaten Kürtlerin yarıdan fazlası Kürtçe bilmiyor Türkiye’de. Yani bu asimilasyon sürecinde benim çocuklarım da dahil Kürtlerin yarıdan fazlası yeni nesil Kürtçe bilmiyor. Dolayısıyla büyük bir kısmı Kürtçe anadille eğitimi fiilen yapamayacaktır. Bu benim gözlemim. Ama tersini de söylüyorum. Yüzde yüzü de çocuğunu bunlara yollasa bundan korkmayın. İşte Kürt giderse Türkiye’de ikilik olur Kürtler Kürtçe öğrenir, Türkler Türkçe öğrenir. Şu an biz aslen aile olarak Midyatlıyız bugün Midyat’ta sokaktaki bir vatandaş 3 dil konuşuyor. Kürtçe konuşuyor Arapça konuşuyor Türkçe konuşuyor veya Süryanice Kürtçe Türkçe veya Süryanice Arapça Türkçe konuşuyor. Yani bu çocuklar okula giderse Türkçe öğrenir öteki Türkçe öğrenir birbirlerini anlayamazlar böyle bir şey mümkün değil. Kürtçe okuyan Türkçe öğrenecek, Türkçe okuyan İngilizce veya İspanyolca öğrenecek. Yani hiçbir şekilde bu mevzulardan çekinmemek lazım. Bütün dünyada da bu böyledir. Şu an Özbekistan’da üç dilde eğitim yapılıyor: Rusça Özbekçe, Tacikçe.

Altan Tan şimdi Kürtlerin kendi dillerinde eğitim yapmamasından, dil üzerinden mahrumiyetlerinden bahsettiniz de şu soruyu sormak istiyorum, altını çizerek; Türkiye’de Kürtlere özgü bir zulüm söz konusu mu? Dil dediniz ama dili Boşnakça-da da eğitim yapabiliriz, epeyce bir Arnavut var onlar da aynı şekilde. Bu Kürtlere özgü bir mahrumiyet mi yani?

Hukuku ikiye ayırmak lazım. Yani bu sorduğunuz soruyla alakalı olarak. Bir, vatandaşlık hukuku. İki, etnik kimlik hukuku. Şimdi vatandaşlık hukuku nedir? Seyahat hukuku, işte nüfus cüzdanı alma özgürlüğü, ticaret yapma özgürlüğü, mülkiyet edinme özgürlüğü. Bugün Türkiye’de, Cumhuriyet’in kuruluşundan bugüne kadar çok az istisnalar hariç, yani sen Kürtsün sen İstanbul’da mülk edinemezsin, yani sen Arnavutsun seyahat edemezsin veya sen Çerkezsin seni okula almam sen okuyamazsın tarzı, vatandaşlık hukuku konusunda ciddi bir rahatsızlık yoktur. Türkiye Cumhuriyeti’nde vatandaşlık hukuku açısından hiç kimse dilinden, dininden, mezhebinden ötürü bu haklarından mahrum edilmemiştir.

Öyle bir mahrumiyet yok. Sen Kürtsün buraya gidemezsin yok yani.

Sen Kürtsün izin alman lazım Urfa’dan Diyarbakır’a gidebilmek için diye bir şey yok. Sovyetler Birliği’nde böyleydi. Yani bir yerden bir yere gitmek için izin almak zorundaydın. Veya şu an Suriye’deki Kürtlerin önemli bir kısmının nüfus cüzdanı yok. Altını çizmek istiyorum. Tamamının değil, bir kısmının nüfus cüzdanı yok. Yani 3 türlü statüleri var: Bir kısmı vatandaş, bir kısmına ecnebi yani yabancı kimliği verilmiş, birçok haktan mahrum, bir kısmına da hiçbir şey verilmemiş. Yani ecnebi nüfus cüzdanı da verilmemiş. Bunlara ‘mektum’ deniliyor. Yok yani bu insanlar, yaşıyor ama kanunen yok. Şimdi Türkiye’de böyle bir şey olmadı. Yani dediğim gibi çok münferit şeyler. Böyle tek tük lokal uygulamalar hariç genelde Türkiye’de vatandaşlık hukukunda vatandaşlar eşittir. Bir makama gelmede eşit değildir.

Nasıl yani?

İşte ben oraya geleceğim. Yani ikinci kısımdaki hukuk. Vatandaşlık hukukunda sorun yok ama kimlik hukukuna geldiğinizde yani ben Aleviyim, ben Alevi kimliğimle yaşamak istiyorum dediğinizde bir yerlere gelemezsiniz. Ben Kürdüm, Kürt

dilini konuşurum, konuşulmalı, Kürt diye bir halk var dediğiniz vakit bir yerlere gelemezsiniz. Ben dindarım, ben Müslüman’ım benim hanımım başını örter, kamusal alanda da bulunur dediğiniz zaman bir yerlere gelemezsiniz. Ben Ermeni’yim dediğiniz zaman da böyle. Nerelere gelemezsiniz? Ya işte cumhurbaşkanı mı olamadınız, başbakan mı olamadınız? Bugün Türkiye Cumhuriyeti’nin, hiç uzağa gitmeyelim, Cumhurbaşkanı, Başbakanı, Meclis Başkanı, Anayasa Mahkemesi Başkanı, dördünün de eşlerinin başları kapalı. Başörtülü. Bu dört kişi de hanımlarını alıp bir orduveinden içeri girmeye çalışsın. Ben bir şeyi tahrik etmek için kışkırtmak için söylemiyorum ama vakayı da söylemediğiniz vakit içinde kalıyor dert oluyor.

Kürtler açısından?

Kürtler açısından da yani. Dindarlar açısından böyle, cumhurbaşkanı dahi olsanız böyle. Bugün böyle. Kürtler açısından da, Aleviler açısından da, Ermeniler açısından da. Bugün laik Türkiye Cumhuriyeti’nde bir tane Ermeni general olmamıştır, bir tane Rum general olmamıştır. Yunanistan’da oldu.

Kürt general yok mu?

Kürt general var. Geçmişte olmuş. Kürt kimliğini kabul eden, ben Kürd’üm, Kürtlere şu şu haklar verilmeli diyen tek bir kişi general olamamıştır. Tek bir kişi vali de olamamıştır.

Altan Tan şimdi bir vatandaşın ben Kürdüm demesi halinde dahi, yani “evet, ben Kürdüm” diyor ama Kürtlere şu haklar verilmesi diye herhangi bir siyasi talebi dillendirmiyor ama Kürt olduğu belli. Adam Diyarbakırlı, üniversite sınavını kazanıyor, diyelim ki hukuk kazanıyor.

Devşirilmiş bir Kürt ise mesela AK Parti’de çok var öyle milletvekili, bakan. CHP’de de var. Mesela Hikmet Çetin meclis başkanı oldu. Başbakan yardımcısı oldu. Afganistan genel valisi oldu. Yani genel valiyi tırnak içerisinde söylüyorum. Yoksa görevi resmen genel valilik değil. Biliyorum. Şerafettin Bey

Adalet Partisi'nden milletvekili oldu. Hasbelkader 1977'de. Genç bir avukattı çok dikkatleri çekmedi Adalet Partisi'nden milletvekili oldu istifa etti. 11'ler hadisesinde, Cumhuriyet Halk Partisi hükümetinde bakan oldu. Türkiye'de Kürtler vardır; ben de Kürdüm dediği için adam yıllarda ceza evinde yattı 12 Eylül'den sonra. Yani işte öteki olmak bu. Kendi kimliğinizi koyduğunuz vakit general de olamıyorsunuz, olamıyordunuz diyelim daha doğrusu, yani bugüne kadar general de olamıyordunuz vali de olamıyordunuz, bakan da olamıyordunuz.

Türkiye'de Kürt olmaktan sebep özel bir garezi var mı sistemin?

Türkiye'de Kürtlere özgü sistemin bir garezi var.

Nasıl yani?

Aynen böyle altını çiziyorum işte. Böyle ajitatif soruya ajitatif cevap veriyorum. Niye?

Niye yani?

Şimdi deniliyor ki efendim bu dil yasağı Abazalara da yapıldı, Çerkez'e de yapıldı, Gürcü'ye de yapıldı, Arnavut'a da yapıldı. Ya dolayısıyla Kürtlere de yapıldı. Özel değil genel bir zulüm. Başörtüsü yasağı herkese uygulandı. Kürt'e de uygulandı, Türk'e de uygulandı. Ama Kürt'ün buna itirazı oldu işte. Fark burada. Türkiye'deki Arnavutlar buna itiraz etmediler. Ben Arnavutça okumak istiyorum. Arnavutça televizyon istiyorum radyo istiyorum demediler. Gürcüler demediler, Çerkezler demediler. Yani münferit, tekrar diyorum, istisnalar kaideyi bozmaz. Bir kişi iki kişi evinde bunu söyleyebilir. Kitlesel olarak bunu siyasal bir hareket olarak, bir istek olarak ortaya koymadılar. Kürtler bunu başından beri istediler; iddia ettiler.

Neden? Bir sonraki sorum oydu. Yani Osmanlı'dan günümüze Kürtler o kadar çok isyan ediyor ki.

Tabii can alıcı soru bu.

Şimdi Laz isyan etmezken, efendim, Boşnak isyan etmezken.

Buna da çok bozuluyorlar. Türkiye’deki devşirilen, Çerkezler, Çeçenler, Arnavutlar, Gürcüler Kürtlere Türklere fazla tepki duyuyorlar. Ne oldu bir tek erkek siz misiniz? Biz ses çıkarmıyoruz, siz niye isyan ediyorsunuz? Bunun iki sebebi var. Bir; Kürtler bu toprakların asli sakinleri. Yani sahibi mahibi gibi laflar kullanmak istemiyorum. Yani toprak mülk Allah’ındır. Hepimiz Allah’ın kullarıyız. Sakini diyorum, yerlisi. Arnavutlar Arnavutlukta geldiler, Gürcüler Gürcistan’dan geldiler, Çerkezler Kafkasya’dan geldiler.

Türkler de Orta Asya’dan geldiler.

Evet. Kürtler bu coğrafyanın asli sakinleri. Birincisi bu. Kürt kendini göçebe, yabancı, azınlık görmüyor. Kendi toprağında, vatanında, memleketinde sonradan gelmiş birileri tarafından bir şeylere maruz kalıyor ve bunu da anlayamıyor. Niye beni dövüyorlar, niye beni yasaklıyorlar? Bu bir. İki, Türkiye’ye gelen bütün bu Arnavut, Çerkez, Çeçen, Gürcü vs. bunların bir devletleri var. Bugün Arnavutların iki devleti var bağımsız. Gürcistan var, Azerbaycan var, Türkmenistan var, Kazakistan var, Kırgızistan var, Çeçenistan var. 1 milyonluk Çeçen var, Çeçenistan var. Ortadoğu’da 30 milyon Kürt var, bunların hiçbir statüsü yok, varlıkları da inkar ediliyor. Bugüne kadar olan süreci söylüyorum.

Ama bu tarih sahnesinden bugüne kadarkini söylüyorsunuz.

Hayır, yeni Cumhuriyet dönemini söylüyorum. Osmanlı döneminde Kürdistan var. Kürdistan eyaleti var, Kürdistan valisi var.

Evet, ama müstakil devlet yok.

Yavuz Sultan Selim’in verdiği 25 tane Kürt beyiyle yaptığı özerklik anlaşması var. Üç türlü eyalet var Osmanlı’da. Bir Osmanlı

sancağı, İki ekrat sancağı, üç Kürdistan hükümeti. Bütün tarih kitaplarında, belgelerde, evraklarda var. Ama kimse konuşmadığı için sanki bunların hiçbiri yok gibi görülüyor. Osmanlı sancağı ne demek? Direk hükümete bağlı olan eyalet demek. Ekrat sancağı ne demek? Yönetimi Kürtlerde olan Kürt eyaleti demek. Kürdistan hükümeti ne demek? Osmanlının onu bütün kendi içişlerinde serbest bıraktığı, özerklik anlaşması yaptığı, yerel hükümet demek. Mesela Botan Beyliği böyle. Mahmudi Beyliği, Van böyle. Soran Emirliği, yani bugünkü Süleymaniye ve mıntıkası böyle. Yani Kürtlerin itirazlarının sebeplerini söylüyorum. Niye Arnavutlar, Çerkezler itiraz etmiyor da Kürtler itiraz ediyorlar? Bir Kürtler buranın yerlileri, yani esas sakinleri. İki dışarıdan gelen Boşnakların, Arnavutların, Gürcülerin Çeçenlerin hepsinin zaten kendi devletleri var, yani şu anda var. Üç, Kürtler asimile edilemeyecek kadar kalabalık. Yani Çeçen gelmiş, Kafkasya'dan Çerkez, her tarafa dağılmış. Bursa'ya, Sakarya'ya, Sivas'a... Boşnaklar yine öyle. Kürt ise kendi coğrafyasında işte, Türkiye'de 15 milyon civarında, Türkiye dışında da 15 milyon civarında, 30 milyonun üzerinde bir topluluk var. Dolayısıyla sürekli itiraz etmiş, mücadele etmiş, asimilasyona direnmiş. Böyle olunca da Kürde ilave bir muamele yapılmış. İşte tutuklamalar, köylerin yakılması. Şeyh Said hadisesinden sonra bölgedeki yüzlerce köy yakılmış.

Yani mahrumiyet açısından eşitlik var; ama başkaldırı açısından Kürtler başkaldırmış.

Farklı bir muamele var.

Yok, başkaldırdığı için farklı muamele görmüş.

Dolayısıyla farklı bir muamele var.

Eşit zulüm var.

Eşit zulme tepki farklı, iddia farklı, o tepki ve iddiadan sonra muamele de farklı. Bu, bu kadar açık, şimdi bunu Kürt söylediği

zaman da Çerkez, Çeçen, Gürcü kardeşlerimiz üzüyor. Ya bizi ağaılıyor musunuz? Hayır, sen hakkını iddia etmemişsen bu senin sorunun. Sen kendi dilini bırakıp gönüllü asimile olmuşsan o ayrı bir sorun. Ama ben kendi coğrafyamda, kendi memleketimde, kendi mülkümün içerisinde birisi gelip de elimi kolumu bağlıyorsa ben buna itiraz ederim. Sen itiraz etmiyorsan Allah işini rast getirsin. Sana da diyeceğim bir şey yok. Ama bana da kızma. Yani bana da kızma. Ya biz hepimiz asimile olduk siz neden olmuyorsunuz? E niye olalım? Bir de 30 milyonu nasıl asimile edeceksin. Etmen mümkün değil, vaka bu yani.

Evet, şimdi Türkiye’de yaşayan pek çok ırkın dünyanın çeşitli yerlerinde özgür devletleri var sözünden hareketle aklıma şöyle bir soru geldi. Geçenlerde Diyarbakır’a gittiğimde orada Kuzey Irak tan bahsedilirken güney’ diye bahsediliyordu. Şimdi ben güney deyince önce kafamda toparlayamadım. Şimdi tipik bir İstanbullu İzmirli olunca güney deyince Akdeniz, Antalya, Bodrum olarak algılıyorum tabii otomatik olarak, fakat Diyarbakır’da güneyin anlamı, Kuzey Irak Erbil.

Evet.

Şimdi bu açıdan baktığımızda Erbil ve Kuzey Irak coğrafyası Türkiye’deki Kürtler için ne ifade ediyor?

Dost ve kardeşlerini ifade ediyor. Şimdi Osmanlı Devleti’nde diyoruz, 1847’den sonra Kürdistan eyaleti oldu. Yani Kürdistan bir coğrafyanın adıdır. Tıpkı Türkistan gibi, İran gibi, tıpkı Afganistan gibi. Afganistan’da değişik halklar var. Kürdistan’da yoğunluklu olarak Kürtlerin üzerinde yaşadığı ama Kürtlerin haricinde diğer ırkların da üzerinde yaşadığı bir coğrafyanın adı. Bu sultan Sencer’den itibaren kayıtlarda da var. Selçuklu sultanı Alparslan’ın torunlarından Sultan Sencer’den itibaren kayıtlarda var. Dolayısıyla bu coğrafyanın yani, Afganistan’ın kuzeyi güneyi, Kürdistan’ın kuzeyi güneyi doğusu batısı veya Anadolu

işte Doğu Anadolu'nun kuzeyi güneyi. Bu tabirler böyle. Yani bu tabirler işte öküzün altında buzağı aramak için “Vay efendim Kürdistan derken bunlar bir bağımsız ulus devleti kastediyorlar. O devletin de güneyini kuzeyini kastediyorlar.” değil. Ya bu Kanuni Sultan Süleyman zamanında da var. Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde de var. Dolayısıyla bu bir coğrafya adı. Coğrafyanın güneyi var kuzeyi var.

Şimdi ben bu soruyu diğer Türkiye'de öteki olmak röportaj serisinde Yorgo Stefanopoulos'a da sormuştum, Rum Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı. Yunanistan sizin için ne anlama geliyor diye. Türkiye'nin batı komşusu anlamına geliyor, o kadar dedi. Kalbi bağınız hiç yok mu dedim, dilim aynı benzer şeylerim var ama benim için öteki bir ülke dedi. Aynı şeyi Arus Yumul'a da sormuştum. Ermenistan ne anlama geliyor sizin için diye. Evet, ilgi duyuyorum ama ondan öte bir şeye geçmiyor dedi. O daha çok ben yeryüzü vatandaşıyım. Coğrafyalara hapsedilemeyeceğimi düşünüyorum dedi.

Yani, Tevfik Fikret de bunu dedi. İşte bütün bir beşeriyeti milletim olarak kabul ediyorum. Bütün yeryüzünü vatanım olarak görüyorum dedi.

Mario Levi de İsrail sizin için ne anlama geliyor sorusuna, elbette ilgi duyuyorum dedi. Bir Yahudi devleti sonuçta ilgi duyuyorum ama ben Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyım ve hatta, mesela başka bir ülkedeki havradan ben huzursuz oluyorum ama ben Türkiye'deki havrada kendimi bulabiliyorum kendi kültürümle birlikte dedi. Dolayısıyla hep benzer cevaplar aldım. Şimdi aynı soruyu size de soracağım.

Ben o aynı cevapları vermeyeceğim çünkü o cevapları verenlerin samimi olduklarına ve içlerinden geçenleri söylediklerine inanmıyorum. Hiçbirisinin inanmıyorum. Yani Kuzey Irak deyince akla gelen benim öteki vatanım veya ikinci vatanım veya tarihteki sempati...

Vatan ne? Vatan, Namık Kemal’le birlikte çıkan bir şey. Vatan ne? Vatan Arapça aslında. Bence, bir Müslüman olarak, Sünni Şafi olarak, ailesinin büyük bir kısmı Nakşibendi bir Müslüman olarak vatan kavramı insanın doğup büyüdüğü yetiştiği yerdir. Hatta Ali Bulaç’ın çok güzel bir sohbeti vardır der ki, benim annem için vatan, Mardin de değildir. Vatan doğup büyüdüğü mahalledir. Vasiyet ederken bile beni vatanıma gömün dedi diyor annem kastettiği mahallemizdi. Yani Mardin şehri bile değildi. Yani dolayısıyla vatan kavramı ulus kavramı, bunların hepsi sonradan bizim zihnimize yerleştirilmiş, Batılı ifadeler. Bunların asli manası benim için vatanım doğup büyüdüğüm her yer. Benim için şu an Midyat vatanım, Diyarbakır vatanım, İstanbul vatanım. Hatta İstanbul benim zihnimde bütün benim medeniyetimin başkenti. Çamlıca tepesine çıktığım vakit tahtına oturmuş bütün mülkünü seyreden bir sultan gibi hissediyorum ben kendimi. Bir yandan Halic’i görüyorum bir yandan Boğaz’ı görüyorum bir yandan Marmara’yı görüyorum. Bütün bir medeniyetimin ufuklarını görüyorum. Bir gözüm Semerkant’ı görüyor, bir gözüm Kaşkar’ı görüyor. Benim için vatan, coğrafya, ulus bu. Ya şimdi bir Kürt için Erbil ne ifade eder? Süleymaniye ne ifade eder? Kardeşlerinin, akrabalarının bulunduğu bir yeri ifade eder. Halep de böyle Şam da böyle.

Ben Halep çarşısında, Arapça da biliyorum Kürtçe de biliyorum, işte Allah’a şükür Türkçe de biliyorum; ben Halep çarşısında ve Şam çarşısında tıpkı Urfa’da, Antep’te ve Adana’da gezdiğim gibi geziyorum. Yani o dili değiştirdiğimi bile bazen fark etmiyorum. Yani her 3 dili de bildiğim için biriyle Türkçe konuşuyorum, biriyle Arapça konuşuyorum, bir Kürt gördüğümde de Kürtçe konuşuyorum. Yani dolayısıyla Diyarbakırlı Erbil’i vatani görüyormuş, orayı kendi devleti görüyormuş filan, bunlar bizim zihnimize sonradan giren formatlar. Benim zihnimde böyle bir şey yok. Ama deseniz ki en yakın kendinize nereyi

görüyorsunuz, kültür olarak? Musul'u, Erbil'i, Süleymaniye'yi, Halep'i, Şam'ı, Urfa'yı, Diyarbakır'ı ve İstanbul'u bir de Bursa'yı ben kendi şahsımla alakalı kendime çok yakın görüyorum. Ankara'dan yakın görüyorum.

Aslında vatan tabii biraz aidiyet meselesi.

Aidiyet işte. Ben kendim o kültüre ait hissediyorum. Bursa sokaklarında gezdiğim vakit, sanki kendi doğup büyüdüğüm bir şehirde geziyormuşum gibi hissediyorum. İşte o aidiyettir.

Evet Altan Tan biraz şu konuya girelim isterseniz. Şimdi Kürt meselesi biraz Doğunun geri kalmışlığıyla da ilişkili bir konu. Şimdi bu Doğunun geri kalmışlığıyla alakalı Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yatırım yapmaması söylenebilir ama yani Kürtlerin hiç mi kabahati yok bu konuda. Doğunun kalkınmasında teknolojisinde, endüstrisinde, yollarının gelişmesinde, yani buradan konuya baktığımızda... Bir keresinde Gülay Göktürk'le konuşuyorduk. O mesela Doğuya bir vesile ile gittiğinde ya buraya neden ağaç dikmiyorsunuz diye sorduğunda, Devlet dikmedi cevabını alıyor köylüden. Şimdi böyle bir psikoloji de ilginç bir psikoloji. Şimdi peki bu açıdan baktığımızda İstanbul sokaklarında gezen, altında balina Mercedesi olan, altın kolyeler takan pek çok Kürt vatandaşımız var, maddi durumları da çok iyi.

Bunlar neden memleketlerine bakmıyorlar?

Neden yatırım yapmıyorlar. Aynı zamanda Kürt milletvekilleri de, 75 tane AK Parti milletvekili var.

Var mı 75 kişi bu ara hiçbirisini göremiyoruz. Başbakan sus dedi hepsi sustu.

75 diye geçiyor. Şimdi peki bu açıdan baktığımızda...

75 tane gölge.

Yani ağacın kurdu kendinden olur hesabı bu konuda hiç mi Kürtlerin kabahati yok. Sadece sistemin kabahati midir?

Kürtlerin de çok büyük kabahatleri var. Açık net konuşmak lazım. Hiçbir kavim süttten çıkmış ak kaşık değil. Eksikleri var, fazlaları var, hataları var. Kürtlerin de birçok hatası var. Kürtlerin mesela bir şehirlileşme sorunu var. Yani kavim olarak Kürtler şehir merkezlerine böyle yoğun olarak gelmeye son 30 – 40 yılda, hatta Demokrat Parti’den sonra başladılar diyebiliriz. Yani Türkiye’nin şehirleşmesi de Demokrat Parti’den sonradır. Daha doğrusu şehirleşme demeyelim de, kırsalın şehre hücumu diyelim, akımı diyelim. Çünkü şehirleşme ayrı bir şeydir. Şimdi Kürtlerin de çok büyük sorunları var tabii. Kürtlerin de içinde hırsızları var, katilleri var, yalancıları var, sahtekârları var, sadece kendini düşünenleri var; tıpkı bütün diğer halklarda olduğu gibi. Ama Kürtlerin içinde de çok şerefli, haysiyetli, namuslu insanlar var. Bunun tabii birçok sebepleri var. Yani Kürt sermayesi neden kaçıyor? Birincisi Kürt sermayesi dediğimiz kim? Hani Kürt burjuvazisi diyorlar da daha Türkiye’de burjuvazi var mı yok mu tartışılıyor. Sınıfsal anlamda Kürt burjuvazisi tabiri de kastı aşan bir laf. Kürt zenginler diyelim. Çünkü burjuvazi ayrı bir sınıftır. Kürt zenginlerinin yüzde 90’ı da zenginliğini devletten elde etmiştir. Yani ya müteahhit olarak ya sağlık sektöründeki soygunlar olarak ya tarımdaki teşvik ve primler olarak veya kaçakçılık eroin ve uyuşturucu olarak. Şimdi böyle bir sınıf kalkıp da entelektüel, yani Batıdaki burjuvazinin geçirdiği evreleri geçirerek bir sınıfsal tahlil ve yorumla farklı pazarlar oluşturma veya işte kendi kimliği ile alakalı yönelmelerde bulunamaz. Yani geldiği yöne ters bu.

Neden bulunamaz, adam Diyarbakır’a gitsin yatırım yapsın.

Beslendiği kaynaklardan dolayı. Eğer Diyarbakır’da kar ediyorsa Diyarbakır’a yatırım yapar. Muş’ta kar ediyorsa yatırım yapar. Ama eğer orada can güvenliği yoksa, mal güvenliği yoksa, bir de ticari olarak kazanç yoksa oraya yatırım yapmaz. Gaziantep ve

Maraş mesela ciddi yatırım alıyor. Urfa ve Malatya son yıllarda ciddi olarak yatırım alıyor. Diyarbakır bile son dönemlerde ciddi yatırım alıyor. Son 7 senede Diyarbakır'da 150 metrekaresinin üzerinde kaloriferli asansörlü modern şartlarda yapılan konut sayısı ne kadar biliyor musunuz? 40 bin konut. Korkunç bir şey.

Neye bağlıyoruz bunu?

Bu şartlar biraz iyileştiği zaman... Yani sermaye eğer para kazanabiliyorsa, ortam müsaitse, teker dönüyorsa yatırım yapıyor. Yani otel de yapıyor, fabrika da yapıyor. Ama şimdi Bingöl'e bugün o sermayeyi götüremiyorsunuz.

Yani şunu demek istiyorum. Olaya sadece ticari açıdan bakmayalım. Şu açıdan da bakın. Doğuda pek çok okulsuz köy var. İstanbul'daki bir Kürt iş adamı okul yapsın orada mesela.

Yapıyorlar, bunun da bir kısmı yapılıyor. Şu anda mesela bir aile bir lise yaptı Diyarbakır'da. Kendi adlarını da verdi. Ama bu Balıkesir'deki oranla veya Trabzon'daki oranla Diyarbakır'daki oran aynı mıdır değil midir bilemeyeceğim. Benim elimde bu oranlar yok. Ama işte ya bu Kürtler de zaten memleketlerine bir yatırım yapmıyorlar. Zaten bu adamlar da her şeyi bizden bekliyorlar dememek lazım. Şartlar iyileştiğinde, işte örnek veriyorum Malatya, Urfa, son senelerde Diyarbakır, Mardin şehir merkezi... Buralara ciddi anlamda dışarıdaki iş adamları yatırım yapıyor.

Ama işte ticari anlamda onu ben anlıyorum da, kendi köyüne su getirirse, oraya bir tane..

Bu onun görevi değil, yani Çankırlılı birisi eğer köyüne su getirmişse ona bakalım. Eğer Trabzonlu, şu an benim tanıdığım Rizeli aileler, Rize'yi örnek vereyim. Başbakanın da memleketi, iki tane başbakan çıkardı ve Türkiye'nin son dönemdeki özellikle İstanbul'daki imar rantından ve taahhüt işlerinden milyarderler dolar kazandılar. Benim tanıdığım serveti

100 milyon doların üzerinde sayabileceğim 200 tane Rizeli aile var. 200 tane. 100 milyon doları ölçü alıyorum. 5 milyon 10 milyon değil. Hala Rize’nin köylerine gidin bakalım kaç kişi kendi köyüne yol yapmış hastane yapmış. Yani mutlaka yapmışlardır ama diğer illerdeki oranlar kesinlikle Diyarbakır’ın önünde değil. İddia ediyorum bunu.

Aynı kötü örnek başka yerde de var diyorsunuz. Ama kötü örnek.

Var. E kötü örnek tabii ama bu yani... Kürtler çok kötü ama Boşnaklar hep bütün köylerini imar ediyorlar. Böyle bir şey yok. Ama Kürtlerin şehirleşme sorunu olduğu doğru. Kürtlerin bahçe bağ, bu kültür... Yani bunların hepsi aslında bir yerde şehirleşmeyle alakalı şeyler. Bu noktalarda kısmen geri oldukları doğru. Yani ben ilk başta dedim, Kürtler de süttten çıkmış ak kaşık değil dedim.

Altan Tan bilirsiniz çok sık kullanılır, beyaz Türk siyah Türk ifadesi, bu Kürtler için de böyle mi? Beyaz Kürtler, siyah Kürtler diye bir ayırım var mı?

Kürtlerin de beyazları var. Bu tabir biliyorsunuz işte Türkiye’de son yıllarda kullanılmaya başlandı. Kürtlerin de işte, Türklerin nasıl... Beyaz Türk’ten ne kastediyorsanız?

Siz ne anlıyorsunuz mesela beyaz Türk’ten?

Ben beyaz Türk dendiği vakit, daha çok devşirmeleri anlıyorum. Daha çok Balkan elitlerini anlıyorum. Bir şekilde zenginleşen, iyi eğitim alan, iyi eğitim aldıktan sonra kendi kültürel kimliğinden kopan ve daha Batılı bir hayat tarzını benimseyen...

Sistemin iyi çocukları...

Onu sürdüren, eli yüzü düzgün tırnak içerisinde temiz çocuklar. Bunları kastediyorum yani. Bunların yeme kültürü, alışkanlıkları, oturdukları mahalleler, giyim kültürleri, yaz tatilleri, kış tatilleri, çocuklarını okuttukları okullar, daha farklılık arz

ediyor toplumda. Yani bu benim yaptığım tahlil çok sosyolojik bir tahlil olmadı ama yani ne anlıyorsunuz dediniz ya. Ben algıyı anlatmaya çalışıyorum. Yoksa bunun sosyolojik tahlillerini, tarihini, bilmem neyini daha farklı uzun uzadıya konuşabiliriz. Kürtlerin de içinde böyle sınıflar ve aileler var. Ama daha az var. Yani bir İstanbul'daki o beyaz Türklere nazaran beyaz Kürt oranı daha az. Ama beyazlaşma oranı artıyor şu anda. Yani Avrupa'ya gittikçe, iyi bir eğitim aldıkça, çocuklarını iyi bir okula verdikçe, refah seviyesi arttıkça işte beyaz Türklere benzer davranış modelleri oluşuyor. Ama beyazlıktan kastedilen aristokratlıksa, Kürtlerde Babanzadeler, Cemil Paşalar, Bedirhaniler söylenebilir. Bir de Geylaniler. Mesela Seyid Abdülkadir, Abdülhamit döneminde Şura-ı Devlet Reisliğinde bulunmuş yani, Damıstay Başkanlığında bulunmuş. Bu tip aileler Paşazadeler var. 100 yıl evvel Avrupa'da okumuş olan Kürtler var.

Yani aynı Türkler gibi Kürtler için de bu ayrım söz konusu.

Var ama çok azınlıkta. Ama bu yaşanan süreçte, yani modernleşme ve Batılılaşmayla birlikte beyaz Kürtlerin oranı da artıyor tabii ki.

Şimdi bunları genelde Türkiye'de Kürt olmayı sistem üzerinden yoğun bir şekilde konuştuk ama biraz da toplum açısından kısaca o konuya girelim. Türkiye'de öteki olmak serisinde Ermeni Rum vs. bu noktalarda girildiğinde toplumun bakış açısında sisteme paralel bir bakış gözlemledik. Türkiye'de Kürtlere karşı toplumun bakışında bir problem var mı?

Ben toplumda bir sorun görmüyorum. Yani benim ailemde de işte tırnak içerisinde her türlü insan var ve biz aile olarak da sadece Karadeniz'den 25'e yakın kız alıp verdik. Boşnak kız alıp verdik, Arnavut kız alıp verdik, Çerkezlerden kız alıp verdik yani bunların hepsi oldu. Ben toplumda Kürt meselesinde böyle bir ötekileşme şahsen görmüyorum. Dediğim gibi münferit şeyler

hariç. Ama tanışıp birbirini tanıdıktan sonra, mesela İstanbul’da babamın 1975’te Göztepe aldığı daire duruyor. Bizim kapı komşumuz bir Gürcü aile bütün akrabalarımızdan fazla sevdiğimiz bir aile. Öz amcamızdan fazla severiz. Aynı apartmanın içerisinde birkaç etnik unsur hatta annesi Rum olan bir başka aile ile birlikte yaşadık. Böyle bir önyargı yok. Münferit olaylar vardır. Birbirini tanıdıktan sonra ben şahsen kendi çevremde böyle bir dışlanma ve ötekileştirilme görmedim; çok yakın dostluklar ve akrabalıklar gördüm.

Altan Tan aklıma takılan bir konu var. Türkiye’de DTP diye bir parti var, Türkiye’deki en büyük Kürt partisi şu anda. Türkiye’deki Kürtlerin tamamını temsil etmese de mevcut partiler içerisindeki en etkin parti o. İşin başındaki zatın soyadı da Türk. Ahmet Türk. Bunun ne anlama geldiğini merak ediyorum. Türkiye’de bir Kürt partisi var. Bunun başında bir adam var. Ve soyadı Türk. Kürtlük meselesini savunuyor. Duyduğuma göre de, yanılısam düzeltin teyzesinin adı da Türkiye.

Evet Türkiye. Tabii Türkiye meselesi ayrı Türk meselesi ayrı. Çünkü Türkiye Türk’ten evvel vardı. Türkiye, meşhur aşiret reisinin kızlarıdır. Hüseyin Kanco da Abdülhamit döneminde Sultan’ın oğlum diye hitap ettiği Viranşehirli Milli Aşiret’i reisinin mahiyetindedi. Onun kurmaylarındandı. Türkiye ismini Hüseyin Kanco kızına koyarken benim inancım, çok yakinen bilmiyorum ama, bir tepki olsun diye değil. O ismi koymuştur kızına. Hüseyin Kanco Trabzon’da da sürgün kalmıştır. İttihat ve Terakki zamanında. Ama Türk soy isminin Ahmet Türk’e verilmesi sonraki bir dönemde; 1934’tür yanılmıyorsam. O tarihte zaten soyadını bilen yok bu coğrafyada. Yani Çankırı’da da bilen yok, Çorum’da da. Halkı kastediyorum, entelektüeller biliyorlardı soyadlarını. Birçok yerde nüfus memurları bir köye gelmişlerdir, onlara bir soyadı kitapçığı vermişlerdir. Mesela bizde birçok köydeki soy isimler a ile başlamaktadır. Birçok köyde b ile z ile.

Nasıl yani?

Yani bir köye gelmiş. A ile başlamış. A bitmiş öteki köyde B ye geçmiş. Barış, Balık, Bingöl. İşte neyse.

Nüfus müdürü kafasına göre vermiş?

Evet, senin soyadın bu oldu, seninki bu oldu. Benim kendi ailemde 25 ayrı soy isim var. Dedemin babası o dönemde hayatta. O dönemde hayatta olan, evli olan herkese bir soy isim verilmiş. 3 kardeşin soyadı farklı. Bütün amcaoğullarının soyadı ayrı.

Maksat ne?

Maksat şu, birincisi vatandaş bu yeni düzenlemenin bilincinde değil. Yani diyorlar ki, mesela T. C. Kimlik numarası verildi bize, bana da verildi. Ben bu numarayı kendim mi seçtim? Bana devlet bir numara verdi. Vergi numarası veriyor, ben seçmiyorum. Aynı öyle de soyadlar verildi.

Yani nüfus memuru geliyor o zaman Kürtlerin o köyüne...

Bütün herkesin öyle, Kürtlere değil sadece. Senin soyadın toprak oldu, taş oldu, balık oldu, yağmur oldu diyor. Mesela Öztürk var, Öztürkatalay var, Tümtürk var, Hastürk var. Ahmet Türklere de sadece Türk düşmüş. Bazı aileler, yani o dönemde okumuş yazmış daha şehirli bilgili olanlar soy isimlerini seçebildiler. Yani benim soy ismim taş olmasın da Mahmutoğlu olsun veya Ahmetoğlu olsun, neyse yani bir tercihte bulundular. Bir kısım aileler de daha sonra soy isimlerini değiştirdiler. Bölgede birçok aile ilk verilen soy ismini biraz kullanmıştır; daha sonra dava açıp değiştirmiştir soyadını. Ahmet Türk'ün ailesi değiştirememiştir.

Türkiye'de birlikte yaşam kültürünün gelişmesi, ötekileştirilenlerin hem toplumsal anlamda, hem sistem ile olan ilişkisi açısından nasıl bir formül bulunursa bu problem çözülebilir?

Bu iş tıpkı tarihte olduğu gibi olabilir. Yani işte diyorlar ya insan hakları kriterleri, liberal Batı hukuku... ya bundan

evvel bizim toplumumuz 1000 sene 1400 sene İslam toplumu Yahudi'si, Hıristiyan'ı, Müslüman'ı, Şii'si, Sünni'si, Alevi'si, Katolik'i, Protestan'ı, Kürt'ü, Türk'ü, Arab'ı, Çerkez'i, Özbek'i hepsi ne varsa beraber yaşamış. Toplumda böyle bir sorun yok. Yani Ermeni meselesi bile, siz 1000 sene Malazgirt'ten sonra beraber yaşadınız Ermeniler ile. Ne oldu da son 100 yılda birbirinizi öldürdünüz. Yani bunlara bakmak lazım. Yani bu hakikaten dinden dolayı, ırktan dolayı kavga olsaydı 1000 yıl evvel öldürürdünüz birbirinizi. Bu Kürt, Türk, Arap için de böyle, bu Sünni, Şii, Alevi için de böyle. 401 sene Osmanlı Suriye'de, Irak'ta kaldı, peki şu anda orada olan Şiiiler o zaman da yok muydu? Peki, o dönemde bunlar neden kavga etmediler. Yani kavga etmediler derken hiç tartışmadılar demiyorum. Yoksa kardeş kardeşle de tartışıyor. Yani kitlesel ve büyük anlamda diyorum. Dolayısıyla toplumda böyle bir gerilim çatışma yok. Rum'la, Ermeni'yle de yok. Benim dedem babaannem Bebek'te oturuyorlardı, yaz tatilinde ziyaretlerine geliyorduk. Rum bayanlarla, Ermeni bayanlarla parklarda, çarşıda, komşuda, pazarda görüşüyorduk. Hâlâ aynı apartmanda oturduğumuz insanların isimleri hafızamda benim. Toplumun özünde yapısında böyle bir kavga yok. Sadece Kürt'le değil, diğerleriyle de yok. Ama ulus devlet anlayışı, tek millet anlayışı, farklılıkları kabul lenmeme inkâr etme, dış tahrikler kışkırtmalar toplumu bu hale getirdi. Şimdi ne yapacağız? Biz toplumun bu halini kabul etmeyeceğiz. Biz Ermeni'yle de sorunumuzu çözeceğiz, Alevi'yle de çözeceğiz. Yani zaten bu sorunlar halkların birbiri ile olan sorunu değil; herkesin Ankara ile olan sorunu, sistemle olan sorunu. Yoksa Türk'ün Kürt'le bir sorunu yok, Alevi'yle yok. Bugün işte Anadolu'da birçok yerde köyler yan yana. Alevi, Sünni köyler yan yana. Bakın bakalım bunlar her gün kavga mı ediyorlar. Bu kavga tekçi anlayıştan: Herkes bir olacak. Farklılıklar kabul edilmeli. Eskiden de olduğu gibi, bugün modern

Avrupa'nın da kabul ettiği formatta birlikte yaşayacağız. Yani New York'ta, Berlin'de, Londra'da, İstanbul'da 15-20 milyonluk şehirlerde her türlü din, dil yaşıyor. Birbirimizi kesemeyiz birbirimizi boğamayız, birlikte yaşayacağız. Demokratik standartları yükselteceğiz. Yeni bir toplumsal sözleşme yapacağız. Yeni bir toplum ve millet tasavvuruna ihtiyacımız var. Tarihten alıp bugüne uyarlayacağız bunu. Yeni bir toplumsal sözleşmenin altında yeni bir anayasa yapacağız ve kardeşçe yolumuza devam edeceğiz. Hepimiz Allah'ın kullarıyız, geçiciyiz. Adalet ve hukuk içerisinde birbirimize saygı duyarak yaşayacağız.

Y E D İ N C İ B Ö L Ü M

Alevi Olmak

Alevi Olmak

Önceki mülakatlarda dikkatinizi çekmiştir, genelde Türkiye’de öteki olmanın her boyutunda bir gizlenme ve saklanma var. Yani bir Yahudi Yahudiliğini gizliyor, bir Rum Rumluğunu gizliyor, bir Kürt Kürtlüğünü saklıyor. Bir dindar da yeri geliyor dindarlığını saklıyor. Sistemin ve toplumun baskısından korkup kimlikleri ile var olamamak bu ülkede temel bir problem. Aleviler de aynı dertten muzdarip.

Türkiye’de Alevi olmayı konuştuğum Reha Çamuroğlu da toplumda kripto Alevilerin çok olduğunu söylüyor. Alevilerin kendilerini gizlemelerine dair kendi hayatından çok ilginç bir de örnek veriyor; ‘Ben Aleviliğimi 16 yaşında öğrendim.’

Sistem Sünniliği esas kabul edip Aleviliği ‘öteki’ olarak görse de ‘kendince aşırı’ Sünni hareketlere karşı da Aleviliği rejimin sigortası olarak kabul ediyor. Aleviler ‘irticaya’ karşı panzehir olarak kullanılmak üzere hep bir kenarda tutuluyor.

Bunu şu şekilde açıklıyor Sayın Çamuroğlu; ‘Öyle yanlış bir laiklik uygulanıyor ki Türkiye’de, öyle antidemokratik bir cumhuriyet uygulanıyor ki. Milletten belli kesimlerini birbirlerine karşı düşürmeden bu sistemi ayakta tutmanız mümkün değil.’

Alevilerin, sistem tarafından o kadar itilmelerine, kimliklerinin kabul edilmemesine, hatta Dersim katliamına rağmen çoğunluğu itibarı ile sistemin kurucu partisinin yanında yer alması üzerinde durulması gereken ilginç bir durumdur. Acaba bu **Stockholm Sendromu** diye adlandırılan, işkencecisine âşık olmak gibi bir durum mudur?

Reha Çamuroğlu bu yaklaşıma itiraz ediyor. Daha açık bir ifade ile Alevilerin büyük çoğunluğu itibarı ile CHP’ye en azından bugüne kadar sempati beslemesini dinsel ve demografik çoğunluğun onlara yeterince güven vermemesine bağlıyor. Sempati beslemeden öte bir mecburiyet olarak yorumluyor bu durumu.

Türkiye de Alevi Olmak: Reha Çamuroğlu ile Söyleşi

Reha Çamuroğlu kimdir? Reha Çamuroğlu, 20 Ağustos 1958’de İstanbul’da doğdu. Babasının adı Yaşar İhsan, annesinin adı Gülen’dir. Tarihçi-Yazar; Boğaziçi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nü bitirdi. *Büyük Larousse* ve *Ana Britannica* ansiklopedilerinde tarih yazarlığı ve redaktörlük, *Cem* ve *Nefes* dergilerinin ise yazı işleri müdürlüklerini yaptı. Almanya’da bir dizi üniversitede konuk olarak ders ve konferanslar verdi. 12 telif ve 2 tercüme eseri yayımlandı. TYB tarafından “2001’in En İyi Romanı Ödülü”ne layık görüldü. Aynı yıl “Hacı Bektaş Barış ve Dostluk Ödülü”nü aldı. Çok iyi düzeyde İngilizce bilen Çamuroğlu, evli ve 1 çocuk babasıdır.

Reha Bey size AKP milletvekili kimliğinizle değil de, mezhep anlamdaki diğer kimliğinizle soracağım. Siz Kızılbaş mısınız?

Eyvallah Elhamdülillah...

Ne demek Kızılbaş?

Şimdi her şeyden önce nereden geliyor bu kelime ona bakalım.

Bana bir Sünni olarak çağrışımı pek hoş gelmedi.

Şah İsmail’in babası Şeyh Haydar savaşta kolayca seçilebilirler diye, dost düşman belli olsun diye kendi savaşçılarını kızıl başlık yaptırır. Ve ilk olarak orada kullanılmaya başlandı Kızılbaş terimi yani on altıncı yüzyılda, on beşinci yüzyılın sonunda kullanılan bir kavram çıktı.

O kavram bugün hala var, 2010 Türkiye'sinde de Reha Çamuroğlu ben Kızılbaş'ım diyor.

Evet, yani şöyle söyleyeyim. O kavram ondan sonra Anadolu Aleviliğinin singesi haline gelir. Tabii pek çok zaman Alevileri aşağılamak, küçük görmek, hor görmek için kullanılan bir terim haline gelmiştir.

Kızılbaşlığın Sünniler açısından anlamı nedir?

Bakın bu çok eskiye giden bir hikâyedir. Komünizm çok canlı bir ideoloji iken, komünizm kapitalizm için ciddi reel bir tehlike iken, Anadolu'da kasket hikâyeleri anlatılırdı. Bunlar nedir bilirsiniz. Sağcılar şöyle hikâyeler anlatırlardı Anadolu'da. İşte komünistler ana, bacı bilmez, namus kavramları yoktur. İşte adam evine gelir, kapıda bir kasket görür. Anlar ki hanımı başka biriyle içeridedir. İçeriye girmez, geri döner. İşte komünistler böyledir diye hikâyeler anlatılırdı Soğuk Savaş yıllarında. Bu hikâyenin kökeni taa ne zamana ulaşır biliyor musunuz? Nizam-ı Mülkün siyasetnamesine. Yani siyasetnameden bugüne gelen bu gelenek Alevilere de Kızılbaş diyerek aslı astarı olmayan iftiralar atarak derin bir toplumsal yara meydana getirmiştir. Bu toplumsal yara devletin iktidarını pekiştirmekten başka bir şey için yapılmamıştır. Sadece devletin iktidarını pekiştirmek, yönetimi kolaylaştırmak için yapılmıştır.

Bu Türkiye Cumhuriyeti açısından baktığımızda da böyle midir?

Çok bir şey değişmemiştir. Yani yakın zamanlara kadar Türkiye demokratikleşme sancıklarına duçar olan bir ülke olana kadar pek çok şey aynı kalmıştır Türkiye'de.

Türkiye Cumhuriyeti Sünni ve Türk bir rejim sistemdir iddiası doğru mudur?

Yani şöyle söyleyeyim. Bu kategoriler bazen geçişlidir. Bakın

Sünni’nin de fazla Sünni’sine tahammül edemeyebilir. Mesela Türk de Turancı olursa tabutlukta tırnağını sökür.

Yani belli bir kararda olması gerekiyor.

Yani kararı da kendi bilmesi gerekiyor ve konjonktüre göre ayarlaması gerekiyor. Aslında zor, gördüğümüz gibi mesele çok zor. Yani Sünni Türk deyip de işin içinden çıkamayız. Yani bu memlekette...

Sistem her halükarda sizi dövebilir.

Her halükarda dövebilir. Yani Reha Oğuz Türkkkan’ın çok Türkçü olduğu için tırnağı sökülüştür.

Türkçülüğün gramajını nasıl ayarlayacağız?

Onun gramajını siz ayarlayamazsınız. Onun gramajını en iyisi bırakacaksınız büyükler ayarlasın.

Bugün Aleviliği irticaya karşı -neyse o irtica- bir panzehir gibi sistemin sunuşu var. Bir nevi teminat olarak görüyor. Bu açıdan da Alevi’yi bir taraftan iterken, bir taraftan da kabul ediyor.

Şunu söyleyeyim bir Alevi olarak. Aleviler devletin, laikliğin ve rejimin yani Cumhuriyet’in bekçisi olarak takdim edildiklerinde her zaman şu söz aklıma gelir: Bayram değil seyran değil eniştem beni niye öptü.

Niye öpüyor?

Çünkü öyle yanlış bir laiklik uygulanıyor ki Türkiye’de, öyle antidemokratik bir cumhuriyet uygulanıyor ki. Milletten belli kesimlerini birbirlerine düşürmeden bu sistemi ayakta tutmanız mümkün değil. Yani bu aslında Cumhuriyet’ten öncesine uzanan bir şeydir. Yani bunu Cumhuriyet’e atfetmek de çoğu zaman haksızlık olur. Bu bizim modernleşme pratiğimizdir. Bu II. Mahmut’la başlamıştır.

Bu süreç derken yani birbirine düşürme politikası mı?

Tabii yani güçlü bir devlet elde edebilmek için milleti zayıflatmak, milleti birbirine düşürerek zayıflatmak... Mesela İngiltere’de bunun tersidir modernleşme hikâyesi. Millet güçlenir, devlet de güçlenir. Bizde milleti zayıf tutarak, hatta daha da zayıflatarak, millet pahasına devlet güçlendirilmeye çalışıldı.

Buradan Aleviliğe gelirsek; Reha Çamuroğlu Alevilik Türkiye’de öteki midir?

Şimdi bunu sorduğunuz anda bile aslında öteki olduğunu ortaklaşa kabul ediyoruz. Yani bu sorunun sorulması bile...

Tartışmasız ötekidir yaklaşımı içerisindeyiz!

Şimdi şöyle söyleyeyim; yani bakın ben kitapları sekiz yabancı dile çevirmiş bir yazarım Türkiye’de. Kitaplarımın hepsi de Alevilik üzerine falan da değil, tarihçiyim. Ama her zaman basında mesela benden bahsedilirken Alevi yazar, Alevi tarihçi, Alevi milletvekili yahu ben..

Sünni yazar denmez mesela

Tabii, mesela Sünni iş adamı denmez kimseye, mesela Rahmi Koç’a Sünni iş adamı denmez. Ama bir Alevi çok zengin olsun hemen Alevi iş adamı denir.

Neden?

Alışılmadık bir durum çünkü, yani şöyle söyleyeyim bence derinlemesine bir araştırma yapılsa; Türkiye’nin ekonomik olarak en dipteki kesiminin belki Romanlardan sonra Aleviler olduğu görülecektir. Yani en fakir kesim.

Peki, burada Sünnilere kıyasla sayıca az olmanın getirdiği bir bakışın sonucu olabilir mi Alevi yazar denmesi? Yahudi iş adamı falan denir hep.

Fakat Yahudi gibi değildir Alevi, o kadar genel nüfus içinde

o kadar görünür değildir Alevi. Onu söyleyeyim bir kere. Burada bir tespit etme gayreti var.

Görünür değil biraz açalım.

Şöyle mesela, çok özel bazı isimler hariç isimlerimiz ortak-tır. Çok özel bazı isimler hariç Alevi ve Sünni isimleri ortaktır.

Hemen parantez açalım Alevilerin çok özel ismi var mıdır?

Tabii şimdi mesela bir erkeğin ismi Ali Ekber ise çok büyük ihtimalle Alevidir. Bir hanımın ismi Gülizar ise çok büyük ihtimalle Alevidir. Ayşe ise değildir mesela, Ömer ise değildir. Bunları ayırt edebiliriz.

Bekir ise değildir bu gibi.

Bu gibi ama isim ortaktır, dil ortaktır, din ortaktır, etnik köken çoğunlukla ortaktır. Yani işte Güneydoğu’daysa, Kürt ise, o da Kürt’tür. Alevi de Kürt’tür, Sünni de Kürt’tür. Ege’deyse Sünni Türk’tür, Alevi de Türk’tür.

Sünniliğe göre Alevilik rakamsal olarak daha azdır. Yani bunun getirdiği bir sebep olabilir mi Alevi yazar Reha Çamuroğlu denmesinin?

Yani zannetmiyorum. Mario Levi’ye Yahudi yazar Mario Levi denmez, Musevi yazar Mario Levi denmez. Bu da ilginç bir şeydir.

Mario Levi’yle de ben bu söyleşiyi yaptım. Türkiye’de Yahudi olmayı konuştum onunla, ama daha çok ilk tanışanlar siz turist misiniz diye soruyorlarmış. Niye adınız Mario diyorlarmış, Yahudiler biraz daha farklı evet yani toplumun çoğunluğu açısından baktığımızda...

Ama burada ortak düşünelim Erkam, yani burada belki bir şey var. Yani şöyle söyleyeyim bir Yahudiyi yazarlığa yakıştırdılar da bir Alevi’yi yakıştıramadılar belki. Bir de böyle bir şey

var. Alevi köylüdür çünkü kırsaldır. Tırnak içinde cahildir falan çünkü köylü cahildir.

Peki, Reha Bey görünür olmak dediniz, biraz ben üzerine gitmek istiyorum bu kelimenin. Yani toplumda ötekilerin aşağı yukarı pek çoğunun, tamamını demeyeceğim, kriptosu var. Gizli, kendini gizleyen anlamında.

Kripto Aleviler de çok.

Kripto Ermeni var kendini gizlemiş, kripto Yahudi var adı Ahmet, Mehmet. Ama toplumda ötekiler açısından bu kitaba konu aldığım kripto olamayan bir tek başörtülüler var. Kaçarı yok onların. Beş yüz metre ileriden evet bu başörtülü.

Peruk takanlar var.

Evet, peruk takanlar için doğru. Şimdi gelelim kripto Alevilere, kripto Aleviler neden var? Neden Alevi kendini bu toplumda gizleme ihtiyacı duyuyor bu birinci soru. Peşinden de şunu öğrenmek istiyorum; bu gizlenme devlete, sisteme karşı bir gizlenme mi, topluma karşı bir gizlenme mi?

Her ikisi de yani şimdi şunu söyleyeyim; Türkiye’de ilk Alevi periyodik yayın organı 1965’te yayınlandı. Rahmetli Abidin Özgünay’ın çıkardığı *Cem Dergisi*. Tekrar bu vesileyle rahmetle anıyorum. Abidin abi çok sevdiğim bir şahıstı. Aynı dönemde bir de *Ehlibeyt Dergisi* çıktı o *Cem*’den biraz sonra. Yayın hayatları çok kısa sürdü, kapandılar. 1991 yılında *Cem Dergisi*’ni tekrar çıkarmak bize nasip oldu. Ben de ilk *Cem Dergisi*’nin 1991’de yazı işleri müdürüydüm. İşte rahmetli Abidin Özgünay, Sayın İzzetin Doğan, Sayın Cemal Şener gibi dört kişilik bir kadroyla biz bunu yayın hayatına soktuk 91’de. Zaten ilk ay devlet güvenlik mahkemesinde yargılanmaya başladık. Başka bir konudan

Başka bir konu yani Alevilik sebebiyle değil.

Değil. Dergide bir yazıda o zamanki HEP Diyarbakır il başkanının öldürülüşü protesto edildi, eleştirildi. Biz kendimizi

hemen DGM'de bulduk. Çünkü gözler üzerimizde *Cem* dergisini çıkarmışız falan. Oysa bugün bulup okusanız o *Cem Dergisi*'ni, sistemle barışık bir yayın organıydı. Biz Alevi olduğumu bildiğimiz iş adamlarını dolaştık ve reklam istedik dergi için, bunlar bizim ahbablarımız, görüştüğümüz insanlar. Hiçbiri reklam vermek istemedi.

Niye?

Bize şöyle teklifler yaptılar, dediler ki biz size para verelim ama reklam vermeyelim.

Adımı yazmayın dergiye?

Tabii adım çıkmasın, şirketimin adı çıkmasın.

Çıkarsa ne olurdu?

Çıkarsa ne bileyim işimden olurum, az iş gelir, şunlar bana iş vermez, bunlar bana iş vermez, şunlar acaba maliyeci gönderir mi, burada ihale alabilir miyim gibi gerekçeler ileri sürdüler. Ben hayatımda ticaret yapmadığım için bu gerekçelerin ne kadarı doğrudur, ne kadarı yanlışır bunları çok ayırt etme fırsatım yok benim. Dolayısıyla ticaretin tabiatını bilmem, tanımam. Ama bu arkadaşlarımızın, ahbablarımızın samimiyetine inanamamak içinde bir nedenim yok.

Bir tür engellerle karşılaşabilme ihtimalini düşünüyorlar.

Ve çok büyükleri de korkutuldu. Yani onu da gördük, çok büyük olanlar da korktu. Yani bayağı ciddi ekonomik ve siyasi iktidar sahibi Alevilerin de bu süreçte gözükme istemediklerini, arazi olduklarını biz gördük. Daha sonra zemine sağlam basmaya başladıkça, Aleviler kimliklerini söylemeye başladıkça o zaman korkanların daha sonra bu ilan sürecine, kimliklerini örtmemeye sürecine katıldıklarını da gördük ama.

Aleviler açısından kimliklerini deklare etme dönemi başladı. Buradan hemen şunu öğrenmek istiyorum. Kimi Aleviler

kimliklerini ifade etmek için acele davranıldığını düşünüyor, 'Bu ortama güvenilmez, yarın başımıza yine bir şey gelebilir.' diyorlar. Siz bu endişeye katılıyor musunuz?

Bu endişe hâlâ var. Şunu da söyleyeyim ben elli iki yaşında bir Türkiye vatandaşı olarak hiçbir kazanımın geri alınmaz nitelikte olduğunu düşünmem.

Tekerlek gerisin geriye dönebilir mi yani?

Her tür kazanım geri dönebilir, geri alınabilir. Dolayısıyla böyle konuların tamamen şahısların kendi kendilerine tartıp karar vermeleri gereken konular olduğunu düşünürüm.

Peki siz hayatınızın herhangi bir döneminde Reha Çamuroğlu olarak Aleviliğinizi gizleme ihtiyacı duydunuz mu?

Yok, duymadım, neden duymadım? Çünkü ben Aleviliğimi, gizleyen bir ailede öğrendim. Ben on altı yaşında öğrendim Aleviliğimi.

Alevi olduğunuzu on altı yaşında öğrendiniz. O zamana kadar neden peki söylemediler?

Çünkü çocuk zarar görür. Arkadaşlarına söyler bir şey olur.

Bakın bütün ötekilerin ortak paydası olarak bu röportajlar serisinde aynı şeyi gördüm. Yani hepsi aman oğlum, çocuğum dikkat et Yahudi olduğunu söyleme, Ermeni olduğunu çok ifade etme aman dikkat et falan. Alevilikte de bu durum böyle demek.

İşte bir gün bana lise ikide birisi 'İlan Kızılbaş' dedi. 'Ya niye bu bana böyle diyor' dedim. Elhamdulillah Müslümanız tabii nereden çıktı şimdi bu filan. Geldim eve anneme sordum. Annem dedi ki 'Git dedene sor.' Ben de dedeme sordum.

Dedem de bana, 'Oğlum öyle denmez ona.' dedi. Biz Ehlibeyt aşığımız, ondan sana öyle demiş o dedi.

Yumuşatarak söylemiş.

Dedim peki niye nereden geliyor bu? Bu sefer dedem bana işte memleketimiz şurası, kazası burası, köyümüz burası falan diye anlatmaya başladı. Ben dedemden öğrendim.

Alevi ve Kızılbaş olduğunuzu...

Olduğumuzu ben dedemden öğrendim.

O zaman ne hissettiniz?

Ne tuhaf şeylerle uğraşıyorlar bunlar dedim. Yani on altı yaşındayım, İstanbul'da doğmuşum. On altı yaşına kadar hiç bir dinsel pratikle tanışmamışım.

Cemevine de mi gitmemiştiniz?

Hayır, hayır cemevi falan yoktu o zaman. Ben on altı yaşındayken İstanbul'da cemevi diye bir şey yoktu.

Yıl?

Ben on altı yaşındayken yıl 1974.

Yani cemevi yasak olduğundan mı yoktu?

1974'te tabii ki yasaktı.

Peki, Aleviler o zaman, mesela dedeniz nasıl Aleviliğini yaşardı?

Dedem Alevi dedesiydi. Aleviliğin ritüellerini yaşatanlardandı.

Sıradan bir Alevi de değildi yani.

Değil. Yaşayanlardan değil yaşatanlardandı daha çok.

Evde dedenizin bir takım ritüellerini hiç görmediniz mi?

Hiç görmedim.

Neden?

Hiç görmedim çünkü bir dedemle aynı evde oturmazdık, iki şimdi diyelim Tunceli'den bir dede geldi. Tuncelililer o bölgedeki Tuncelililerin en büyük evleri hangisiyse, salonu hangisinin en büyükse o çevreye haber ulaştırılır, o salonda toplanılır. Bir perşembeyi cumaya bağlayan akşam orada cem yapılır.

Peki, hiç gitmediniz mi o cemlere?

O zaman öyleydi. Gitmedim çünkü sosyalisttim.

Ama dedenizin bu tür yerlere gittiğini biliyordunuz.

Biliyordum, annemin babamın gittiğini biliyordum.

Ama siz sosyalisttiniz.

Ama ben sosyalisttim ve bunların hurafe olduğunu düşünüyordum. Yani işte sakallı bir adam gelmiş, feodal bir inancın temsilcisi. Bizinkiler de işte onunla ibadete gittiler. Yani ondan önce ibadete ilişkin tek, dini ritüellere ilişkin tek pratiğim benim yedi yaşındayken annem hamile idi... Bir kardeşimize hamileydi ve bebek doğumda öldü. İstanbul Esnaf Hastanesi'nde çok iyi hatırlıyorum. Dedem de benim elimden tutmuş annemi ziyarete götürmüştü. Ziyaret dönüşü Gülhane Parkı'nın kapısına bakan Zeynep Sultan Camii vardır. Camiye soktu, gel dedi kardeşin için bir namaz kılalım dedi.

Bu, yani camiye gidip dua etmek olağan bir şey mi?

Dedem için çok olağan bir şeydi çünkü dedem namaz kılar-
dı. Camiye giderdi; 1978 de bir camiden kovulana kadar.

Yani camiden mi kovuldu?

Alevi olduğu için. Tabii Acıbadem'de Kuruçeşme'de cami-
den kovuldu 1978'de.

Sen Alevisin ne işin var bu camide diye öyle mi?

Tabii canım, senin ne işin var, sen Kızılbaşsın bu camide
ne arıyorsun amca falan diye, yaşlı üstelik, yaşlı başlı. Çok
yaşlıydı yani yetmişlerin üstündeydi. Seksen civarı falandı,
camiden kovuldu. Ondan sonra bir daha gitmedi ama onu bi-
liyorum. Ondan sonra bir daha gitmedi namazını evinde kıldı,
evinde devam etti.

Ve siz o dönem sosyalisttim dediniz. Bunun da hemen bir

altını çizelim. Neden daha çok günümüzde önde gelen Alevilerden altmış sekiz kuşağı solcu ve çoğunlukla sol Kemalist. O dönemde insanların şehre göçün getirdiği sayısız gençlerin ezilmişliğinin karşısında sol örgütlerin ağna mı düştü diyelim? Ağ demeyelim de etki alanına mı girdi diyelim. Bu doğru bir tespit olur mu?

Yani şimdi şöyle söyleyeyim. Soğuk Savaş yıllarında dünyanın yarısı solcu, komünistti, sosyalistti ya da. Yani dolayısıyla yüzde elli elli rastlanabilir bir durum.

Yani bu Aleviler açısından yüzde elli denebilir mi?

Yok, Aleviler için bu denemez çok daha fazla.

Neden?

Şöyle söyleyeyim Aleviler için rahatlıkla yüzde yetmişler falan söylenebilir.

Neden?

Şimdi burada pek çok neden aranabilir. Bir, mazlumluk, gerçek bir mazlumiyet olup olmaması önemli değil. O bir şey ama mazlum hissetmek de yeterlidir bazı durumlarda bu bir. İkincisi, başka bir nokta şu; gerek Şiiликte olsun mesela “İslam devrimi” tırnak içinde kullanıyorum bu kelimeyi, kavramı. İslam devriminin İran’da oluşu tesadüf değildir. Yani Şii bir ülkede oluşu tesadüf değildir.

Neden?

Çünkü Şiilığın bu tarz siyasi bir eylemle geçişlilikleri çok rahat kurulabilir, görülebilir. Şiiликte ululemre itaat yoktur. Şii-like icma-i ümmet yoktur. Bakın bunlar devrimle sıkı bağlantılı meselelerdir. Şii-like gayib imam vardır. Ortaya çıkacaktır ve insanlığı kurtaracaktır.

Bu Alevilikte de var mıdır?

Bu Alevilikte de vardır. Yani Alevilik, dünyada kurtuluş düşüncesine yatkındır. Mesela bir Sünni bu konuda şunu

söyleyebilir. Yani çok daha rahat söyleyebilir bir Alevi'ye göre. Dünyada kurtuluş olmaz. Bir Sünni bir Alevi'den daha rahat söyler bunu. Yani dolayısıyla Alevilikle sol arasında, o dönemdeki devrimci sol düşünce arasında pek çok geçiş noktası bulunabilir.

Dolayısıyla bu yüzde yetmiş oranda Alevi gençlik solda.

Orada da sosyalist devrim insanlığı kurtaracaktı.

Bir Alevi devletle olan ilişkilerinde, sistemle olan ilişkilerinde ne tür engellerle karşılaşır? Bir Alevi vatandaş gittiği zaman devlet dairesinde, adliyede, askeriyede bir başka yerde devletle olan bütün temaslarında 'Alevisin sen dur!' mu deniyor?

Çok meşhur bir fıkra vardır. Hepiniz askerliğinizi yaptınız biliyorsunuz... Yani sonuçta hepimiz yaptık. 'Reha Çamuroğlu 34 İstanbul' diye mesela geçer. Kısa künye okumakta plaka kullanılır. Okunur, okunur birlikten bir ses 62 der. Komutan duyamaz yaklaşır 'Oğlum ne diyorsun?' der askere. '62 diyorum komutanım.' der. 'Niye öyle 62 diyorsun?' '62'de ondan komutanım.' der. 62 Tunceli.

Neden öyle?

Yani işte bu bile yeter aslında. Yani ayrımcılık... Aleviler ayrımcılık hissederler. Ne kadar var, ne kadar yok onu ayrıca tartışalım. Ama bir kere onlar hissederler. Onların hissetmesinin önüne geçmek bizim görevimiz.

Şimdi o hissetmek belki tarihten gelen, Osmanlı'dan günümüze gelen, belki kemikleşmiş bir psikoloji, oturmuş bir psikoloji ama ben bugün Türkiye Cumhuriyeti açısından somut şeyler duymak ve öğrenmek istiyorum.

İstiyorsun o çok kolay. Şimdi mesela Sayın Ahmet Taşgöten bir gün bir yazı yazdı; dedi ki: 'Ya' dedi 'Alevilerin toplam nüfustaki oranı buradaki mevcuda tekabül etmez. Yargıda niye bu kadar çok Alevi var' dedi. Yani yargıdaki Alevi sayısı dedi genel nüfustaki Sünni Alevi sayısına uygun değil dedi. Şöyle de bir tedbir almıştı yazısında demişti ki; 'Diyayette yüzde yüzü

Sünni denirse bu cevap olmaz, çünkü Diyanet dini bir kuruluş. İşte Cumhuriyet’in din anlayışına göre kuruldu. Oradaki Sünni sayısının çokluğu bu sorunun cevabını teşkil etmez. Yargıyla din kurumunu kıyaslayamazsınız.’ diye bir tedbir aldı yazıda. Ben Sayın Taşgetiren’i aradım. ‘Sayın Taşgetiren’ dedim ‘Farz edelim ki bu argümanınız geçerli. Diyanetle yargıyı hiç karşılaştırmıyorum ama ben başka bir şey söyleyeyim size. Mülkiyede durum ne?’ dedim. ‘Yani bizim iç işleri teşkilatımızda kaç Alevi var sizce?’ dedim. ‘Durum nasıl Reha Bey?’ dedi. ‘Bakın söyleyeyim.’ dedim. ‘En üst düzeyde söyleyeyim ben size seksen bir validen bir tane Alevi var.’ dedim. O da mahkeme kararıyla görev başında.

Kripto Alevi de mi yok?

Yani kriptosunu bilme olanağımız yok. Ama bu gizlemiyor.

Açık ve net olan Alevi bir tane var.

Bir tane var. Yoksa geçmişte kripto Ermenilerimizde vali oldu şu oldu, bu oldu. Ama Alevi bir tane var, Alevi olduğunu gizlemeyen seksen bir validen. Aşağı inerse durum aynen devam ediyor mülkiyede.

Bakanlar vesaire o şekilde?

Tabii tabii yani şöyle söyleyeyim deniyor ki işte niye anti-demokratik eğilime Alevilerden daha çok destek çıkıyor. Mesela çıkıyor bir çalıştaydan bir Sünni yazarımız diyor ki; siz de diyor kardeşim demokratik değilsiniz ki çoğunuz diyor darbecilere teşnesiniz, Alevilere. Şimdi bir askeri darbeyi hiç bir şey meşru kılamaz. Bunu bir kere net olarak ortaya koyalım. 12 Eylül askeri darbesinden de Alevilerin ne çektiğini görmek için çok az bir çalışma bile yeterlidir.

Alevi oldukları için mi, sosyalist oldukları için mi?

İkisi iç içedir. Yani çünkü 12 Eylül’ün paşası kürsülerden Hz Ali’den sözler okumadı. Ama hadisler okudu, ayetler okudu, her şeyi okudu.

Ama Alevilerin de ortak paydasıdır bu.

Ama Alevilere hitap etmedi orada. Alevilere özel hiç bir hitapta bulunmadı. Mesela deyişlerden okumadı, Pir Sultan Abdal'lardan okumadı.

Hiçbir şey okumadı ama Hacı Bektaş'ı, bütün Hacı Bektaş'ı kuşatarak açık hava hapishanesine çevirdi. Yani 12 Eylül sabahı yaptı bunu. Bütün Hacı Bektaş'ı askerle kuşattı, Hacı Bektaş'ın bütün gençlerini topladı. Bütün gençlerini ama istisnasız. Şimdi bu noktadan baktığımızda muazzam bir ayrımcılıkla karşı karşıyayız. Demokratiklik meselesinde ise şu var; Sünni kardeşlerimizin Alevilere şu güveni vermeleri lazım. Biz diğerkâmız, biz bencil değiliz. Biz kendimiz kadar sizin de vatandaşlık haklarınızı gözetiriz. Aleviler de Sünnilere bu güveni vermek zorundalar. Aramızda güvensizlik sürdüğü sürece toplumsal kesimlerin birbirlerine karşı kullanılması her zaman çok kolay ve mümkün olacaktır. Ama diyelim beş yüz tane belediye var. Bunların hepsinin yönetimleri Sünni ve bakıyorsunuz buralara alınan Alevi işçi oranı yüzde iki bile değil.

Bu bilinçli bir tercih olduğunu mu iddia ediyorsunuz?

Yani şöyle söyleyeyim, böyle bir eğilim görüyorum, aşağıda böyle bir eğilim görüyorum. Kendimizi aldatmayalım, yani efendim işte aşağıda vatandaşımızın birbiriyle sorunu yok. Biz siyasetçiler yaratıyoruz, biz devlet adamları yaratıyoruz falan gibi hikâyelerin arkasına saklanmayalım.

O zaman paralel gidelim. Devlet ve toplum düzeyinde yaşanan problemleri birlikte konuşalım.

Tabii işte bakın toplumda... Mesela beş yüz tane belediye-deki Alevi oranına bakalım. Gidiyorsunuz o belediyeler Sünni belediye başkanlarının eline geçtikten sonra alınan Alevi oranı yüzde bir, yüzde iki.

Yani Reha Bey şunu mu diyorsunuz; aynı şeyi bir Alevi

yaptığında Alevici oluyor ve Alevi örgütlenmesini devlet içerisinde yapıyor diye suçlanır iken aynı şeyi Sünni yapınca suçlanmıyor.

Evet, böyle bir şey olmuyor, bu normal oluyor.

Ahmet Altan Türkiye'de Kürt probleminden ziyade Türk problemi var demişti, siz de Alevilikten ziyade Sünni problemi mi var diyorsunuz?

Tabii tabii bu gayet normal oluyor o zaman.

Sünni olursa normal, Alevi olursa vay Alevi örgütlenmesi!

Şimdi siz Alevi olsanız bu durumda ne düşünürsünüz? Demokrasinin iyi bir şey olduğunu düşünür müsünüz? Çok basit bir soru yani demokrasi sizin çocuklarınızın iş bulamaması anlamına gelecekse hayat boyu çünkü siz nüfus olarak azınlıktasınız... Sünni oylarını birleştiren bir partinin iktidar olması durumunda, siz doğup ölürsünüz ama size ayrımcılık yapmayan bir iktidar göremezsiniz.

Peki Reha Bey tekrar ben şuna döneyim. Bugün bir Alevi kimliğiyle devlette ne olamaz? Subay olabilir mi mesela?

Oluyor tabii ki; orgeneral de olabilir.

O zaman askeriyenin kapıları kapalı değil. Demokratik bir durum var burada. Bunda bir problem yok. Peki, hâkim savcı olabilir mi Alevi kendi kimliğiyle? Adliyede durum nedir?

Şimdi orada adliyede çok ağırlıklılar dindikten sonra bu konuda yazılar yazılmaya başlandıktan sonra orada bazı sorunlar olduğunu duyuyoruz. Sorunlar geliyor. Şimdi de işte dengeyi sağlayalım diye Alevilerin alınmadığına ilişkin problemler çıkıyor. Yani şimdi bakın bu çok yaygın bir problem. Yani şöyle söyleyeyim; Alevilere dönüp siz efendim demokrasiyi değil de demokrasi karşıtlarını destekliyorsunuz diyeceği yerde, yazarımız ya da çizerimiz ya da düşünürümüz şunu söylemeli; kardeşim demokrasi sana şunu kazandıracak. Şunu

söyleyebiliyor mu; demokrasi sana ayrımcılık olmadan insan hakları sağlayacak, demokrasi sana eşit iş hakkı sağlayacak, eşit eğitim hakkı sağlayacak, demokrasi sana eşit sağlık hakkı sağlayacak, eşit siyasi karar hakkı sağlayacak bunları söyleyebiliyor mu? Söyleyemiyor, bakın söyleyemiyor. Kürde söyleyemiyor, Alevi'ye de söyleyemiyor. Yani burada ciddi bir problem var. Sade suya niye demokrat olsun? Demokrasi işsizlik anlamına gelecekse, demokrasi devletten ihale alamamak anlamına gelecekse, demokrasi ticaretini geliştirememek anlamına gelecekse niye demokrat olsun bana söyler misiniz, niçin demokrat olsun?

O zaman darbecilerin yanında yer alacaktır doğru mu anladım?

Alabilir.

Bu psikoloji onu oraya savurabilir.

Götürebilir çünkü onun için demokrasi oyunu bu şekilde kurulduğunda sürekli kaybetmek anlamına geliyor. Yani sürekli kaybediyor.

Reha Bey tabii sistem derken, Türkiye'deki sistemin omurgasını Türk Silahlı Kuvvetleri temsil eder. Ve burada da Türk Silahlı Kuvvetlerinde de...

Ve Diyanet İşleri

Ve Diyanet beraber o konudaki paralel iki kurum. Aynı kanunla kurulmuştur, ama siz dediniz ki Türk Silahlı Kuvvetlerinde Alevi ön yargısı yok. Alevi kimliğinde bir çocuk çok rahatlıkla subay olabilir, general de olabilir. Peki, bunu nasıl izah ediyorsunuz? Sistemin omurgasını teşkil eder Türk Silahlı Kuvvetleri. Yani sistem Sünni ise bu Türk Silahlı Kuvvetleri niye böyle?

Şimdi şöyle söyleyeyim Silahlı Kuvvetlerimiz bu konuda bir açıklama yapıyor kendisi diyor ki; biz diyor kimsenin mezhebine bakmayız.

Ama dinine ve tarikatına bakarız diyor! Mezhebine bakmayız ne demek? Türk Silahlı Kuvvetleri tarikatına da bakıyor, dinine de bakıyor. Mesela bir gayrimüslim, mesela bir Yahudi çocuk Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı eşit haklara sahip ama giremiyor, bir Ermeni giremiyor, bir Süryani Türk Silahlı Kuvvetlerine giremiyor. Tarikat ehli ise de giremiyor.

Ama bir Alevi giriyor. Çünkü etnik olarak, dinsel olarak bir problem görülüyor bir kere bu bir. İkincisi, biraz önce bir şeyden bahsettik. Alevinin laik olduğuna güveniliyor. Alevi laiktir deniliyor. Türk Silahlı Kuvvetlerinin en temel kuralını çiğnemez deniyor.

Laiklik hatırına sistemin göz bebeği Türk Silahlı Kuvvetleri Alevileri bağrına basabiliyor. Laikliğin hatırına mı demek istiyorsunuz?

Şimdi sevgili Erkam bana öyle şeyler söyleteceksin ki söyleyeyim hadi. Şunu söyleyeyim önce Türkiye'de Alevilere a'dan z'ye eşit davranan bir tek kurum var TSK. O kurumun da eşit davranmasının arkasında pek çok neden var.

Ben de onu soruyorum nedir yani?

Gel önce eşitsiz davrananların hepsinin niye eşitsiz davranışlarını cevaplayalım. Ondan sonra eşit davrananın niye eşit davrandığını cevaplayalım.

Bir dakika körler ülkesinde görmek körlüktür derler ya. Eğer bütün sistem Türkiye'de Aleviyi öteki olarak görüyor ve bu da normalmiş gibi görünüyorsa burada bir anormallik var.

Bir tanesi de görmüyor.

Neden Türk Silahlı kuvvetleri bu kadar demokrat pek çok konuda adamın dinine karışıyor, tarikatına karışıyor. Giremezsin diyor ama Alevi'ye girebilirsin diyor.

O konuda da Sünni kardeşim gelsin bana desin ki ya bu

konuda beni destekle ben de destekliyim. Ama o konuda niye sana eşit davranıyorun cevabını ben vermeyeyim.

Doğrusunu yapıyor yani.

Doğrusunu yapıyor çünkü yani bana da eşit davranıyor doğrusunu yapıyor. Alevi kuvvet komutanı da oluyor, belki Alevi genelkurmay başkanı da olmuştur.

Mesela Haydar Saltuk vardı. Darbeci general o dönemde seksen ihtilalinde, Aleviydi.

Darbenin asıl planlayıcısıydı ve yani o asılan elli kişinin yarısı da Alevi'dir.

Nasil yani? İşte anlamadığım nokta da bu.

Tabii 12 Eylül döneminde elli kişi asıldı. Onların yirmi beş kadarı Alevi'dir.

Yani ağaç demiş baltanın sapı benden, nasıl oluyor bu? Darbenin planlayıcısı Alevi...

Yani bakın bu tür işler mezhep, köken falan sormaz.

Burada ideoloji midir ortaya çıkan?

Burada iktidar kavgasıdır öne çıkan; yani iktidarı almak için kendi mezhebini de ezer, kendi milletini de ezer, kendi dinini de ezer. Burada iktidarın başka bir ideolojisi vardır.

Yani bu yargıda gözlemlediğimiz o mudur? Şöyle bir iddia var. Yani yargıda Tunceli kökenli olmanın, Alevi kökenli olmanın pirim yaptığı söz konusu ise, bir dayanışma ve örgütlenme var ise peki neden o zaman mahkeme kararları hep Alevilerin aleyhine çıkıyor?

Evet, yani bir de şuna bakalım şimdi Seyfi Oktay efendim dinlemeye takılmış pek çok kişinin lehine referans yapmış. Ya Allah aşkına biz bu yaşadığımız ülkeyi tanımıyor muyuz?

Türkiye'de sistem böyle işler!

Yani ben milletvekiliyim, benim mesaimin yüzde sekseni referans mekanizmasında boğulmakla geçer. Çünkü bana millet başka bir şey için gelmez meclise. Bize iş bul, oğlum şuraya gönderdiler geri getirt, atama, tayin, terfi. Şimdi bir tane adam telefonda yakalanmış eski adalet bakanı. Vay anam vay, vay ne büyük bir suç. Türkiye’nin yüzde doksanı bu suçu işliyor zaten. Yani bu suç hep birlikte her gün işliyoruz.

Mezhеспel bir kayırma mı görüldü acaba Seyfi Oktay konusunda?

Yani eğer mezhepsel kayırma görüldüyse Sayın Seyfi Oktay’ı kınarım. Şahsen gider söylerim de, ‘Ya niye böyle bir şeye tenez-zül ettin Seyfi dede?’ derim.

Neden ama devletin içerisinde yeteri kadar Alevi yoksa eğer mezhepsel bir kayırma pozitif ayrımcılık olur, kendisini savunamaz mı o zaman?

Savunabilir belki de haklıdır.

Şimdi demin kınarım dediniz, şimdi haklıdır diyorsunuz hangisi? Bu yapılmalı mıdır, yapılmamalı mıdır?

Genel ilke olarak bu asla yapılmamalıdır. Türkiye demokratik bir ülke olacaksa yapılmamakla olur. Yapılmakla değil.

Yani bileğinin hakkıyla, bilgisiyle seçilmelidir.

Ama Türkiye bugünkü gibi herkesin kendisi gibi olanı kayırdığı bir vahşi ormansa bunu yapan sonuna kadar haklıdır. Çünkü Türkiye bugün hiç kimse bir yerlere saklanmasın, Türkiye bugün benden olanın korunduğu, benden olanın kayırıldığı bir ülkedir. O zaman herkes için bu kural geçerlidir, kimse birbirini kınamasın. Yani Hz İsa’nın sözüne döneriz. İlk taş günahı olmayan atсын.

Sistem Türkiye’de böyle işliyor.

Sistem Türkiye’de berbat işliyor.

Aleviler için bir pozitif ayrımcılık gerekir mi?

Şimdi şöyle söyleyeyim; ben demokrasinin tüm kurum, kurallarıyla işlediği bir ülkede kadınlar için de pozitif ayrımcılığa karşı çıkarım. Bence pozitif ayrımcılıktan söz etmek bile saçma olur Alevilerle ilgili.

Peki şöyle bir şey sorayım size Reha Bey. Şimdi bu Sivas olayları. Bunun içerisinde bir derin devlet veya derin güçlerin parmağı hep söylendi, edildi. O ayrı bir şey yani kim yaptı, kim yapmadıya girmek istemiyorum. Ama toplumun Alevi Sünni provokesi yapıla-bilir olması açısından sormak istiyorum. Yani bazı toplumlara ne yaparsanız yapınız işlemez. Yani bu provoke edildi veya doğal haliyle oldu, o ayrı bir şey. Ben provoke olduğuna inanıyorum ama bunun yapılabilir ve bunun tutabilir olması açısından, toplumu Alevi Sünni çatışması açısından problemlili görüyor musunuz?

Ben tabii ki problemlili görüyorum. Bu konuda çok problemlili görüyorum. Hatta mesela Türk-Kürt çatışmasından daha kolay tutuyor bu, dikkatinizi çekeyim. Yani Kürt meselesiyle ilgili binlerce insan öldü ama bu işle uğraşanlar bu işi tam tutturamadılar. Bugüne kadar tutturamadılar. Alevilerle ilgili bir mesele binlerce kişinin ölmesine gerek kalmazdı bence tutması için. Çok daha önceden toplumsal bir hal alırdı. Bu çok patlayıcı bir problem ama genelde şunu görelim, şiddete çok meyyal bir toplumumuz var bizim. Yani adam hanımının lafından cinayet işliyor ve sonra mahkemede beni tahrik etti diyor. Ne kolay yani iki lafla cinayet işliyor mesela. Şiddete çok meyyal bir toplumuz biz. Sadece bu meselede değil. Futbol maçlarımızda cinayetler oldu, futbol maçlarımızda ölümler oldu. Şampiyonluğu kaybeden takımın taraftarı kendi stadını yakıyor Türkiye’de yani kendi gurur duyduğu stadyumunu yakıyor. Şimdi bu inanılır gibi bir şey değil.

Bu her an kılıcına müsait toplumuz yani?

Mesela Fethullah Hocaefendi’nin bence çok büyük bir etki kazanmasının en önemli nedenlerinden biri şudur; bir ahlaki boşlukta bir ahlaki öneriyle çıktı. Büyük bir ahlaki öneri yaptı, ortaya koydu. Yani bir yaşam biçimi vazetti. Bu çok önemli bir nokta çünkü aslında bizim modernleşme ve cumhuriyet pratiğimizin en zayıf noktası budur. Yani tamam laik ol da laik olmadan önce insan olmak lazım. Yani insan olmanın da başka gerekleri var. Yani pardon ama oturmayı bilecek, nasıl davranacağını bilecek, ahlaki kodları olacak belli kuralları var bunun.

Yani Fethullah Gülen bu boşluğu mu söylemleriyle doldurdu?

Bence bu boşluk doluşunda Fethullah Gülen çok büyük rolü oynadı. Bir boşluğun üzerine oturmadı Sayın Gülen.

Bunu siz Alevi Sünnilikten bağımsız üst kimlikle mi söylüyorsunuz? Peki, Alevi kimliğinizle bunu sorayım? Yani bir Alevi açısından Fethullah Gülen’in bu söylemleri Aleviler açısından ne anlama geliyor?

Çok önemli mesaj içeriyor bence. Birincisi şöyle bir şey var burada. Sünni kesimden ilk defa bir dini, manevi lider ortada bir mesele, Alevilerle ilgili bir mesele olduğunu kabul etti. Bu çok önemli bir şey. Biz bir Abant Platformu yaptık. Münhasıran Alevilikle ilgili bir Abant Platformu yaptık. Orada sonuç bildirgesine baktığımızda şunu görürsünüz; cemevleri meselesinin yasal bir sonuca bağlanması diye bir madde görürsünüz mesela.

Bu çok önemli bir cümle değil mi?

Bu çok önemli bir cümledir. O sonuç bildirgesini yazanlardan biri benim yani içinde olan biri olarak söylüyorum. Bu şimdi o zaman demek ki, Sünni kesimden Fethullah Gülen gibi bir manevi ve dini lider çıkabiliyor. Aleviler bunu düşünmeye

başladılar. Yani şimdi burada empatiyi kurmak lazım, karşılıklı geçişliliği kurmak lazım.

Peki, Reha Çamuroğlu toplum kesimleri içerisinde Aleviliğe karşı en reaksiyoner, en problemlili toplumsal katman hangisi diye sorsam?

İslamcılar.

En problemliler gerçekten onlar mı?

Evet maalesef.

Bakın bir örnek vereyim ben size, Alevi bir arkadaşım var. Bir kız sevmişti. Kızın ailesiyle tanışmaya evlerine gittim diyor. Çok laik yaşam tarzlı, dinle minle pek fazla alakalı olmayan, pratik anlamda ilgisi olmayan İstanbullu bir aile. Kız arka odada annesine arkadaşının Alevi olduğunu söyleyince bir feryattır kopmuş, bağıırma, ağlaşma sesleri. Sonra kız gelmiş surat bir karış, ben Alevi olduğunu söyledim. Annem çok ciddi tepki gösterdi falan. Şimdi o zaman demişti ki Alevi arkadaşım; 'Ben hani tamam anlarım dini hassasiyetleri olan kesimin reaksiyonunu ama böyle cumhuriyetçi, laik bir aileden bu kadar tepki beklemiyordum.' Bunu nasıl izah ediyorsunuz?

Yoo bu çok tanıdık bir şey benim için. Çok tanıdık bir şey bu ama bu kısa sürede aşılın, çözülen bir problemdir. Mesela İslamcı bir aile başta, ideolojik bir yaklaşımla daha yumuşak bir tepki gösterebilir. Ama o yumuşak tepkide şu umut vardır: Biz onu bize benzetiriz.

Yani 'İslamcı' kesim böyle bir umutla yumuşak bir tepki verir. Ama cumhuriyet, laik kesim?

Tabii yani. Laik kesim ön yargıyla tepki veriyor orada. Bir etnik ön yargı gibi onunki. Bir elit ön yargısı o, yani köylüye mi kız vereceğim gibi bir şey o birazda. Yani o geçer veya daha kolay geçer. Ama diğesinde ise başta ideolojik tavırla yumuşak

davranılsa bile o ideolojik tavırda bana benzetme kaygısı vardır ya da nasıl olsa bana benzetirim rahatlığı vardır.

Peki, Aleviler açısından konuya baktığımızda, bir Alevi’nin kendi içinde, evinde, kendi özelindeki konuşmalarıyla, cemiyete ve kamusal alana yönelik konuşmaları arasında bir ikili söylem siz görüyor musunuz?

Giderek azalmaya başladı. Tabii ki olur, yani Sünni’nin bağnazı olur Alevinin bağnazı olmaz mı? En az onun kadar olur. İşte Sünni Alevi’ye Kızılbaş der, Alevi de Sünni’ye Yezid der. Bütün bunlar bildiğimiz vahşetler.

Peki, röportajımızın sonuna doğru asıl bam teli soruya geleyim. Biz birlikte yaşamayı nasıl becereceğiz? Yani bu Alevi Sünni açısından konuya baktığımızda Alevi’ye düşen görev nedir, Sünniye düşen görev nedir? Yani bu difüzyonu, sağlıklı ilişkiyi nasıl kuracağız peki? Siz anayasayı değiştirirsiniz, yasaları da değiştirirsiniz ama bu kafa ve mantaliteyi ne yapacağız?

Şöyle söyleyeyim burada namus kelimesini belki de yeneden yorumlamamız ya da yeni bir yorum katmamız lazımdır. Türkiye’de namus maalesef cinsel konulara özgü bir şeymiş gibi anlaşılır. Hayır, böyle değildir. Türkiye’de bir kere birbirimizin yüzüne bakışımızda namuslu olmak zorundayız.

Yani dürüst anlamında mı?

Tabii yani, bir de birlikte yaşayıp, daha birlikte nasıl yaşayacağız deyip, sonra bu ihaleyi bizimkilere nasıl versek diye düşünmeye başladığımızda olmaz, yürümez. Yani birlikte yapacağız, birlikte yiyeceğiz, birlikte pişireceğiz. Birlikte yiyeceğiz ama paylaşacağız, paylaşmayı öğreneceğiz. Paylaşmayı öğrenirsek ben Kürt meselesinin de çok hafifleyeceğini düşünüyorum. Kürt meselesinde çok önemli bir kimlik problemi var, Alevi meselesinde de çok önemli bir kimlik problemi var ama bunun adil paylaşmayla daha kolay çözülebilir bir hale gelebileceğini

düşünüyorum. Bir kere adil paylaşacağız. Mesela Türk halkı özgürlük istiyor deniyor; elbette istiyor ama bence Türk halkı ondan önce adalet istiyor. Yani dolayısıyla bizim şeyi kurmamız lazım, adil bir ilişki kurmamız lazım.

Türk halkı hakikaten Alevisiyle Sünnisiyle adalet istiyor mu? Yani bir Sünni'nin 'Benim hakkım neyse Alevinin de bu hakkı olmalı.' demesi noktasında toplumda genel bir kanaat gözlemliyor musunuz siz? Eğer böyle ise problemi büyük oranda çözmüşüz demektir?

Yani bakın kendisi için adalet istemek dahi bir başlangıçtır. Türk halkı bunu istiyor. Kendisi için adalet istiyor. Belki hepsi kendisi için istiyor. Sünni kendi için istiyor, Alevi kendi için istiyor, Kürt kendi için istiyor ama adalet isteği bile... Çünkü adalet öyle bir kavramdır ki 'Peki karşıdaki?' diye sorduğunda yok hayır karşıdakini istemiyorum denilemez.

Bulaşıcıdır.

Yani bu böyle bir kavramdır. Dolayısıyla bizim birbirimizin yüzüne bakabilir olmamız gerekiyor. Yüzde kutsiyet vardır. Eğer birbirimizin yüzüne rahat bakabiliyorsak çok önemli problemleri çözmüşüz demektir. Ama biz sürekli birbirimizin fark etmeyeceğini düşündüğümüz hamleler yapıyoruz. Birbirimize sözlü olarak dostluk mesajları gönderiyoruz ama öte taraftan güçler dengesinin, aramızdaki güçler dengesini karşıımızdakinin aleyhine bozmak için hamleler yapıyoruz. Karşıımızdakini aptal yerine koyuyoruz.

Samimiyet, bir dürüstlük problemi var!

Var; o zaman kaybediyoruz. Bu Alevi için de, Kürt için de, Sünni için de hepimiz için de geçerli.

Yani bu ahlaki problem çözüldüğü takdirde birlikte yaşama konusunda zannediyorum önemli bir adım atmış olacağız.

Bu pek çok şeyde de, Kürt meselesinde de bu böyle. Yani tabii ki İstanbul Türklerin, Kürtlerin hepimizin. İzmir öyle, Antalya öyle falan filan. Ama bunu Hakkârî için de söyleyebilmek gerekiyor yani Diyarbakır için de, Şırnak için de. Bugün belki iş adamları gidip Şırnak’ta, Diyarbakır’da aynı rahatlıkla yatırım yapamıyorlar çünkü karlı değil. Ama karlı olduğu gün mesela bir Türk iş adamı gidip Şırnak’ta aynı rahatlıkla yatırım yapabilecek midir ya da Erbil’de? Şimdi demokrasi bunlar için lazım, bu güven de bunlar için lazım yani.

Peki, bu süreci görüyor musunuz pozitif anlamda?

Başka çaremiz olmadığını düşünüyorum.

Fakat başka çaremiz olmadığını düşünüyoruz derken bir ümitsizlik hissettim. Görüyorum diyemediniz.

Görüyorum diyemiyorum çünkü biz maalesef bütün unsurlarıyla çatışmayı çok seven bir milletiz. Şiddete çok meyyal bir milletiz dolayısıyla bunları yapamazsak ne olur diye düşünmek istemiyorum. İyi olmaz onu görüyorum.

Ama birlikte yaşamasını öğrenmek zorundayız.

Başka çaremiz yok. Birbirimize saygı duyarak.

Alevilerin sistem tarafından o kadar itilmesine, kimliklerinin kabul edilmemesine, hatta Dersim katliamına rağmen büyük çoğunlunun yıllarca sistemin kurucu partisinin yanında yer almasını nasıl izah ediyorsunuz? Acaba bu durum ‘Stockholm Sendromu’ ile ifadesini bulan işkencecisine aşık olmak gibi bir psikoloji ile açıklanabilir mi?

Sevgili Erkam, bu soruyu soranların tarihimizden fazla nasiplenmedikleri kanaatindeyim. Bahsettiğin durum maalesef Türkiye tarihinde hemen hemen tüm kesimler için geçerli bir durumdur ve bunun da gayet insani gayet meşru nedenleri bulunmaktadır. 12 Eylül darbesinin destekçileri arasında bulunan pek çok kesim bu gün ıslık çalarak havalara bakmakta yahut

bütün dişleri sökülmüş 12 Eylülcülere veryansın etmektedirler. 28 Şubat darbesini destekleyen pek çok kesim bu gün “darbe karıştı”dır. Bütün bu kesimler “ışkencecisine âşık olma” haliyle izah edilebilir mi?

Siyasal hayatı henüz bir disiplin olarak rüştünü ispatlayamamış olan “sosyal psikoloji” gayretleriyle izah edivermek büyük bir kolaylıktır ve son Demokratik Açılım sürecinde karaya oturduğu gibi karaya oturur. “Annelerin başlatmadıkları bir savaşı annelerin bitirmesini” bin yıl daha beklersiniz. Eğer Türkiye’nin Alevileri dogmatik görünen bir siyasi tavır içindeler ve bunu değiştirmiyorlarsa bunun en önemli nedeni dinsel ve demografik çoğunluğun onlara yeterince güven veremiyor olması olabilir mi? Ne dersin? Unutmayalım demokratik bir iktidar Alevilerin de memleket nimetlerinden eşit pay aldıkları, siyaset ve devlet içinde yeterince kendilerini var hissettikleri bir Türkiye demektir.

Reha Bey son olarak şunu sorayım; toplumda şöyle bir kanaat var. Bazı Alevilerin aslında köken itibariyle kriptto Ermeni olduğuna dair bir söylem var. Var mı böyle bir şey? Aslında Alevi de değil onlar ama Ermeni falan diye, böyle bir şey var mı?

Var tabii ki, yani şöyle söyleyeyim. Tehcir sırasında doğu Anadolu’da, Güneydoğu Anadolu’da pek çok Ermeni canlarını kurtarabilmek için din değiştirmişlerdir. Din değiştirdikleri zaman çevrede hangi grup kendilerini kabul ederse onlara iltica etmişlerdir. Yani mesela Tunceli’de din değiştiren bir Ermeni gidip Sünni arayacak halde değildi.

Bir de Sünni olup gidip orada bir problem yaşamamın.

Hayır yani orada diyelim Kureyşanlılara iltica etmiştir, diyelim Haydarhanlılara iltica etmiştir, Demenhanlılara iltica etmiştir. Ama 1915 ve 2010 neredeyse 100 sene olacak bu insanlar bu ihtidalarında samimidirler.

Gerçek anlamda Alevidirler, Müslüman olmuşlardı diyorsunuz?

Bunlar Alevidir. Bunların yüz sene önce Hıristiyan olmaları bugün hiçbir şeyi değiştirmez.

Yani şu kanaat var ki bunlar kendi dinlerini toplumda gizleyen gerçek anlamda hala Ermeni olan Aleviler.

Öyle de olabilirdi ama öyleleri yok. Benim bildiğim kadarıyla yok. Ortodoks Ermeni olup gizlice o pratiği sürdürüp Alevi görünen benim tanıdığım kimse yok bunu söyleyeyim. Ama Ermeni kökenini bilip de Alevi olan çok kişi var. Benim tanıdığım da var. Yani kilise kayıtlarında dedesinin ya da babaannesinin vaftiz kaydı bulunan fakat şimdi kendisi Alevi olan çok sayıda insan var. Ben bunu biliyorum.

Peki, bunlar içerisinde mi Aleviliği İslam dışı görenlerin oranı?

Yok böyle bir şey, bununla bir ilgisi yok. Hayır, bununla bunun hiçbir ilgisi yok. Çünkü buradan çıkmış böyle bir yazar da ben tanımıyorum. Araştırmacı, tarihçi, böyle bir tez yürüten bu şekilde tez üreten....

Hani böyle bu tür senaryolar vardır ya toplumun üretilir bu. Yani aslında Ermeni işte Aleviliği aslında İslam dışı göstererek...

Bu da bakın biraz önce konuştuğumuz konularla çok ilgili bir şey, yani bütün kötülüklerin kökeninde işte ya Kızılbaş ararsınız, ya Kürt ararsınız, ya Ermeni ararsınız. Bakın bir şey daha ilave edeyim. Eğer bugün bir Ermeni Ermeniliği saklıyorsa, gizlice yürütüyorsa bu daha da üzülmemiz gereken bir konudur.

Türkiye'nin ayıbıdır.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Çingene Olmak

Çingene Olmak

Reha Çamuroğlu'nun ifadesi ile Türkiye'nin ekonomik olarak en dipteki kesimi Aleviler ve Romanlar.

Romanlar ya da toplum içinde ifade ediliş şekli ile Çingener, yetmiş iki buçuk milletin buçuğu olarak görülenler, 'Aman çocuğum uzaklara gitme seni Çingenerler kaçırır.' diye ifade edilenler, kimlikleri hakaret olarak kullanılanlar. Uzaktan hoş görülen ve bizi eğlendiren ama yanımıza geldiklerinde bizden 'bir şeyler götüreceklerine' inanılanlar.

Romanlara sistem mi daha haşın ve önyargılı yoksa toplum mu? Bence ikisi de birbirinden geri değil. Bu açıdan diğer ötekilerden daha bir öteki Romanlar. Baksanıza farkında olmadan bu kitapta bile ötekiler serisinde en sona kaldılar.

Yıllarca toplum itip horlarken sistem de boş durmadı. Romanlara yönelik ayrımcı düzenlemelerin başında 14 Haziran 1934 tarihinde yürürlüğe giren 2510 sayılı 'İskân Kanunu'nun 4. maddesini örnek verebiliriz.

AKP hükümeti döneminde iptal edilen bu kanunun maddesi şöyle diyordu:

Türk kültürüne bağlı olmayanlar, anarşistler, göçebe -Çingenerler-, casuslar ve memleket dışına çıkartılmış olanlar, Türkiye'ye muhacir' göçmen olarak kabul edilemezler.

Devlet memurluğu sınavlarında, polis, askeri okul sınavlarında mülakatlarda mutlaka elendiklerini iddia ediyorlar. Bu açıdan diğer ötekilerden pek farklı değiller.

Ayrımcılık medyamızda da yansımalarını bulmakta. ‘Roman kadınlar kavga etti, Roman genç hırsızlık yaparken yakalandı.’ haberlerini sık sık medyadan duyarız. Şiddet ve adi suç haberlerinde mutlaka olayın aktörünün Romanlığı vurgulanır.

Romanların çok ilginç bir yönleri var. Gerek toplum gerekse sistem tarafından dışlanmış olsalar da alabildiğine devletçi ve milliyetçiler.

Aydın Elbasan mülakatında çok ilginç bir şey söylüyor. ‘İstanbul’a gelirken toplumda Romanlara hep ön yargılı bakıyorlar, kötü davranıyorlar diye düşünerek gelmiştim, Alevi arkadaşım bize de kız vermiyorlar değince kendileri gibi başka ötekilerin de varlığını fark ettim.’ Aynı yaklaşımı Türkiye’de Yahudi olmayı anlatırken Mario Levi de yapmıştı. Çocukluktan erişkinliğe geçtiğinde kendisinin Yahudiliği gibi başka kimliklerin de horlandığını fark etmişti.

Bu açıdan Romanlar da kimliklerini gizlemek zorunda kalıyorlar. Doğum yerlerinden ve esmerliklerinden çoğu kez yakayı ele veriyorlar. Yaşadıkları ekonomik problemler ve yeni neslin önünde bir rol model olarak çok insan bulamaması da diğer problemleri arasında Romanların.

Dışlanmış oldukları için mi eğitimsiz kalmışlar, yoksa eğitimsiz kaldıkları için mi dışlanmışlar soruları tavuk mu yumurtadan çıkar, yoksa yumurta mı tavuktan gibi bir şey. Fakirlik de işin cabası.

Aydın Elbasan’ın şu cümlesi çok dikkat çekici; ‘Hep eğlenen adamlar bunlar, gülüyorlar ama aslında öyle değiller, çok sıkıntı yaşıyorlar. O yaşadıkları sıkıntıları belki de biraz deliliğe vurup o şekilde atlatmaya çalışıyorlar. Başka hiçbir şeyleri olmadığından’.

Türkiye’de Çingene Olmak: Aydın Elbasan ile Söyleşi

Aydın Elbasan Kimdir? 1976 yılında Kırklareli’nde doğdu. Kırklareli Meslek Yüksek Okulu’nu bitirdi, daha sonra Marmara Üniversitesi Beden Eğitimi Bölümü’nde okudu. Marmara Üniversitesi’nde Eğitim Bilimleri’nde yüksek lisans yaptı. Trakya Üniversitesi Kırklareli Meslek Yüksek Okulu’nda, Marmara Üniversitesi TÜDEV Deniz Eğitim Merkezi’nde, İstanbul Erkek Lisesi’nde, Sokullu Mehmet Paşa İlköğretim Okulu’nda halk oyunları öğretmenliği yaptı. Halen Piri Reis Üniversitesi’nde halk dansları hocalığı yapmakta; aynı zamanda dans dersleri vermekte. Aynı zamanda da İstanbul Roman Derneği ile Roman Kültür ve Geliştirme ve Dayanışma Derneği’nin de başkanıdır.

Aydın Bey çok ilginç bir konu bu Türkiye’de Çingene olmak. Tuhaf bir soru olacak ama siz Çingene misiniz?

Ben Çingene miyim? Aslında bu biraz zor bir soru. Şöyle zor bir soru; çünkü Çingene mi, Roman mı diye belki de hani Romanların da aralarında en çok tartışıp konuştukları konu budur.

Roman ne Çingene ne?

Aslında kelime olarak aynı ama şöyle bir şey var: Romanca bilen arkadaşlarımız, dili bilen arkadaşlarımız bizim kendi dilimizin içerisinde Çingene diye bir kavram olmadığını söylüyorlar.

Yani sizin müstakil bir diliniz var?

Evet, bir dili var yani. Romanca diye bir dil var. Ben bilmiyorum sonuçta büyüklerimizden öğrenmedik biz ama İzmir’de özellikle yaşayan arkadaşlarımız var. Orada Özcan Purçu diye bir arkadaşımız var, dernek başkanı o da. O dili de biliyor. Direkt göçebe olarak yaşayan bir ailenin çocuğuymuş, bizim dilimizin içerisinde böyle bir şey yok diyor. Çingene diye bir kelime yok ama toplumda böyle bir algılama var. Ama bence hiçbir farkı yok, çünkü sizin bakış açınızla alakalı. Yani siz derken herkese söylüyorum yani. Toplumdaki insanların bize nasıl baktığıyla

alakalı, yoksa Çingene de dense, Roman da dense kötü olarak bakılıyorsa zaten problem var yani.

Kabullenemediniz mi Çingene ifadesini?

Kabullenmediğim için değil ben şey için söylüyorum: Bununla ilgili Avrupa’daki bütün Roman dernekleri ile İstanbul’da 2005 yılında uluslararası bir sempozyum yaptık. Yurtdışından ve yurtiçinden gelen Roman dernekleri vardı ve hepsinin yöneticileri kendilerini Çingene olmadıklarını bunun dışarıdan insanlar tarafından onlara konulan bir isim olduğunu belirttiler. Bununla ilgili bir deklarasyon da yayınlandı o gün. Yani o yüzden de şimdi Çingene’yim dersem bu sefer de bana da çok doğru gelmiyor, çünkü şöyle Türkçenin içinde Türk diye bir kavram olmaması gibi bir durum olabilir mi? O zaman Romanca’da da Çingene diye bir kavram yoksa bunu söylemek de çok akıllıca gelmiyor bana.

Siz Romansınız. Yani Çingenelerin gerçek adı Roman; Romanlar.

Şu da var ama kesinlikle şunu söyleyeyim; kendini Çingene olarak görüp tarif eden kişiler olmalı bence, yani bundan da bir rahatsızlık duymuyorum. Biri bana Çingene derse çok da fark etmiyor aslında. İnsanlar öyle de bakabilirler. Öyle de söyleyebilirler yani.

Kavramalara yüklenen anlamlar önemli. Bir Yahudi arkadaşım karşısındakine ben Yahudi’yim dediğinde karşı taraftaki muhatabı ‘estağfurullah’ diyormuş. Yani böyle bir kelimelere yüklenen anlam, negatif bir anlam oluyor.

Romanlar öyle ifade ediliyor ki; Romanlar sadece yerler içerler eğlenirler gezerler tozarlar... Ben şuna bakıyorum mesela Erzinan ilinde Diyarbakır’da Antep’te Romanlara çok uzak bölgelerde yaşayan insanlar – ki oralarda da Romanlar var aslında- sizi oradaki dizideki yaşayan insan gibi tanıyorlar. Romanlar da ciddi ciddi bundan dolayı rahatsızlar.

Tabii 'Siz Çingene misiniz?' diye sorarken aslında tuhaf da hissettim kendimi? Size karşı ayıp mı olacak diye. Çingene veya Roman deyince aklıma şu geliyor benim; yani kafamdaki imaj olarak söylüyorum: Klarnet çalıp göbek atan adamlar veya kadınlar. Veya çiçek satan kişiler aklıma geliyor. Bu belki de medyanın benim zihnime yüklediği bir imaj.

Aslında doğru da bir imaj çok da uzak bir imaj değil. Yaptıkları meslekler bunlar. İşte pazarcılık, yapılan meslekler bunlar. Sonuçta benim de ailem mesela... Babam zurna çalan bir sanatçı. Perküsyon sanatçısı, Burhan Öcal ile birlikte çalışıyor. Onunla beraber Trakya ALL STAR grubunu kurdular. İşte Ankara'da biz çocukken Kültür Bakanlığı'nda Halk Danslarında çalışmış, işte yapmış oldukları meslekler bunlar. Bakırcılık eskiden yapıyorlarmış. Tabii eski meslekler hepsi. Zaman içerisinde bunlar biraz değişime uğradı. Konservatuarlar kuruldu, oradaki çocuklar okumaya başladı. Bununla ilgili eğitim almaya başladılar.

Konservatuar eğitimi aldılar mı?

Tabii tabii öyle. Mesela benim alanım beden eğitimi. Ben beden eğitimi öğretmeniyim. Normalde görev yaptığım yerde de beden eğitimi öğretmenliği yapıyorum yani spor koordinatörlüğü de yapıyoruz. Ama onun haricinde kopamıyorsun tabii çocukluğunuzdan beri 5 yaşında hatta aslında anne karnında duymaya başladığınız ses işte, sonuçta baba direkt gidip düğünde çalmıyor, bir de eve gelip onun provasını da yapıyor ve onu siz duyuyorsunuz.

Şimdi Aydın Bey konu Çingene veya Roman olunca aklıma hemen Cennet Mahallesi televizyon dizisi geliyor, bu ve buna benzer filmler hoşunuza gidiyor mu?

Yok, benim kesinlikle gitmiyor.

Niye?

Tamamen Romanları çok iyi ifade ettiğini düşünmüyorum çünkü. Orada öyle bir profil yaratılıyor ki insanları sadece yerler,

içerler, eğlenirler, gezerler, tozarlar... Onun haricinde sanki başka bir yaşantıları yokmuş, saf bir mutlu azınlık gibi yani. Romanlar da ciddi ciddi bundan dolayı rahatsızlar. Sadece maddi anlamda insanlar parasını kazanıyorlar, sonra alıp başlarını gidiyorlar şeklinde tanıtıyorlar. Sempozyumlar oluyor, seminerler, konferanslar oluyor; bunları davet ediyorsunuz o ünlü sanatçıları, hiçbirine gelmiyorlar. Orada sadece Romanların eğitim sorunu olduğu zaman kimseyi göremiyorsunuz. Çünkü diğer tarafta para var. Maalesef öyle işte.

Romanlar Türkiye’de daha çok nerelerde yaşıyorlar?

Çoğunluğu Trakya bölgesinde yaşıyor ama işte İzmir’de çok var.

Ben İzmirliyim. Çocukluğumdan bilirim. Hatta bir ara belediye Romanlara müstakil apartmanlar yapmıştı da balkonunda eşek beslediğine dair laflar olmuştu.

O mahalleyi gezdim ben. Yani tabii ki kötü yaşam şartları Türkiye’nin her yerinde var, ama balkonda eşek beslemek bana hayal ürünü geliyor. Bazı şeyleri görmemezlikten gelemeyiz. Ama şu da var insanları kötü yaşam koşullarına iten sebepler de belli. İş hayatı, çalışmama durumu.

Onlara gireceğiz. Takriben Türkiye’de kaç Çingene, Roman var? Kusura bakma hep Çingene var diye soruyorum ama...

Söyleyebilirsiniz. Türkiye’de bununla ilgili net bir açıklama yok. 5 milyon olduğu da söyleniyor. Böyle bir sayım yok çünkü. Böyle bir sayım yapılmadığı için... Bir de Roman olup da saklayan çok fazla insan var. İnsanların bu şekilde sayılması da pek doğru değil.

Neden saklıyorlar?

Saklamanın ana sebebi şu. Mesela sokağa çıkıyorsunuz 7-8 yaşındasınız hiç bilmediğiniz bir şey; biri size Çingene diyor ve ondan dolayı öteleniyorsunuz. Yani o ötelenmeyi

hissediyorsunuz. Çünkü biri size direk iyi bir şey söylediği zaman, 'Vay be Çingene'ye bak ne güzel oynuyor.' dediğinde bu iyi bir şeydir belki ama 'Çingenelik yapma ya!' dediği zaman orada siz onu hissetmeye başlıyorsunuz. Sonra eve gidip annenize söylüyorsunuz. Biz de okula gidiyoruz, biz de yiyoruz, biz de içiyoruz, sabah kahvaltımızı ediyoruz, herkesin sürdürdüğü gibi hayat sürdürüyoruz. Ama bunların içerisinde bir de Çingene oluyorsunuz. O çocuklukta yaşadığınız bir şey.

Siz onu yaşadınız?

Tabii.

Nerede geçti çocukluğunuz?

Ben Kırklareli'nde yaşadım ki Kırklareli birçok bölgeye göre çok daha rahat bir yer.

Peki, mahalleniz hep Çingene miydi?

Yok, benim yaşadığım mahalle tamamen Boşnakların yaşadığı bir mahalleydi.

Çocuklara, bu Çingene, falan diyorlar mıydı?

Yani o kadar değildi ama benim mesela küçük bir arkadaşım-la böyle bir problem yaşamıştım. Hâlâ arkadaşlığımız devam ediyor sonuçta ama o da onun bilinçli olarak yaptığı bir şey değildi. Çünkü bütün Türkiye'nin neresine giderseniz gidin birisi Çingene ise orada o söyleniyor. Söylenirken de aşağılamak için, iki çocuk mesela kavga ettiklerinde aşağılamak için onu kullanıyorlar.

Aydın Bey, Türkiye'deki başörtülü öteki hariç bütün ötekilere aynı şeyi duydum. Anneleri şunu diyorlar çocuklarına küçükken, aman olum Yahudi olduğunu, Ermeni olduğunu, Alevi olduğunu kimse anlamasın. Sadece başörtüye sormadım, o belli zaten. Onun kaçacak yeri yok. Demek siz de kendinizi gizleme yönüyle, aman kendini belli etme, Çingene olduğunu kimseye söyleme gibi telkinlerle büyüyorsunuz.

Tabii. Yani bu direkt söylenmese de onu hissedebiliyorsunuz

zaten. Aile içerisinde mutlaka var. Neden var çünkü o çocuğun ezilmesini istemiyor ailesi de. Çünkü size şey diyor. Ne bileyim ben mesela 7 yaşında klarnet çalmaya başlamıştım. Babam almıştı o zaman. Bizim evimiz çok büyüktü. Arka bahçemiz vardı. Babam eve geliyor, bakıyor klarnet sesi var. Herhalde arka mahallede düğün var sound check falan yapıyorlar diyor. Sonra arkaya bir geliyor beni görüyor. Klarneti aldı kırdı attı.

Niye?

Okumamı istiyordu. Bence de iyi yapmış.

Babanız da müzisyendi değil mi?

Evet, babam da müzisyendi ama okumam için bunu yaptı. İyi de yaptı. Tabii benim ailemde anne de biraz baskındır.

Anneniz de Roman değil mi?

Tabii tabii.

Sülalenizde Roman olmayan var mı?

Var, ablam Roman olmayan biriyle evlendi.

Yani kız alıp vermeler yok değil.

Var yani yeni yeni biraz daha oturmaya başladı. Ama önce karşı olunuyor tabii buna.

Roman'dan kız mı alacağız gibilerinden yani?

Yani o taraftan biz yaşamadık işin gerçeği. Eniştemden öyle bir şey yaşamadık da. Tamamını gördüğümüzde var tabi. Mutlaka var.

Enişte ne diyor şimdi bu işe?

Bilerek evlendi o. Bir sıkıntı yok o açıdan.

Türkiye'de öteki olmayı ikiye bölelim isterseniz. Sistemle, devletle olan ilişkileri açısından ve toplumla ilişkileri açısından. Şimdi sisteme baktığımızda, bir Çingene, devlet ve sistemle ile olan ilişkilerinde bir ayrımcılığa uğruyor mu?

Yani şöyle, ben devletle ilgili diye düşünmüyorum onu da,

milletle ilgili olan kısımda... Devleti oluşturan da bizleriz, milletler oluşturur. O devleti biz oluşturduğumuza göre yine bizle alakalı bir sıkıntı var. Yani şimdiye kadar oturmuş olan, Gülşen Bubikoğlu'nun oynadığı o dizilerden beri, ilk çekimlere bakıyorsunuz, o 30 sene 40 sene önceden çekildiğinden beri bu şekilde tanıtılmış Romanlar insanlara. Hep şey söylenmiş, bunlar günlük yaşarlar, hırsızlık yaparlar, çalarlar, çırparlar. Böyle bir tanımlama var. Bunu üzerinden atmak da çok kolay bir iş değil.

Kötü adam karakteri Çingene değil mi?

Evet. Ne dersiniz siz. Aman çocuğum sokağa çıkma, Çingeneler gelir seni çalar. Ya adamda zaten 8 tane çocuk var, senin çocuğunu ne yapsın? Adamın böyle bir problemi var zaten. Senin çocuğunu alıp çocuk nereye götürecek?

Bu yaygındır gerçekten.

O zamanlar böbreğini çalsınlar, dalağını çalsınlar, öyle bir durum da yoktu. O çocuk oradan günümüze kadar geldi ve hala da söylenir insanlara. Şimdi bununla büyüyen çocuk, yarın bir gün iş adamı olduğu zaman yine bir problem çıkacaktır. Ve o da diyecek ki ben bunu iş yerime alırsam çalışmayacak. Çalışırsa çalacak çırpacak. Bununla ilgili evet, Roman mahallesinde yaşayan insanların işyerlerine alınmadıklarını biliyoruz. Herkesin bununla ilgili kütüğünü başka bir yere aldırma gibi... Kırklareli'nde yaşadığımız bir olaydı; bizim yaşadığımız mahalleden gelip ikametgâh alıp işe başvuran romanlar oluyordu.

Peki, sizin Çingene olduğunuzu nereden bilinecek?

İşte esmer vatandaş vardır ya.

Siz esmersiniz ama her esmerin de Çingene olacak hali yok.

Tabii ki. Trakya'da bu şekilde yaşanıyordu bu.

Peki mevzu oraya gelmişken, şu anda devletin belli kademelerinde bakan, vali, kaymakam, subay, albay, general gibi böyle belli noktalara gelmiş Çingeneler var mı?

Var tabii var.

Kendi kimlikleriyle mi?

Kendi kimliklerini söylemiyorlar birçoğu.

Söylemiyorlar ama siz onları biliyorsunuz.

Yani biz biliyoruz da, ben işin gerçeği bu konuyla çok fazla ilgilenmiyorum. Çünkü şey diye bakıyorum, eğer insanlar kendilerini saklamak istiyorlarsa, kimlikleriyle yaşamak istemiyorlarsa, başka bir kimliğe bürünmek istiyorlarsa onları ifşa etmenin hiç gereği yok. Onları söylemenin bize hiçbir artısı yok. Bakıyorsunuz Mustafa Aksu bir kitap yazdı. Türkiye’de yaşayan ünlü Çingenelelerden bahsetti ve onların adlarını da yazdı. Romanlar için inanılmaz iyi işler yapan biridir Mustafa Abi, birçok şeyin değişmesini sağlayan biridir. Yıllarca kendisi de saklamıştır. Devlet kademesinde iyi görevlere gelmiştir daha sonrasında. Ama o insanları kalkıp da deşifre etmenin hiç manası yok. Kaldı ki o insanlar da çıkıp söyleyebilmeli. Ben söylüyorum. Ama şöyle bir durum da var, bunu yirmi sene önce söylemek çok daha zormuş.

Neden bugün çok daha rahat.

Neden? Çünkü insanlar geliíyorlar, öğreniyorlar. Bununla ilgili üniversiteler çok iyi çalışıyorlar. Biz Bilgi Üniversitesi ile Sulukule’de evleri yıkılan çocukları alıp orada eğitim verdirdik. Bilgi Üniversitesi ne yaptı? Gitti Kuştepe’ye, Romanların en çok yaşadığı yere, üniversite kurdu. Ben oradaki okulda da ders verdim mesela, ilköğretim okulunda. O kadar çok etkilenmiş ki oradaki çocuklar hepsi üniversite okumak istiyorlar. Bence yapılabilecek en iyi iş buydu. Keşke bütün Roman mahallelerinin içine bir üniversite kursalar. Eğitimci bir öğretmen olduğum için... Keşke Roman çocuklar okuyabilseler orada. Ve ayrıca Bilgi Üniversitesi birçok çocuğa burs da veriyor orada.

Çingenelelerde kendi yaşam tarzlarına karşı tutucu bir tavır da var. Taviz vermiyorlar. Şartlar mı taviz verdirmiyor yoksa özel ilgi alanları mı böyle? İlla çadırda yaşamak. At beslemek falan.

Şartlar izin vermiyor. Şimdi mesela bakıyorsunuz... Bununla ilgili aslında Babaeski'de, Kırklareli'nin bir ilçesinde, çadırda yaşıyordu oradaki birçok aile. Sonra evler yapıldı onlara. Şimdi ne zaman gitsem bakıyorum o güzel evlere hepsi geçmiş yerleşmişler. Çünkü 7-8 kişilik bir aile bir çadırın içerisinde... Kimse istemez günümüz şartlarında. Zannetmiyorum kimsenin böyle bir şey isteyeceğini. Ama yaşam şartları zor. Okumuyorlar, eğitimsizler. Aile planlamasıyla ilgili bilgileri yok. Varsa da yapacak güçleri yok.

Aile planlamasına belki ihtiyaçları da yok, hatta bilakis çocuklarının fazla olmasına ihtiyaçları var. Çünkü biri bir yerde çalışıyor öteki başka yerde, doğru mu düşünüyorum?

O kadar tüketimi de var. Bu şeydir; 3 çocuk yap, 5 çocuk yap. Ben eğitimci olarak söylüyorum, benim bir dünya öğrencimin babası bana gelip durumlarının çok zor olduğunu çocuklarını okutamadıklarını falan söylüyorlar.

Peki, bir Çingene ailesinin ortalama kaç çocuğu var?

Böyle bir istatistik yapılmadı ama gün geçtikçe azalıyor bu rakam. Böyle bir durum var.

Siz kaç kardeşsiniz?

Biz iki kardeşiz.

Azmuş. Türkiye standartları açısından.

Onun için okuyabildik. Yoksa okuyamazdım.

Evlü misiniz?

Hayır bekârım.

Bir Çingene'yle mi evlenmeyi düşünüyorsunuz?

Ya evlenmeyi düşünmek biraz farklı. Benim böyle bir sebepten ötürü yaşadığım bir ayrılık var.

Nasıl yani?

Biraz acılı bir hikâye

Kısaca bizimle paylaşabilir misiniz? Gerçi özel hayatınız

ama, tam da konu olduğu için. Yani Türkiye’de öteki olmayı irdelediğimiz için soruyorum.

Ben kendim Roman olduğum için bu yüzden kız arkadaşımın ailesi kesinlikle olmayacağını söyledi.

Önce kız istedi?

Ya kız istiyordu zaten.

Birbirinizi sevdiniz?

Tabii.

Sonra aile?

Aile olmayacağını söyleyince bırakmak zorunda kaldık. Daha fazla şeyler yaşamayalım diye.

Kız tabii ailesine benim evleneceğim kişi bir Çingene deyince tabii kayınpeder kayıvalide...

Mesela çekilen diziler, yapılan programlar, orada şey gibi görünüyor sadece; işte bu insanlar eğleniyorlar, oynuyorlar, zıplıyorlar, eğlenceli insanlar Romanlar... Ama öyle değil işte. Siz gerçek kısmına geldiğiniz zaman onların yaşadıkları acılar var. Bunu anlatan da ben işin gerçeği bir tane film görmedim Türkiye’de. Belki çok iddialı ama böyle bir filmin senaryosunu yazmayı gerçekten çok istiyorum.

Adam şimdi kayınpeder olsaydı kafasında Cennet Mahal-lesindeki tipler gelecekti. Evimize gelecekler kızımızı isteyecekler gibi garip türden şeyler falan.

Bence şu yapılmalı, bu insanlar içerisinde okuyan eğitimli insanlar da çıkıyor ve bu yönleri hiçbir şekilde yansıtılmıyor. Bana göre dünyanın en yetenekli adamlarından biri Hüsni Şenlendirici’dir.

Roman mı o da?

Roman evet. İnanılmaz iyi çalışıyor. İnanılmaz iyi bir müzisyen, yaptığı işlere bakıyorsunuz. Hüsni Şenlendirici senede elli tane konser veriyor. Türkiye’de değil Avrupa’da Amerika’da.

Ülkemizi tanıtıyor, hepimizin böyle sanatçılara sahip çıkması gerekiyor. Binlerce Roman gencinin hayali onun gibi okuyabilmek ve gerçekten iyi müzisyen olabilmek. Mesela ben hiç görmedim gazetecilerin Hüsnü Beye nasıl okuduğunu sorduğunu. Neler çekmiş okurken? Onun babası da ülkemizin en iyi müzisyenlerinden biriydi. Rahmetli Ergün Şenlendirici neler çekmişler çocuklarını okuturken? Bence bunlar çok önemli. Çünkü bizleri örnek alan çocuklar, gençler, evet bizim de olanaklarımız yeterli değil ama okuyabiliriz diyecekler. Ama hep başka yönleriyle insanlara yansıtılmaya çalışılıyor. Yani bir yığın insan var böyle. Bu adamlar bir de şunu yapıyorlar. Brezilya'da Amerika'da konser veriyorlar sonra gidip bir Roman mahallesinde çalışıyorlar. Orada para almadan da çalışıyorlar. Yani bu kadar iyi şartlara sahip olmalarına rağmen bunu yapıyorlar. Bunlarla kimse ilgilenmiyor. Sadece insanlar medyatik kısmında.

Eğlence malzemesi.

Aynen öyle.

Toplumdaki bu bakış açısının olumsuz sebeplerine geldiğimizde, toplumda evet Çingenelerin, Romanların bir eğitimsizliği söz konusu. Eğitimsizlik de cehaleti ve beraberinde hırsızlıkları getiriyor. Bunun da getirdiği bir imaj söz konusu değil mi?

Tabii ki.

Daha çok hangi kesimde Çingenele karşı bir negatif bakış daha fazla.

Yani kötü bir şey söyleneceği zaman oraya direkt sokulan malzeme Çingene kılıklı tipler oluyor. Tabii her milletin içerisinde kötü insanlar var, yoksa niye savaşlar olsun, insanlar birbirlerini kırsınlar ki? Aynı dini paylaşan insanlar olarak görülüyorsunuz, bu insanlar askere gidiyorlar.

Böyle gariip, saçma sapan bir soru olacak ama Türkiye'de yaşayan Romanlar Müslüman değil mi?

Yüzde 99’u Müslüman. Tabii buldukları yeri kabullendikleri için oranın dinini de kabul etmişler.

Başka yerde başka dinlere mensuplar yani?

Tabii. Onların savaştıkları da görülmüyor, yani böyle bir kaygıları da yok. Nereye giderseniz gidin orasını inanılmaz derecede savunan insanlar aynı zamanda. Çünkü askere giderken bir ailenin haftalarca düğün yapmasına kadar ki Romanlar da böyle oluyor. 20 tane çocuk gidiyorsa o mahalleden 20 gece yemekler veriliyor. Son gece hepsi toplanıp büyük bir eğlence yapıyorlar.

Eğlencesiz bir şeyiniz var mı sizin?

Yok.

Biraz da televizyonda gördüğümüz imajla benzeşiyor.

Bu zaten olmalı bence. Eğer insanlar o şekilde mutlu yaşıyorlarsa öyle yaşamalılar. Bu olmalı, bunu herkes biliyor. Romanların hepsi mutlular zaten bundan. Ama şöyle bir şey var, şimdi ben buradan çıkıyorum, kız arkadaşımı alıp sinemaya gidebiliyorum, tiyatroya gidebiliyorum, dans etmeye gidebiliyorum. Şimdi oradaki adamın yapacağı tek eğlence var; düğün. Düğün varsa, bayram varsa en iyi kıyafetini giyip ortaya çıkıyor. Onun haricinde yapabilecek bir şeyi yok çünkü. Maddi anlamdaki getirilerin olmamasından dolayı birçok insan artık sinemaya gidemiyor, tiyatroya gidemiyor, kitap okuyamıyor.

Evet, ekonomik sebeplerden biraz da, çocukların okuyamaması da söz konusu. Peki Çingenelerin önlerine konulabilecek rol model olarak problemi var mı?

Var tabii. Biz İzmir’e gittiğimizde bu sempozyum sürecinde bir mahalleye girdik. Yüzde 99’u Roman bir köy, tam ismini hatırlamıyorum ama “Çırpı”ydı sanırım. O köyde gittiğimizde çok şaşırdım, ilk defa Roman bir muhtar gördüm. Çünkü seçme seçilmede de yoklar çok fazla. Seçerken seçiyorlar ama kendilerinden olan birini de seçmiyorlar.

Milletvekilleriniz yok mu hiç?

Var diye söyleniyor. Mustafa Abi yazdı, bakan olduğunu da yazdı ama...

İsim sormayacağım ama şu anda Bakanlar Kurulunda Roman var mı? Adını sormuyorum.

Eskiden olduğunu yazdı.

Bugün var mı?

Bugün var mı bilmiyorum.

Siz karşınızdaki adam Çingene mi değil mi nereden anlıyorsunuz?

Söylerse anlarım herhalde artık. Çünkü tabii ki eskiden böyle, insanlar giyinemiyorlarmış, ya çaldığı sazdan anlayabiliyorsunuz veyahut da meslek grubundan anlayabiliyorsunuz. Böyle bir şey var sonuçta.

Şive farkı yok mu?

Yok artık.

Aynı İstanbul Türkçesini konuşuyorsunuz işte. Hiçbir farkı yok.

Aslında var ama kendi aramızda konuşurken arada bildiğimiz Romanca kelimeleri katıyoruz. Biraz da hızlı konuşuyoruz, v- h harfleri -lar pek yok bizde

Türkler Orta Asya'dan geldi, peki siz nereden geldiniz?

Hindistan'dan.

Hindistan'dan?

Evet, bizde esas ana sıkıntı şu, yazılı kaynak yok. Çünkü yazmaktan ziyade gezmeyi tercih etmişiz.

Ben Mısır'dan çıktınız zannedirim. Kıpti...

Hindistan'dan Mısır'a geçiyorlar oradan...

Kıpti dedikleri Çingene Roman mı?

Evet evet. O şeyde yazarmış aslında, çok eskilerde kimliklerde de yazarmış.

Osmanlı Döneminde mi?

Tabii çok çok eskiden yazıyormuş Kıpti diye. Sonra değiştirilmiş.

Bugün sanki Çingenerler Romanya ve Moldova'da daha ağırlıklı gibi?

Balkanlarda çok fazla, özellikle Macaristan'da çok fazla var. Ama biz onlara göre çok çok daha şanslıyız. Tabii ki şey var, Balkan ülkelerinde o zamanlar ilköğretim, lise bitirmek zorunlu olduğu için onların hepsi okumuşlar. O anlamda şanslılar ama mesela Macaristan'dakiler özel eğitim alıyorlar. O özel eğitimi biz de çok sevdi. Burada eğitim sorunlarıyla ilgili bir sempozyum vardı. Orada konuşmacılardan biriydim. Özel eğitim var dedi birisi Macaristan'da. Çok sevindim, dedim bizden daha iyi durumdalar. Meğerse o eğitim akli dengesi düşük olanlara verilen bir eğitimmiş. Romanlara da orada o eğitim veriliyormuş. En azından şu anda baktığımızda gerçekten çok iyi okullar var Türkiye'de. Öğretmenler de bunların içerisinde okuyan insanların çıkacağını kabullenmeye başladılar. Bence de esas bahsetmemiz gereken burada rol model olmamasıydı. Mesela Çırpı köyünde benim Roman olduğumu söylediğimde inanmadılar bana. Üniversitelerde ders veriyorum dedim, işte öğretim görevlisiyim dedim, yok dediler.

Siz cemiyet içerisinde açık ve net söylüyorsunuz ben Romanım diye.

Tabii tabii.

Bir de Roman Kültürünü Geliştirme Derneği'nin de başkasınız aynı zamanda. Gizleyecek bir tarafınız da yok.

Yani bunun acısını çok çektik. Lise yıllarında, üniversite yıllarında söylemek zordu. Şimdiki çocuklar biraz daha şanslılar. Bu gerçekten moda ile gelen bir şey. Şimdi Romanlar biraz moda.

Nasıl bir zamanlar zenciler modaydı ülkede, işte iyi dans ediyorlar, şimdi de bakıyorsunuz Romanlar moda, iyi dans ediyorlar, iyi şarkı söylüyorlar, yarışmalarda görüyoruz. Çok olumlu katkıları var. Yani biraz önce bahsettim, dizinin mutlaka olumlu katkıları olmuştur Romanlara ama bizim baktığımız yönden baktığımızda insanlar oraları tamamen unutupuyorlar. Çünkü eğlence aslında unutturuyor. Şu da var, ben şimdiye kadar şunu hiç duymadım mesela, insanların düğün yaptıkları zaman şu ustayı getirin, şu sanatçıyı getirin. Onu kameralarla çekerler, en iyi müzisyen kim ise ona çaldırmaya çalışırlar. Sünnet, evlenme... İnsanın en önemli iki günüdür. Türkiye’de yaşayan insanlar için. Ama bir bakıyorsunuz, ona çaldırırlar bir gün sonra sokakta geçerken ‘Ya şu Çingene çaldı bizim düğünde.’ Ya böyle bir durum var. Çok tezat aslında.

Peki şunu da sorayım. Siz böyle bir dernek kurmuşsunuz. Ben internetten tararken, www.cingeneyiz.org gibi bir siteye de rast geldim. Ne tür örgütlenmeleriniz var? Bir de Çingene federasyonu var galiba.

Evet var. Edirne’de kuruldu o. Bir de İzmir’de de kuruldu daha sonra. Tabii dağıldılar. Dağıldıktan sonra kuruldu İzmir. Bir seçim yapıldı, o seçimden sonra birden bire dağıldılar İzmir’den adaylar vardı, Edirne’den vardı. Sonra Edirne’deki arkadaş seçilince İzmir’dekiler alıp başka bir federasyon kurdular. Bu şey gibi oldu biraz. Nasıl Türkiye’de ilk şeyi hatırlıyorum ben bu tavuk dönerciler çıktı, birden bire bir baktık her yerde tavuk döner. Et döneri kimse yapmamaya başladı. Roman dernekleri de onun gibi çoğaldı. Bir anda çoğaldılar, sonra da baktığımızda ortada güzel şeyler tabii ki oluyor, olmuyor değil. Ama bana göre en önemli problem eğitim ve eğitimle ilgili işler yapılmalı. Yani o derneklerin tamamen uğraşması gereken şey eğitim olmalı ki çocukları eğitemezseniz zaten çözümü gelmeyecek bu işin. Yani mesela Sulukule yıkıldı. Herkes soruyor neden yıkıldı diye. Yıkılır siz kendi içinizde dinamikleri geliştirmezseniz yıkılır.

Neden önemlidir Sulukule sizin için?

Eğlencenin merkezi diye söyleniyordu. Ben orayı yaşamadım. Babamların falan bildiği, daha önceden oraya gidip müzisyenlik de yaptıkları bir yer.

Orası sadece Çingenerin yaşadıkları bir mahalle miydi?

Evet öyleydi.

Ve orası daha sonra yıkıldı?

Evet maalesef.

Yıkılınca, eşraf halk dağıldı mı sağa sola?

Tabii dağıldı, evler verildi onlara. Çok uzak bir yerde. Şimdi şöyle yaşıyor o insanlar. İşte gidiyorsunuz evlerine, adamın salçası yok. Adam salça istiyor. Tuz istiyor. Şeker istiyor.

Mahalle kültürü vardı yani.

Mahalle kültürü vardı tabii. Kapısının önünde belki çekirdek yiyor, arkadaşlarıyla oturuyor. Ama siz o insanları kendi yerleri olmasına rağmen oradan alıyorsunuz, yenilemek adına... Keşke yenileyip yine o insanları koysalardı. Yine orası bir kültür merkezi haline dönüşseydi. Orada insanlar kendi işlerini yine yapabilselerdi. Ki bunun dünyada birçok yerde örneği var. İspanya'da İspanya hükümeti bunu gerçekleştirebiliyorsa biz bunu niye yapamadık onu da bilmiyorum? Ya da yapmak istemedik. Ama bu tabii ki zaman içerisinde şunu da düşünelim; 20-30 sene sonra biz Türkiye'de yaşayan Romanlar olarak kendi kültürümüzle ilgili ne anlatacağız onu da düşünelim işin gerçeği.

Roman kültüründen yavaş yavaş uzaklaşıyorsunuz öyle mi?

Tabii ki. Uzaklaşıyorsunuz. Mahalleyi alıyorsunuz dağıtıyorsunuz.

Roman olmanın kültürel anlamda en büyük özelliği nedir? Roman olmak neyi gerektirir en başta? Dejenerasyona uğruyor denilince, neleri kaybediyorsunuz? Sizi siz yapan,

Çingene'yi Çingene yapan o temel kültürde ne kaybolmak üzere olan?

Ya aslında sanatla uğraşmaları, müzikle uğraşmaları... Sabah gidiyoruz işe, koşturmaca, ama oradan çıktıktan sonra gerçekten Romanlar ne olursa olsun eğlenceyi çok seviyorlar. Bu ülkenin müziğine, sanatına yön veren insanlar bunlar. Tamamen yok olmaya başladılar. Konservatuarlarda sahip çıkmaya çalışıyorlar. Ama ne kadar yeterli oluyor? Bir mahalle kültürü var, mahalle kültürü yok olduğunda o insanlar da yok oluyorlar.

Kültürleriyle beraber kaybolup gidiyorlar. En temel soruma geleyim. Türkiye'de bir arada yaşama meselesi. Evet, Türkiye'de öteki olmak bu bir arada yaşamaya engel olan unsur ve önyargılar. Hani bu önyargıların da dilimizdeki örneklerinden bahsettiniz. "Aman dikkat et çocuğum seni Çingeneler kaçırır.", "Çingenelik yapma!" vs. gibi birçok kavramları farkında olmadan kullanıyoruz. Peki Çingeneler açısından da konuya baktığımızda birlikte yaşam kültürünün gelişmesinde yapılması gereken nedir sizce? Yani birbirimizi dışlamadan birlikte nasıl var olacağız?

Anlamaya çalışmalıyız bence. Dışlamamalıyız. Hani işte, yine eğitimden geçiyor. Okullara bunlarla ilgili çok fazla bilgi verilmiyor.

Ama çok içinize kapanıksınız. Öyle değil mi?

Yok, aslında değil.

Yani benim bir tane Çingene komşum yok. Hayatımda bir Çingene'nin evine gitmiş değilim. Yani ilk defa bir Çingene'yle konuşuyorum. Öyle olunca da hakikaten bilinmezlik de var.

Yani tabii ki insanlar da korkuyorlar ama. Böyle bir şey de var. Gelen zarar verirse, giden zarar verirse, ki verilmiş zamanında. Yani mahallelere gidip... İzmir'de çok iyi bir mahalleye gidilmiş orada bir okul müdürü, inanılmaz iyi işler yapan bir adam, gidip

orada müzikle uğraştıkları için konserler verdirirken çocuklara, gazeteci gitmiş orada okulun karşısındaki işkembeciyi çekmiş. Çocuklar işkembecinin olduğu yerde ders yapıyorlar diye bir haber yapmış. Şimdi buradaki ana amaç ne? Oradaki adamın vermiş olduğu eğitim varken siz oradan alıp başka bir yere götürüyorsunuz. Ne yani? Romanlar işkembe içer. Ya ne alakası var? Sen de içiyorsun ben de, herkes içiyor. Ama orada ana verilmesi gereken o değil. Sulukule yıkılıyor, gazetelerde fotoğraf konuluyor; oynayan Romanlar. E bu doğru mu? Evi yıkılan adam neden oynasın ya? Böyle şey olmaz. Ve bakıyorsunuz o medya dediğimiz şey ona da zorluyor. Ne bileyim bir programa gidiyorsunuz. Çingenelerin sorunları tartışılacaktı. İş bulabilme içerikli falan bir baktım işte davul zurna geldi, kenardan fal bakan kadınlar konuldu. Tamam bunları yapıyor bunlar meslek olarak ama ana amaç birden bire değişti. Bu sefer biz de Sergen Yalçın ne zaman evlenecek onu konuşmaya başladık. Ya bana ne bundan? Esas amacın dışına çıkıyorsunuz. Biz kendimizi anlatamadığımız için bu böyle aslında.

Ama kendinizi anlatma konusunda artık gayretleriniz var. Toplantılar organize ediyorsunuz. İnternet siteniz var. Biz buyuz diyorsunuz. Tabii karşı taraftan da adım atılması gerekiyor.

Atanlar var. Bir dünya sivil toplum kuruluşları ciddi ciddi yardımcı oluyorlar. Ben İstanbul'a Kırklareli'nden ilk geldiğimde şöyle düşünüyordum. İşte Romanlar hep önyargılı yaklaşılan insanlar, Romanlara kötü davranılıyor diye düşünerek geldim ve bunun sadece Romanlara yapıldığını düşünüyordum. Ama sonra geldiğimde bir bakıyorsunuz Ermeni arkadaşınız oluyor, Laz oluyor, Kürt oluyor, Alevi oluyor. Mesela bana çok uzak geliyorlardı. Alevi arkadaşım bize de kız vermiyorlar dedi. Ya saçmalama dedim sen bizim gibi değilsin bu tür sorunları yaşamamışsın. Ama onlar da yaşamışlar.

Yahudi diye vermiyor. Rum diye vermiyor. Ermeni diye vermiyor.

Böyle olunca ne oluyor herkes mutsuz. Dışarı çıktığımızda şunu görüyoruz. Romanların belki bu konuda farkı vardır. Hep eğlenen adamlar. Bunlar gülüyorlar ama aslında öyle değiller. Çok sıkıntı yaşıyorlar. O yaşadıkları sıkıntıları belki de biraz deliliğe vurup o şekilde atlatmaya çalışıyorlar. Başka hiçbir şeyleri olmadığından.

Tabii bu konuda medyaya da büyük görev düşüyor. Medyada da bahsettiğiniz şekliyle de gerçek yönleriyle Romanların anlatılması gerekiyor. En son ben şunu söyleyeyim. Yine o Cennet Mahallesi ve emsalleri olan programlar genel olarak Çingene toplumunda seyrediliyor mu?

Seyrediliyor evet.

O zaman seviliyor.

Ya şimdi orada seviliyordur muhtemelen. Mutlaka sevenler vardır. Yani şöyle söyleyeceğim ben mesela bakıyorum yıllardır o programlarda dans eden insanlar var. Yani orada oyuncuların içerisinde ve inanılmaz kötü dans ediyorlar.

Rolü beceremiyorlar diyorsunuz.

Tabii. Şimdi o rolü siz o insana veriyorsanız... Ya da bu insanların içerisinde hiç mi çıkmadı. Yani bakıyorsunuz, man-kenden oyuncu oluyor, futbolcudan oluyor, gazeteciden oluyor, reklamcından oluyor işte her şeyden oluyor oyuncu. Herkesten oluyor. Ama bir tane Roman olan oyuncu olmuyor. O dizilerin içerisinde varsa küçük bir çocuğa bir rol veriliyor.

Zannedersem orada küçük esmer bir çocuk var, bir tek Çingene sanırım o.

Sadece ona rol veriyorsunuz. Niye abi yani? Hiç mi dans edemiyor ya. Hiç mi dans eden iyi kız yok, iyi erkek yok mahal-lenin içerisinde. Yani şimdi şarkı söyleyecek olana bakıyorsunuz, Roman tavrıyla şarkı söylemeyen biri. Çıkıyor orada şarkı söylüyor keman çalıyor. Ne kadar güzel? Hiç mi çıkmadı? Hiç mi karşınıza gelmedi? Ama hep maddi.

Ama ailecek bu annenizle, babanızla, çevrenizle birlikte ekranın karşısına geçip gülüyorsunuz değil mi?

Kendi ailem açısından eğlendiğimi söyleyemeyeceğim. Benim ailem o diziyi sevmiyor. Benim kendi ailem sevmiyor.

Neden?

Sevmiyor çünkü dizide bakıyorsunuz oynayan sanatçılardan biri çekirdek yiyip onu yere tükürüyor.

Suratına tükürüyor bir de.

Evet. Siz bunu gelin annemin yanında yapabiliyorsanız yapın. Öyle bir şey yok. Çünkü ben öyle büyüdüm. Elektrik açık-sa kapanacak. Öyle büyüttü annem bizi. Bir gün yine bana bir gazeteci sormuştu. Ya siz nasıl yaşıyorsunuz? Ne yiyorsunuz ne içiyorsunuz? Dedim ki; bak sabah kalkıyoruz işte duşumu alıyorum kahvaltımı yapıyorum işe gidiyorum. Sen nasıl yaşıyorsan ben de öyle yaşıyorum. Ama orada beklenen şey o değil. Orada gazetecinin beklediği şey o değil.

Sizi öyle görmek istemiyor, başka şekilde görmek istiyor.

Yani şundan dolayı maalesef ki bizim okumuş dediğimiz tayfa, özellikle akademik kariyer yapan hocaların birçoğu işte Romanların hala böyle çadırlarda yaşaması gerektiğini söylüyor. Ama Türkler de baktığımızda Orta Asya'dan göç etmişler; onlar da çadırlarda yaşamışlar. O zaman sen neden çadırdaki yaşamıyorsun diyorsun şaşırıyor. Göçebe olarak gelmiş bir topluluk. Ki Türkiye'de yaşayan Romanların büyük bir çoğunluğu kendini Türk hissediyor. Yani onlar, sorduğunuzda ilk olarak Türk olduklarını söylüyorlar. Yani Romanların diğerlerinden bir farkı da bu aslında. Büyük de bir fark. Yurtdışına da gittiğinizde işte mesela Macaristan'dakilere sorarsanız onlar da Macar olduklarını söylüyorlar.

Kendi ülkesinin milliyetçisi oluyorlar yani.

Ouyorlar evet. Yani inanılmaz derecede.

Romanlar Türkiye’de siyasetle ilgileniyorlar mı?

Yeni yeni ilgileniyorlar. Benim amcam mesela muhtar oldu.

Türkiye’de AKP şöyle yaptı, CHP şöyle yaptı. Genel olarak siyasetle millet olarak ilgiliyizdir. Demokratik açılım var mesela Romanlar da bu konuya ilgili mi?

Tabii ki.

Bu açılmadan bize bir şey düşer diyorlar mı?

Bilemiyorum. Kendi adıma söyleyeyim, böyle bir açılıma gerek var mıydı dersenez, bence gerek yoktu. Çünkü biz zaten bir arada yaşıyoruz. Bizim öyle bir sıkıntımız yok. Benim şimdi ortağım Kürt. Her şeyimi paylaştığım yediğimi içtiğimi falan. Ben şimdi onu duyunca şaşırđım işin gerçeğı. Neyin açılımını yapıyoruz? Çünkü biz bir arada yaşıyoruz, birlikteyiz böyle bir seye gerek var mıydı?

Onun unutmadığı ve hala konuştuğı bir dili var. O yasaklanıyor. Sizin unuttuğunuz bir dil var.

Konuşuluyor yasak değil ki. Ben gittiğimde kendi aralarında çok rahat konuşabiliyorlar, otobüste konuşabiliyorlar. Yani bence onun biraz dış kaynaklı sebepleri var. Dışarıya gidip gördüğünüzde bunu çok daha iyi anlıyorsunuz. Ya da mesela bu Avrupa Birliğı sürecinde birçok derneğıe getirilen teklifler... Biz hep soruldu neden Romanca konuşmuyorsun diye. Ya benim insanım aç evde. Kendi karnını doyuramıyor, onu çabalarken, sen gel ben sana Romanca öğreteceğim demenin çok mantığı yok. Eğitimi alsa insanlar zaten girip onu konuşacak. Ve şimdi görüyoruz mesela bir dünya şarkıda Romanca sözler kullanıldı. İşte ayılana gazoz, bayılana limon. Onların aralarında bir dünya Romanca söz kullanıldı kimse de demedi kullanmayın diye.

Onlar Romanca mı?

İçinde Romanca olanlar var.

Mesela?

Ne vardı mesela. Dikala mikala falan diye. Kullanıldı şarkılar içerisinde. İşte naş falan mesela. Onların hepsi geçti. Bence öyle bir sıkıntı yoktu. Bununla ilgili ben şey diye düşünüyorum biraz da, biz gerçekten belki de dünyada tek bir ülkeyiz bu anlamda. Yani halk oyunlarına bakıyorsunuz, halk danslarına, binlerce oyun var. Ve dünyanın hiçbir yerinde böyle bir şey yok. Bakıyorsunuz Süryaniler başka bir şey oynuyor. Başkası başka bir şey.

Rengarenk değil mi? Ne güzel.

İnanılmaz iyi ya. Böyle bir sistemin içerisinde böyle bir iş girmek ne kadar iyi oldu bilmiyorum. Orada da o bölgeden gelen, Kürt olduğunu rahatlıkla söyleyebilen temsil eden insanlar var. Keşke onlar çok iyi çalışsalar hepimiz de destek versek.

Şimdi o zaman konuyu şöyle bağlayalım isterseniz Aydın Bey. Türkiye’de birlikte yaşamak konusunda bu önyargıların silinmesi, önce Roman olmayanların Romanlara karşı önyargılarını silmeleri lazım. “Çingenelik yapma!” gibi dile yerleşmiş kullarımlara da dikkat etmeliler. İnsanları rencide etmemek için.

Aynen öyle.

Anlamak lazım, tanımak lazım, Romanlar da bu konuda gayret ediyorlar.

Şimdi şöyle bir durum var. Bir roman yazıyorum. İsmi de bir Romanın romanı. Yani muhtemelen çıktığında, şey kaygım kesinlikle yok. İşte çıksın satılsın falan değil. İnsanların gerçekten tanımalarını ne sıkıntılar yaşadığını. 7-8 yaşında bir çocuğun Çingene lafıyla karşılaştığında neler hissettiğini, bunları insanların biraz biraz bilmelerini istiyorum.

Sonuç

Öncelikle ‘günümüz itibarı’ ile hoşgörölü toplumuz söyleminin ancak bir temenni olduğunu, birlikte yaşama konusunda ciddi problemlerimizin bulunduğunu kabul etmemiz gerekiyor. Laikçisinden, milliyetçisine, muhafazakârından, dindarım diyenine kadar...

Yahudi komşunuz olsun ister misiniz sorusuna toplumumuz %64 oranı ile hayır diyor. Peki, Ermenilere bakış açısında durum farklı mı? Ya da Çingeneler için?

Milli Eğitim ve uzantısı medyanın tornasından geçen bir neslin başka türlü olması da beklenemezdi zaten.

Toplumun tamamının bu etki altında kaldığını söylemek elbette haksızlık olur. İmalat hatası demokrat ve insan haklarına saygılı insanlarımız elbette mevcut. Ancak ötekilerin bile ötekisinin olduğu, sadece kendisine demokrat önemli bir kitlenin varlığı da göz ardı etmememiz gereken bir gerçek.

Peki, bu sistem ve bu sistemin tesirindeki toplum ile eşit vatandaşlık şuuruna ulaşabilir miyiz? Sadece kendine benzeyenleri seven, kendi gibi olmayanları ötekileştiren narsist bir toplum olmaktan çıkabilir miyiz?

Prof. Dr. Arus Yumul dediği gibi; toplumun normalini Agop’ların dışında kalanlarmış gibi gösteren bir eğitim, “Ermeni’ye Bak!” diye manşet atan bir medya, “Agop’un malından bana ne?” diyen bir muhalefet lideri, “İyi ki kovmuşuz.” diyen bir bakan, kendi vatandaşına vereceği hakları mütakabiliyet esasına bağlayan bir anlayışla bu sorunları çözemeyiz.

Topyekun bir mantalite değişimine ihtiyaç var.

Öncelikle devletin eğitim anlayışını yeniden gözden geçirmesi gerekiyor. Beraber yaşadığımız her rengin ders kitaplarında da var olması çok önemli. Ama iç düşman gösterilerek değil tabii.

Bunun yanında medyaya, toplum katmanları arasında özenle yerleştirilmiş ön yargıları kırmada büyük görevler düşüyor. Bu güne kadar medya ötekileştirme ameliyesinin araçlarından biri oldu. Bu açıdan sorunun bir parçası olmaktan çıkıp, çözümün bir parçası haline gelmek zorunda.

Ve toplumsal katmanların doğrudan birbirleri ile direkt diyalog kurması, diyalog zeminlerinin oluşturulması da çok önemli. Böylelikle birbirimizi daha iyi tanıma fırsatı bulacağız. Bunun sonucunda da karanlık eller bu milleti Kürt Türk, Alevi Sünni vb. fitnelerle birbirine düşüremeyecek.

Göreceğiz ki problemlerle birlikte çözümler de ortak.

Hoşgörü elbette önemli. Ama bu hoşgörü insan olmak ortak paydasında, karşısındakini olduğu gibi kabul anlamında ise.

Toplumsal ilişkilerin düzelmesinde hoşgörü zemini elbette yeterli değildir. Problemin anayasal düzlemde çözülmesi, demokratik standartların yükseltilmesi gerekmektedir.

İşte burada kaçınılmaz olarak karşımıza gelecek soru şudur; devlet kimlikleri tanırsa ülke bölünmez mi?

Hayır bölünmez. Aksine kimliklerin tanınmaması durumunda ülkenin bölünme tehlikesi söz konusu olabilir. Yaşadığımız acı süreç bunu ortaya koymuştur.

Aslında Osmanlı’nın parçalanma tecrübesi bu konuda bize ışık tutabilir. O zaman da küçük ve masum taleplerle başlamıştı her şey, bu taleplerin sistem tarafından karşılanmamasıyla zamanla bölünmeye kadar uzanan daha büyük talepleri meydana getirmişti.

Mülakatlarda da gördüğünüz gibi Kürt'ünden, Ermeni'sine, Süryani'sinden Başörtülüsüne, Yahudi'sine, Çingene'sine, Alevi'sinden Rum'una kadar her bir 'sistem ötekisi'nin ortak cümlesi şu: Biz bu topraklara aidiz.

Kimsenin ayrılıp bir yerlere gitmeye niyeti yok.

İstenilen sadece eşit vatandaşlık.

Evet, tek bir cümle; sadece kâğıt üzerinde değil, pratik hayatta da reel karşılığı olan eşit vatandaşlık.

Bin yıldır birlikte yaşayan bu toprağın çocuklarının bir tek isteği var; **'yaşamak bir ağaç gibi tek ve hür ve bir orman gibi kardeşesine' ...**

İstenilen çok şey mi?

Erkam Tufan AYTAV

1 Şubat 2011/İstanbul